Universiteit Leiden
The Netherlands

Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het straf-, civiele jeugdbeschermings-, en vreemdelingenrecht

Voert, M.J. ter; Bauw, E.; Boone, M.M.; Bruning, M.R.; Bruquetas, M.M.; Dubelaar, M.J.; ... ; Wingerden, S.G.C. van

Citation
Voert, M. J. ter, Bauw, E., Boone, M. M., Bruning, M. R., Bruquetas, M. M., Dubelaar, M. J., … Wingerden, S. G. C. van. (2022). *Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het straf-, civiele jeugdbeschermings-, en vreemdelingenrecht*. Nijmegen-Leiden-Utrecht: Radboud Universiteit-Universiteit Leiden-Universiteit Utrecht. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3279384

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3279384

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 4 Gevolgen van Covid-19 voor de strafrechtspraak

Miranda Boone, Marieke Dubelaar, Sigrid van Wingerden, Ryan Holterman & Anna Pivaty

Inhoudsopgave

4.1 Inleiding en aanpak 63
4.2 Problemen in de rechtspraak bij de start van de coronacrisis (deskstudie) 65
4.2.1 Achterstanden 65
4.2.2 Niet-uitstelbare activiteiten en behandelingen 66
4.2.3 Gebrek aan ICT-voorzieningen en andere faciliteiten 66
4.2.4 Beperkingen bij andere organisaties in de strafrechtketen 67
4.3 Juridische maatregelen (deskstudie) 68
4.3.1 Tijdelijke wet COVID-19 68
4.3.2 Uitbreiding van het Besluit videoconferentie 69
4.4 Praktische maatregelen (deskstudie) 71
4.4.1 Uitbreiding telehoorfaciliteiten 71
4.4.2 Prioritering en fasering 72
4.4.3 Uitbreiding schriftelijke behandeling in de fase van de berechting 75
4.4.4 Wegwerken achterstanden 76
4.5 Totstandkoming beleid en keuzes omtrent afdoening (interviews) 76
4.5.1 Afstemming tussen ketenpartners 76
4.5.2 Prioritering van zaken 78
4.5.3 Afschaling van zaken 79
4.6 Behandeling van zaken ter terechtzitting (interviews) 80
4.6.1 Op welke wijze hebben zaken doorgang gevonden 80
4.6.2 Schriftelijke uitwisseling van standpunten 83
4.6.3 Inzet ICT ten behoeve behandeling ter terechtzitting 85
4.6.4 Communicatieproblemen 87
4.6.5 Kwetsbare verdachten en veroordeelden 90
4.6.6 Voordelen online horen 90
4.6.7 Openbaarheid van de terechtzitting 92
4.6.8 Mogelijke effecten op de rechterlijke beslissing als gevolg van telehoren 93
4.7 Beleving door verdachten (surveys) 95
4.7.1 DJI-Survey 2020 95
4.7.2 Survey 2021 98
4.8 Conclusie 104
4.8.1 Verbeteringen digitale infrastructuur 104
4.8.2 Aanpassingen in wettelijke regelingen 104
4.8.3 Ervaringen gedetineerde verdachten met telehoren 105
4.8.4 Rechtsgehalte van digitale rechtspraak 105
4.8.5 Schriftelijke afdoening en afschaling van zaken 107
4.8.6 Blik op de toekomst 109
Literatuurlijst 112

Bijlagen 116
Bijlage 4A: Geïnterviewde respondenten 116
Bijlage 4B: Topiclijsten interviews 117
Bijlage 4C: Codeboek 121
Bijlage 4D: Survey 123
Bijlage 4E: Tabellen over de resultaten van de survey 130

4.1 Inleiding en aanpak

De coronacrisis heeft een groot effect gehad op de strafrechtspraak. In het strafrecht staan voor betrokkenen, in het bijzonder voor verdachten, grote belangen op het spel. Bepaalde zaken waarin verdachten waren gedetineerd moesten eenvoudigweg doorgang vinden in verband met de inachtneming van wettelijke termijnen voor voorlopige hechtenis, die eisen dat het voortduren daarvan periodiek door de strafrechter wordt getoetst. De Rechtspraak heeft in dit verband op brede schaal gebruikgemaakt van de inzet van digitale middelen om langs deze weg gedetineerde verdachten (maar ook andere procesdeelnemers) op afstand te horen. Daarvoor moest de wet worden aangepast, maar waren ook allerlei praktische maatregelen noodzakelijk. Ook de anderhalvemetermaatregelen waren van invloed op het verloop van de behandeling ter terechtzitting. Tevens zijn er allerlei maatregelen genomen om de achterstanden in de behandeling van strafzaken die door de coronacrisis verder opliepen, te beperken en vervolgens weer in te lopen. Als gevolg daarvan zijn meer strafzaken door een enkelvoudige rechter afgedaan, of door de officier van justitie (OvJ) met behulp van het uitvaardigen van een strafbeschikking.

In dit hoofdstuk worden de coronagerelateerde maatregelen ten aanzien van de behandeling van zaken op het terrein van het strafrecht nader beschreven en wordt uitgebreid ingegaan op de ervaringen van procesdeelnemers (rechters, OvJ's en advocaten) en kwetsbare rechtzoekenden. Onder 'kwetsbare rechtzoekenden' verstaan we in het strafrechtelijk deel van dit onderzoek in ieder geval verdachten en veroordeelden die zich in detentie of terbeschikkingstelling (tbs) bevinden, of zich met vrijheidsbenemende straf zien geconfronteerd. Met vrijheidsbeneming wordt immers een inbreuk gemaakt op fundamentele rechten. Het recht op een eerlijk proces is mogelijk in het geding als zij hun zitting niet (volledig) in persoon kunnen bijwonen of anderszins in de uitoefening van hun verdedigingsrechten worden gehinderd. We besteden in dit hoofdstuk echter ook aandacht aan de belangen van andere procesdeelnemers, zoals slachtoffers en de samenleving, voor zover die door de getroffen maatregelen zijn geraakt.

Hoewel de coronacrisis impact heeft gehad op de gehele strafrechtelijke procedure, van de opsporing tot aan de tenuitvoerlegging, heeft dit onderzoek zich uitsluitend gericht op de behandeling van zaken door de rechtbank. Bij de behandeling van zaken ging de aandacht zowel uit naar de behandeling in de raadkamer van onder meer de vordering gevangenhouding als naar de behandeling op een openbare terechtzitting in de vorm van een inhoudelijke behandeling, een zogeheten pro-formazitting[188] of een zitting waarop de verlenging van tbs aan de orde is. In dit onderzoek is echter niet zelfstandig aandacht besteed aan kantonrechterzittingen of verhoren in het kabinet van de rechter-commissaris, die onder meer belast is met het beslissen over de vordering tot bewaring (de eerste fase van de voorlopige hechtenis) en het verrichten van allerhande onderzoekshandelingen ten behoeve van het strafrechtelijk onderzoek. Ook de fase van het hoger beroep is nagenoeg buiten beschouwing gebleven. Wel is aandacht besteed aan de zogeheten forumkeuze. Dat wil zeggen de besluitvorming bij het Openbaar Ministerie (OM) om een zaak niet voor de rechter te brengen, maar langs andere weg af te doen (bijvoorbeeld via sepot of een strafbeschikking) of de zaak door een enkelvoudige kamer (EK) te laten behandelen in plaats van door de meervoudige kamer (MK).

Ten behoeve van dit onderzoek zijn diverse onderzoeksmethoden gebruikt, te weten een uitvoerige deskstudie, het afnemen van interviews met beroepsbeoefenaren (rechters, officieren van justitie, advocaten, beleidsmakers en ICT-medewerkers) en surveys onder gedetineerden. Hoe de surveys zijn afgenomen en geanalyseerd wordt hieronder, in paragraaf 4.7, besproken. In totaal

188 Dit zijn zittingen die worden gehouden omwille van de termijnen van voorlopige hechtenis. Op een dergelijke zitting wordt een zaak nog niet inhoudelijk behandeld, maar kan de rechter wel beslissen over het voortduren van de voorlopige hechtenis en eventuele onderzoekswensen.

zijn zeventien interviews gehouden met in achttien respondenten (het zestiende interview werd met twee respondenten gevoerd) afkomstig uit de rechterlijke macht, de advocatuur en het OM. De organisaties hebben op ons verzoek zelf mensen geworven binnen hun organisatie die bereid waren met ons in gesprek te gaan. Hoewel wij graag meer rechters hadden gesproken, werd dat aantal vanwege de belasting die de interviews zouden opleveren voor de organisatie door de Raad voor de rechtspraak beperkt tot vijf. Om een zekere balans te houden in de perspectieven die wij ophaalden, hebben we een vergelijkbaar aantal gesprekken gevoerd met medewerkers uit de andere beroepsgroepen. Daarnaast hebben wij nog respondenten gesproken die vanuit beleidsmatig oogpunt belast waren met de veranderingen die de coronamaatregelen meebrachten. Alle interviews zijn afgenomen met behulp van een videoverbinding en opgenomen. De gesprekken duurden gemiddeld één tot anderhalf uur en zijn allemaal getranscribeerd en geanalyseerd met behulp van een codelijst. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn de gebruikte citaten soms ingekort of geredigeerd. Alle citaten zijn ter goedkeuring aan de respondenten voorgelegd. In één citaat herkende de betreffende respondent zich niet (meer) en hebben we om die reden weggelaten. De lijst met respondenten, de topiclijst die gebruikt is voor de interviews en het codeboek zijn als bijlagen toegevoegd aan dit rapport. Tevens is er een expertmeeting gehouden om de resultaten te valideren en vooruit te blikken op de toekomst. Daarbij was een rechter, een advocaat, een medewerker van het Wetenschappelijk Bureau van het OM en beleidsambtenaar van de Raad voor de rechtspraak en een wetgevingsjurist aanwezig. De expertmeeting is voorts benut om te bezien hoe de stand van zaken op dat moment was, nu de interviews enkele maanden daarvoor reeds waren afgerond.[189] In het algemeen ervoeren wij het als een beperking van het onderzoek dat de situatie rond de coronamaatregelen zo veranderlijk was, dat het bijna onmogelijk was steeds scherp in beeld te hebben in welke periode de ervaringen van de respondenten moesten worden geplaatst. Hoewel wij geprobeerd hebben hier in de gesprekken zoveel mogelijk op door te vragen, blijft die beperking ook nog in de onderhavige tekst merkbaar.

Omdat er gaande de looptijd van het onderzoek voortdurend nieuwe publicaties verschenen over de impact van de coronamaatregelen op de rechtspraak, hebben wij besloten dit hoofdstuk niet te beginnen met een samenvatting van die literatuur, maar in het hoofdstuk wel naar relevante publicaties te verwijzen. In de conclusie zullen wij dan tot een synthese komen van de eerdere bevindingen met de onze.

Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Allereerst worden de problemen in de Rechtspraak bij de start van de coronacrisis, zoals die naar voren komen uit de deskstudie, besproken (paragraaf 4.2); wordt stilgestaan bij de aanpassingen in het juridisch kader, die het mogelijk moesten maken om zaken geheel langs digitale weg af te handelen dan wel procesdeelnemers op afstand te horen (paragraaf 4.3) en worden de praktische maatregelen, zoals die uit de deskstudie naar voren komen, aan de orde gesteld (paragraaf 4.4). Daarbij wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de prioritering van zaken en verschillende fasen waarin zaken behandeld werden. Vervolgens wordt meer in detail ingezoomd op de totstandkoming van het beleid (paragraaf 4.5) en de gang van zaken in de raadkamer en op het onderzoek ter terechtzitting aan de hand van de afgenomen interviews (paragraaf 4.6). Daarna volgen de ervaringen van gedetineerde verdachten met het horen op afstand op basis van de afgenomen surveys (paragraaf 4.7). We sluiten af met enkele overkoepelende reflecties (paragraaf 4.8).

189 De expertmeeting is gehouden op 16 december 2021.

4.2 Problemen in de rechtspraak bij de start van de coronacrisis (deskstudie)

In deze paragraaf volgt een beschrijving van de problemen die in de strafrechtspleging zijn ontstaan als gevolg van de coronacrisis en de al bestaande problemen die door die maatregelen extra werden geaccentueerd. Het gaat hierbij om:

- de al bestaande achterstanden in de behandeling van strafzaken;
- de noodzaak om een deel van de strafzaken door te laten gaan, ondanks de coronagerelateerde beperkingen;
- het gebrek of tekort aan de ICT-voorzieningen en andere faciliteiten/capaciteiten binnen de rechtspraak om strafzaken door te laten gaan tijdens de coronacrisis;
- de beperkingen die vanwege de coronacrisis zijn ontstaan in andere delen van de strafketen.

4.2.1 Achterstanden

De Rechtspraak kampte al voor de uitbraak van het coronavirus met achterstanden in de behandeling van strafrechtzaken. Na de sluiting van gerechtsgebouwen vanwege de corona-maatregelen liepen de achterstanden vooral in de eerste weken op: toen konden 'per week duizenden geplande zaken niet worden behandeld'.[190] Vanaf half mei lukte het op de werkvoorraad in te lopen, waardoor de werkvoorraad MK-zaken vanaf december 2020 weer op een vergelijkbaar niveau was met die van voor de *lockdown* van maart 2020 (zie Figuur 4.1). Voor de PR-zaken was dat vanaf februari 2021 (zie Figuur 4.2). Sindsdien is de werkvoorraad van de MK-zaken nog verder afgenomen, terwijl die van de PR-zaken weer wat is toegenomen. In paragraaf 4.4.4 worden de maatregelen besproken die getroffen zijn om de werkvoorraden te beperken dan wel terug te dringen.

Figuur 4.1: Werkvoorraad MK-zaken (17 maart 2020-31 november 2021)

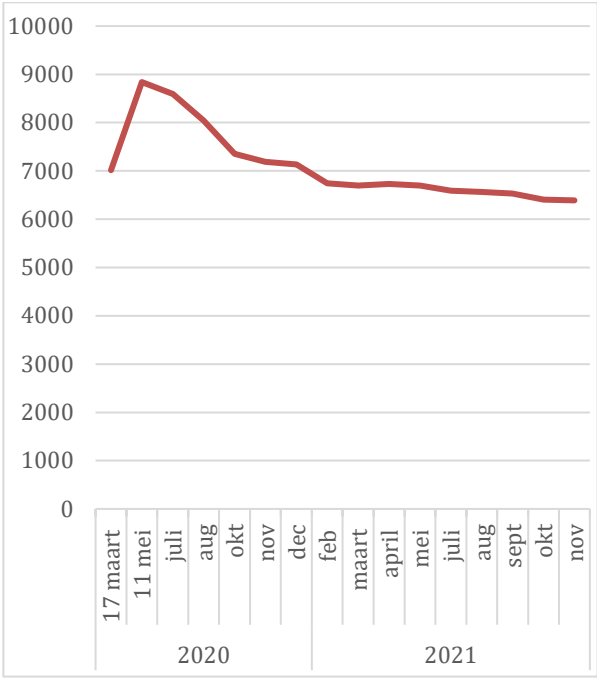

Figuur 4.2: Werkvoorraad PR-zaken (17 maart 2020-31 november 2021)

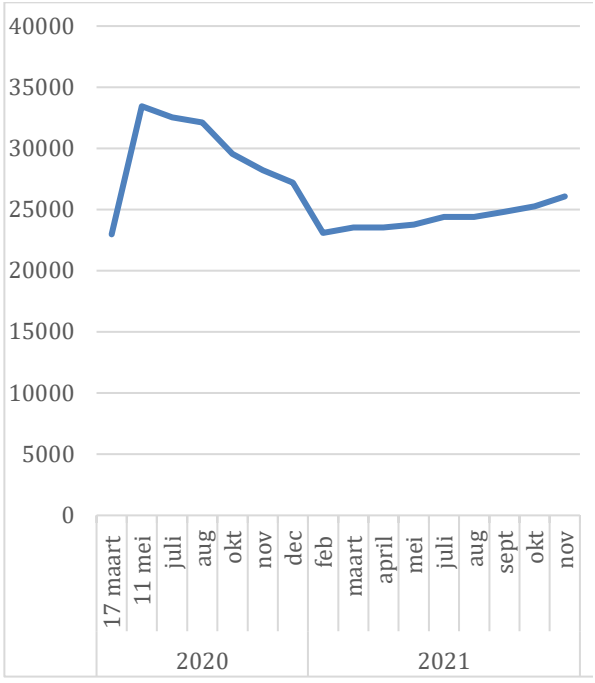

[Data afkomstig uit 'Monitor resultaten opschaalscenario OM/ZM. Update tot 1 november 2021', Den Haag: Politie, Openbaar Ministerie en Rechtspraak 2021, p. 25-26 en voorgaande monitors vanaf juli 2020.]

190 Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid, 'Contouren aanpak achterstanden strafrechtketen', 25 juni 2020, *Kamerstukken II*, 2019/20, 29 279, 601, p. 1.

4.2.2 Niet-uitstelbare activiteiten en behandelingen

De strafrechtpleging kan tijdens een crisis niet volledig worden stopgezet. Sommige activiteiten en behandelingen binnen het strafrechtelijk systeem moeten doorgaan om onherstelbare schade aan maatschappelijke veiligheid en welzijn te voorkomen en mensenrechten te waarborgen.[191] Aanhoudingen, verhoren van verdachten en andere onderzoekshandelingen moeten ook tijdens noodsituaties kunnen plaatsvinden. In de berechtingsfase moeten bepaalde strafzaken (spoedig) door kunnen gaan, vanwege verplichtingen die voortvloeien uit internationale mensenrechtelijke verdragen, of om andere redenen, bijvoorbeeld om te voorkomen dat het bewijs in een ernstige zaak verdwijnt.[192] Er was al wettelijke grondslag voor de inzet van digitale middelen en daarvoor waren ook – in beperkte mate – technische voorzieningen aanwezig. Er moest echter beslist worden welke zaken met prioriteit werden behandeld.

4.2.3 Gebrek aan ICT-voorzieningen en andere faciliteiten

Videoconferentie en andere ICT-faciliteiten bij penitentiaire inrichtingen en rechtbanken.

De meeste penitentiaire inrichtingen (PI's), detentiecentra en rechtbanken bleken al over de nodige apparatuur voor telehoren te beschikken op het moment van de corona-uitbraak.[193] Deze apparatuur werd echter zelden gebruikt. Dit leek aan het begin van de *lockdown* te leiden tot enige vertraging bij het opstarten van videoverbindingen tussen rechtbanken en PI's.[194] Vervolgens bleek de capaciteit voor telehoren (het aantal beschikbare verbindingen en ruimtes binnen de penitentiaire inrichtingen en rechtbanken met de videoconferentie-voorzieningen) onvoldoende te zijn.[195]

Faciliteiten voor advocaten (via 'Mijn Dossier' advocatenportal)[196] en voor verdachten (via een daartoe bestemd webportal) [197] om digitaal het dossier te ontvangen waren niet bij alle rechtbanken en voor alle type zaken beschikbaar. Vooral bij gerechtshoven werden stukken niet-digitaal verstrekt.[198] Ook in andere typen zaken, zoals de EK-zaken en verhoren door de rechter-commissaris, was de mogelijkheid om digitaal een dossier te ontvangen beperkt. Inzage in dossiers bij dit soort zaken vond voor de corona-uitbraak altijd fysiek plaats (via een Centrale Balie), hetgeen niet meer mogelijk was toen de gerechtsgebouwen sloten in maart 2020.[199]

Andere faciliteiten

Na 11 mei 2020, toen de gerechtsgebouwen weer open mochten, bleken rechtbanken onvoldoende zittingscapaciteit te hebben om fysieke of hybride zittingen door te laten gaan met inachtneming van de anderhalvemetermaatregelen. Bij PI's (huizen van bewaring) ontbraken de nodige faciliteiten om de vertrouwelijkheid te waarborgen in geval van telefonische communicatie tussen

---

191 Zie o.a. Brief van de Minister van Rechtsbescherming, 'Maatregelen aanpak coronavirus in justitiële inrichtingen,' 13 maart 2020, *Kamerstukken II,* 2019/20, 24 587, 763.

192 Zie voor een overzicht van mogelijke redenen: OSCE/ODIHR 2020, p. 15-17.

193 De Korte, *Sancties* 2020, p. 273-278.

194 Het opleggen van een verbinding tussen rechtbanken en inrichtingen zou ongeveer een week hebben geduurd; ibid.

195 Jensma *NRC* 2020a; Jensma *NRC* 2020b.

196 Zie: 'Mijn Strafdossier – digitaal stukken uitwisselen', rechtspraak.nl.

197 De Wilde, De Hingh & Lodder 2019, p. 89-90. De rechtbanken en andere 'strafketen' (waaronder politie, OM, DJI, reclassering, raad voor kinderbescherming) blijken hun eigen portaal te hebben, de zogenaamde 'CVS' (Centrale Voorzieningensysteem); ibid.

198 Sinds de corona-uitbraak, zijn driegerechtshoven (Amsterdam, den Bosch en den Haag) aan Mijn Strafdossier aangesloten (tot en met 6 november). Zie 'Mijn Strafdossier – digitaal stukken uitwisselen,' rechtspraak.nl.

199 Zie over de beperkingen van het digitaal dossier voor rechters en advocaten ook De Wilde, De Hingh & Lodder 2019.

advocaten en verdachten.[200] Telefonisch contact vond vaak plaats in een gemeenschappelijke ruimte of via een mobiele telefoon onder toezicht van een arrestantenbewaker (daarmee was de vertrouwelijkheid van de gesprekken in geding).[201] Vervolgens beschikten de PI's niet over (voldoende) ruimtes waar ten behoeve van een verdachte een verbinding met de rechtbank tot stand kon worden gebracht.

4.2.4 Beperkingen bij andere organisaties in de strafrechtketen

Om de verspreiding van corona binnen justitiële inrichtingen tegen te gaan, werd op landelijk niveau besloten om het vervoer van justitiabelen naar gerechten – en daarmee het fysiek bijwonen van rechtszittingen – te beperken.[202] Het uitgangspunt was dat verhoren van gedetineerden en hun deelname aan de zitting via telehoren zouden plaatsvinden. De wens om de vervoersbewegingen te beperken had dus consequenties voor de behandeling van zaken.

Vanaf 14 maart 2020 werden ook bezoeken in justitiële inrichtingen en verloven van gedetineerden, tbs-gestelden[203] en justitiële jeugdigen opgeschort. Bezoeken van advocaten en van ouders of wettelijke vertegenwoordigers aan minderjarige verdachten werden wel toegestaan.[204] De website van de Dienst Justitiële Inrichtingen (hierna: DJI) meldde dat bezoeken van advocaten mogelijk waren, als deze niet met digitale hulpmiddelen konden plaatsvinden.[205] Waar fysiek contact tussen advocaat en gedetineerde niet mogelijk was, kon het gesprek telefonisch plaatsvinden.[206] Op 29 mei 2020 werd verruiming van de verlof- en bezoekregeling aangekondigd (per 1 juni), maar de maatregelen voor gedetineerden omtrent het niet fysiek bijwonen van bepaalde zittingen bleven van kracht.[207]

De capaciteit van het Pieter Baan Centrum (hierna: PBC), de psychiatrische observatiekliniek van het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie, werd in de beginfase van de coronacrisis vanwege de anderhalvemeterregel gehalveerd,[208] waardoor de wachttijden voor een rapportage flink opliepen.[209] Het Pieter Baan Centrum verricht forensisch psychiatrisch onderzoek in ernstige zaken in opdracht van een rechter om te bepalen of een verdachte aan een

---

200 Brief van de Minister van Veiligheid en Justitie en Minister van Rechtsbescherming, Antwoorden Kamervragen over fundamentele rechten in het strafrecht, 19 mei 2020, *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, 2837.

201 Ibid. Zie ook: 'NJCM-brief over zorgen om coronamaatregelen in de strafrechtspleging,' njcm.nl, 4 mei 2020.

202 Brief van de Minister van Rechtsbescherming, 'Maatregelen aanpak coronavirus in justitiële inrichtingen,' 13 maart 2020, *Kamerstukken II* 2019/20, 24 587, 763.

203 Zie over de positie van tbs-gestelden meer uitvoerig: *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, 3222 (het antwoord op vraag 11).

204 *Kamerstukken II,* 2019/20, 24 587, 763.

205 'DJI treft preventieve corona-maatregelen', dji.nl, 13 maart 2020. Vanaf 16 juni 2020 werden bezoeken weer in beperkte mate toegestaan (een persoon gedurende maximaal een uur een keer per week en twee uur bij jeugdige en tbs-instellingen). Zie: *Kamerstukken II* 2019/20, 24 587, 771. Vanaf 1 augustus 2020 werden bezoeken op een bredere mate toegestaan. Zie de informatie op de website van DJI; Ook volgens Serrarens worden advocaten meestal wel toegelaten tot PI's; Serrarens *JV* 2021, afl. 2, p. 58-73.

206 Zie de Kamervragen van 8 mei 2020 en antwoorden hieromtrent: *Aanhangsel handelingen II* 2019/20, 2837.

207 Brief Minister van Rechtsbescherming 29 mei 2020, *Kamerstukken II* 2019/20, 24 587 en 25 295, 768.

208 Dit leidde tot beperking van de capaciteit tot 15 observandi. Zie: 'Gevolgen coronavirus voor de activiteiten van het NIFP,' nifp.nl, 26 maart 2020.

209 Een bron van de krant de Gelderlander rapporteert over een wachtlijst van 30 maanden; Van der Star, *De Gelderlander* 2020. De lange wachttijden bij het Pieter Baan Centrum zouden al een probleem zijn geweest voor de corona-uitbraak. Zie bijvoorbeeld: Rb. Den Haag 17 juli 2019, ECLI:NL:RBDHA: 2019:7172 (deze uitspraak heeft het over de wachtlijst van 18 maanden).

psychische stoornis lijdt. Zonder een rapportage van het Pieter Baan Centrum kan in bepaalde strafzaken inhoudelijke behandeling niet plaatsvinden.[210]

4.3 Juridische maatregelen (deskstudie)

Al vrij snel na de sluiting van de deuren van de gerechten heeft het dagelijks bestuur van de Presidentenvergadering een Tijdelijke algemene regeling opgesteld met daarin onder meer algemene regels met betrekking tot de aanwezigheid in de rechtszaal.[211] Ter aanvulling daarop zijn binnen het strafrecht diverse tijdelijke regelingen vastgesteld door het Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht, waarin alle afdelingen strafrecht van de rechtbanken en hoven zijn verenigd.[212] In paragraaf 1.1.1 van de Tijdelijke algemene regeling was neergelegd dat er in beginsel geen mondelinge behandeling zou plaatsvinden met fysieke aanwezigheid van de procespartijen en overige procesdeelnemers, tenzij de rechter anders zou bepalen. Gedetineerden zouden ook niet meer vanuit de PI's naar de gerechtsgebouwen worden vervoerd.[213] De behandeling van zeer urgente en overige urgente zaken zou zoveel mogelijk schriftelijk of via een telefonische (beeld)verbinding moeten geschieden. Dit was in strafzaken een afwijking van de bestaande praktijk. Voor de coronacrisis werden strafzaken meestal mondeling behandeld in de fysieke aanwezigheid van de rechter en alle overige procesdeelnemers.[214] Er bestond reeds de mogelijkheid tot het houden van een videoconferentie, maar deze werd relatief beperkt gebruikt en niet systematisch ingezet. Dat geschiedde uitsluitend (maar niet op grote schaal) voor het op afstand horen van getuigen, tolkenbijstand, rechtshulpverzoeken voor het horen van getuigen, en om verdachten te laten verschijnen op zittingen van de raadkamer gevangenhouding.[215] Om geheel digitale zittingen te houden dan wel verdachten zonder diens instemming op afstand te horen, waren aanpassingen in het juridisch kader noodzakelijk. De basis daartoe is gelegd in de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid (hierna: Tijdelijke wet COVID-19).[216] Daarnaast werd het Besluit videoconferentie aangepast. In deze paragraaf worden de wijzigingen nader toegelicht.

4.3.1 Tijdelijke wet COVID-19

De Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid creëert de mogelijkheid om digitale zittingen te houden en breidt voorts de mogelijkheden tot het op afstand horen van procesdeelnemers uit. In art. 28 van de Tijdelijke wet COVID-19 is bepaald dat 'indien in strafzaken het houden van een fysieke zitting in verband met de uitbraak van COVID-19 niet mogelijk is, de mondelinge behan-

---

210 Zo werd in de media een zaak van een 57-jarige dakloze verdachte uit Groningen, een veelpleger, beschreven die niet door kon gaan vanwege de oplopende wachttijden bij het Pieter Baan Centrum; Zijlstra, *DvhN* 2020.

211 De eerste Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling Rechtspraak dateert van 4 april 2020. De thans geldende tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling Rechtspraak is van 5 november 2021 (versie 5) en geldt tot 1 februari 2022.

212 De huidige versie van de Tijdelijke regeling strafrecht werd op 30 november 2021 aangenomen. Deze tijdelijke regeling volgt de tijdelijke regeling van 3 april, 11 mei, 26 juni, 19 augustus, 1 september 2020 en 25 september 2021 op. De regeling geldt voor de duur van de geldigheid van de Tijdelijke algemene regeling.

213 Zie paragraaf 1.1.4 van eerste tijdelijke regeling. Zie hierover ook het antwoord op Kamervragen waaruit naar voren komt dat 'justitiabelen naar de gerechtsgebouwen kunnen vervoerd worden, maar om besmettingsrisico's in de inrichtingen te beperken wordt het aantal te vervoeren justitiabelen (ook per rit) beperkt'. *Aanhangsel Handelingen II*, 2019/20, 3222.

214 Hoewel de mondelinge behandeling plaatsvindt op basis van een schriftelijk dossier, worden schriftelijke processtukken zoals processen-verbaal van getuigenverhoren vaker als bewijs gebruikt dan de mondelinge verklaringen van de verdachte tijdens de zitting.

215 De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020, p. 11.

216 Dit wetsvoorstel is op 8 april ingediend, op 21 april door de Eerste Kamer aangenomen en op 24 april in het Staatsblad verschenen. Dat is tevens het moment van inwerkingtreding van de tijdelijke wet, waarbij voor de meeste bepalingen geldt dat zij terugwerkende kracht hebben tot en met 16 maart 2020; *Stb.* 2020, 126 (Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid).

deling [kan] plaatsvinden door middel van een tweezijdig elektronisch communicatiemiddel'. Met andere woorden: de behandeling van een strafzaak via een digitaal communicatiemiddel, zonder het houden van een fysieke zitting op de rechtbank, mag als 'mondelinge behandeling' worden beschouwd. Daarbij gaat het volgens het tweede lid van art. 28 uitsluitend om terechtzittingen of raadkamerzittingen waarin geen inhoudelijke behandeling plaatsvindt en niet de behandeling van een vordering tot (verlenging van de) gevangenhouding of gevangenneming aan de orde is. Voor dergelijke zittingen is vereist dat er een fysieke zitting wordt gehouden vanuit de zittingszaal. In de Memorie van Toelichting (MvT) wordt opgemerkt dat gestreefd wordt om alleen gebruik te maken van de mogelijkheid tot het houden van een (geheel) digitale zitting 'indien en voor zover de aanwezigheid van de rechters, de griffier of de OvJ in de zittingszaal niet mogelijk of zeer bezwaarlijk is door noodzakelijke maatregelen ter bestrijding van besmetting met COVID-19. Het verdient de voorkeur dat wel een fysieke zitting wordt gehouden'.[217]

Een 'fysieke zitting' is volgens de MvT een zitting waarbij in ieder geval de rechter(s), de griffier en de OvJ fysiek aanwezig zijn, maar niet per se ook de verdachte, de raadsman of andere procesdeelnemers.[218] Art. 27 van de Tijdelijke wet COVID-19 biedt de mogelijkheid dat andere procesdeelnemers op afstand deelnemen door middel van een videoconferentie of een telefonische verbinding. De mogelijkheid tot het horen van personen op afstand met behulp van een videoconferentie waarbij een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand komt, was reeds in art. 131a het Wetboek van Strafvordering geregeld.[219] De Tijdelijke wet COVID-19 voegt daar de mogelijkheid van het telefonisch horen aan toe (al dan niet via groepstelefonie).[220] Daardoor kan een verhoor toch doorgang vinden, ook als er geen videoverbinding mogelijk is. Volgens de MvT verdient een videoconferentie echter de voorkeur boven telefonische behandeling. Deze laatste vorm mag dan ook slechts worden gebruikt als het inzetten van videoconferentie niet mogelijk is.[221] Het tweede lid van art. 27 stelt echter dat van de mogelijkheid tot telefonisch horen geen gebruik mag worden gemaakt bij het horen van verdachten op zittingen die worden gehouden ten behoeve van de vordering dan wel verlenging van de voorlopige hechtenis, tenzij sprake is van 'uiterste noodzaak'.[222] In het derde lid van art. 27 wordt voorts bepaald dat wanneer 'in verband met de uitbraak van COVID-19 gebruik wordt gemaakt van een tweezijdig elektronisch communicatiemiddel hoofdstuk II van het Besluit videoconferentie buiten beschouwing blijft'. Dit brengt mee dat zolang de tijdelijke wet van kracht is, het instemmingsvereiste voor de verdachte of zijn raadsman, zoals dat geldt voor bepaalde zaken (zie hieronder), tijdelijk is komen te vervallen. Er gelden in dit verband dan dezelfde voorschriften voor de videoconferentie als voor telefonisch horen.[223]

4.3.2 Uitbreiding van het Besluit videoconferentie

Om de videoconferentie op grotere schaal binnen het strafproces in te zetten, is ook het Besluit videoconferentie aangepast dat een nadere uitwerking biedt van de regeling in art. 131a Sv. Dit

---

217 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3, p. 15.

218 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3, p. 15.

219 Anders dan de tekst van de wet doet vermoeden is die videoconferentie niet onbeperkt inzetbaar. In het Besluit videoconferentie werden en worden nog steeds beperkingen gesteld, die hierna in paragraaf 4.3.2 nader worden besproken.

220 Er kan volgens art. 27 lid 1 in plaats van voor een videoconferentie waarbij een directe beeld- en geluidsverbinding tot stand komt, gebruik worden gemaakt van een ander tweezijdig communicatiemiddel. Zie ook *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3, p. 13.

221 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3, p. 14.

222 Daarbij gaat het dan om de voorgeleiding van de verdachte voor de rechter-commissaris in het kader van de inbewaringstelling en het horen van de verdachte in raadkamer of op een openbare terechtzitting in het kader van het voortduren van de voorlopige hechtenis.

223 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3, p. 13-14.

artikel biedt immers de mogelijkheid tot het horen, verhoren en ondervragen van personen per videoconferentie, 'met uitzondering van de bij algemene maatregel te bepalen gevallen'. De beslissing om al dan niet tot het horen per videoconferentie over te gaan, ligt bij de (rechterlijk) ambtenaar die met de leiding over het horen is belast. Daarbij is volgens het tweede lid van art. 131a Sv het uitgangspunt dat de persoon die wordt gehoord, of diens raadsman, de gelegenheid krijgt zijn of haar mening daarover kenbaar te maken. Dat geldt in voorkomende gevallen ook voor de OvJ. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen daarover echter nadere regels worden gesteld, zo staat in het tweede lid, laatste volzin.

In het Besluit videoconferentie, zoals van toepassing bij de start van de coronacrisis[224], was in art. 2 eerste lid opgenomen dat een videoconferentie niet kon worden ingezet ten aanzien van minderjarige verdachten of veroordeelden vanaf de fase van inbewaringstelling en ten aanzien van verdachten met een vermoedelijke ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling. Tevens waren specifieke strafbare feiten uitgezonderd. Zo was het niet mogelijk de videoconferentie te benutten ten aanzien van verdachten van (ernstige) zedenmisdrijven en ten aanzien van verdachten van strafbare feiten waarbij een dodelijk slachtoffer te betreuren was. Een videoconferentie kon evenmin worden toegepast ten aanzien van verdachten indien het slachtoffer ter terechtzitting het spreekrecht wenste uit te oefenen. Naast deze categorale uitzonderingsgevallen, was tevens iets geregeld omtrent de instemming. Zo kon een videoconferentie bij de voorgeleiding in het kader van de inbewaringstelling en op een inhoudelijke behandeling ter terechtzitting van de MK alleen geschieden met instemming van de verdachte of diens raadsman.[225] Voor de raadkamer gevangenhouding en zogeheten pro-formazittingen was dergelijke instemming niet vereist.[226]

Reeds voor de uitbraak van de coronapandemie waren er plannen om het gebruik van telehoren in strafzaken flink uit te breiden.[227] In 2019 werd een voorstel tot wijziging van het Besluit videoconferentie ingediend met een geplande ingangsdatum in juli 2020,[228] waarin de voorgenoemde categorale uitzonderingsgevallen geschrapt zouden worden (maar niet het instemmingsvereiste). De wijziging van het Besluit videoconferentie werd met spoed aangenomen op 20 maart 2020 en trad in werking op 24 maart 2020.[229] Anders dan in het gewijzigde Besluit videoconferentie van 2006, zijn er in het thans geldende besluit geen zaken meer uitgezonderd voor de inzet van

224 *Stb.* 2006, 610 (Besluit videoconferentie).

225 ibid. In het wetsvoorstel modernisering wetboek van strafvordering is in artikel 1.1.4 lid 1 sub b voorzien dat dit instemmingsvereiste zal worden uitgebreid voor behandeling door de enkelvoudige kamer, De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020, p. 102.

226 Ten aanzien van de raadkamer gevangenhouding had reeds een pilot plaatsgevonden. In de toelichting bij het in 2020 gewijzigde Besluit videoconferentie wordt verwezen naar het Rapport 'Eindevaluatie pilot telehoren met de raadkamer gevangenhouding,' 13 oktober 2017.

227 De plannen voor (bredere) digitalisering in het strafrecht maken deel uit van het project Modernisering Wetboek van Strafvordering. Een van de voorgestelde maatregelen was de uitbreiding van videoconferentie in het strafrecht.

228 *Stb*. 2019, 18 531 (Wijziging van het Besluit videoconferentie). Dit voorstel werd naar aanleiding van het wetsvoorstel Videoconferentie ingediend in 2018 in het kader van Modernisering van het Wetboek van Strafvordering, waarin de uitzonderingsgevallen geschrapt zouden worden (maar niet de instemmingsvereiste). Een van de benoemde redenen was dat 'De bovengenoemde uitzonderingen zijn categorisch en gelden ook in gevallen waarin toepassing van videoconferentie juist wenselijk kan zijn.' (Conceptwetsvoorstel en Memorie van Toelichting bij Boek 1). Over dit voorstel heeft de Raad voor de rechtspraak een kritisch advies uitgebracht, met name ten aanzien van het schrappen van een uitzondering met betrekking tot minderjarige verdachten; 'Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het Wetboek van Strafvordering,' rechtspraak.nl, 23 augustus 2018.

229 *Stb*. 2020, 101 (Wijziging besluit videoconferentie).

een videoconferentie.[230] Het instemmingsvereiste voor zaken waarin de voorgeleiding in het kader van de inbewaringstelling en op een inhoudelijke behandeling ter terechtzitting van de MK geldt nog wel, maar is – zoals hiervoor aangegeven – via het derde lid van art. 27 van de Tijdelijke wet COVID-19 (tijdelijk) buiten toepassing verklaard. De spoedwetgeving maakt het derhalve mogelijk om verdachten tegen hun wil via een videoconferentie te horen, ook bij de inhoudelijke behandeling van hun zaak.[231]

Een punt waar de Tijdelijke wet COVID-19 en het gewijzigde Besluit videoconferentie niet in voorzag was de mogelijkheid voor een rechter (in quarantaine) om door middel van een videoverbinding aan de terechtzitting deel te nemen. In feite gaat de aangepaste regeling maar uit van twee opties: een volledig digitale zitting of een fysieke zitting waarbij procesdeelnemers op afstand kunnen worden gehoord maar de rechter en OvJ in de zaal zijn. Op 15 december 2020 heeft de Hoge Raad echter in het kader van een cassatie in het belang der wet geoordeeld dat – hoewel de tijdelijke wet Covid-19 Justitie en Veiligheid hierin niet expliciet voorziet – het toelaatbaar is dat een zaak inhoudelijk wordt behandeld terwijl een van de rechters (niet zijnde de voorzitter) niet fysiek in zittingszaal aanwezig is, maar deelneemt aan het onderzoek ter terechtzitting met behulp van een videoverbinding. De andere twee rechters moeten dan wel aanwezig zijn, wat betekent dat deelname aan het onderzoek ter terechtzitting middels een videoverbinding niet mogelijk is voor een zaak die behandeld wordt door de enkelvoudige strafkamer.[232]

4.4 Praktische maatregelen (deskstudie)

Met de Tijdelijke wet COVID-19 en het gewijzigde Besluit videoconferentie zijn de wettelijke mogelijkheden verruimd om procesdeelnemers op afstand te horen en is de mogelijkheid gecreëerd in bepaalde gevallen de hele procedure langs digitale weg te behandelen. Hieronder wordt nader ingegaan op de wijze waarop de Rechtspraak daaraan in de praktijk invulling heeft gegeven en de overige praktische maatregelen die zijn getroffen. De onderstaande uiteenzetting is in hoofdzaak gebaseerd op de opeenvolgende Tijdelijke regelingen strafrecht.

4.4.1 Uitbreiding telehoorfaciliteiten

Voor het houden van online zittingen was uitbreiding van telehoorfaciliteiten bij rechtbanken en PI's nodig. De bestaande telehoorfaciliteiten zouden volledig functioneel zijn geworden vanaf 14 april 2020.[233] In de eerste maand waren er problemen met de coördinatie tussen verschillende rechtbanken die tegelijkertijd wilden inbellen of zittingen inplanden met gedetineerden die niet (meer) in de desbetreffende inrichting verbleven. Deze problemen zouden worden opgelost door het inrichten van een landelijk coördinatiepunt door de Dienst Vervoer en Ondersteuning van DJI.[234] De telehoorcapaciteit bij PI's was in de eerste periode beperkt (waardoor de duur van verbinding beperkt was tot 45 minuten voor een gedetineerde).[235] In de PI's zijn nieuwe 'hoorstudios' ingericht van waaruit verdachten hun zittingen via videoverbinding konden volgen.

---

230 Wel wordt in art. 2 lid 3 een uitzondering gemaakt voor het horen van personen met 'een zodanige auditieve of visuele handicap heeft waardoor redelijkerwijs kan worden verondersteld dat videoconferentie afbreuk doet aan zijn inbreng of positie in het strafproces, dan wel aan de rechten van andere procesdeelnemers'.

231 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3, p. 13.

232 Zie voor het arrest en de specifieke voorwaarden: HR 15 december 2020, ECLI:NL:HR:2020:2037, *NJ* 2021/108.

233 'Videoverbinding met rechtbanken,' dji.nl.

234 De Korte, *Sancties* 2020, p. 273-278.

235 Droogleever Fortuyn, Dunk & Mebius 2020, p. 6-7.

4.4.2 Prioritering en fasering

Vanwege de beperkte capaciteit in de hoorstudio's en de restricties aan de aanwezigheid in zittingszalen moest een prioritering worden aangebracht. Net als in andere rechtsgebieden werden zaken binnen het strafrecht in drie categorieën ingedeeld: zeer urgente zaken, urgente zaken en alle andere zaken. Uit de opeenvolgende Tijdelijke regelingen strafrecht valt af te leiden hoe in strafzaken invulling is gegeven aan dit onderscheid (de prioritering) en vanaf welk moment de verschillende zaken weer werden behandeld en op welke wijze (de fasering). Uit interne beleidsstukken die wij ten behoeve van dit onderzoek mochten inzien, blijkt dat de Rechtspraak daarbij een opstartscenario en een opschaalscenario heeft gehanteerd.

Fase 1

In fase 1 toen de gerechtsgebouwen net hun deuren gesloten hadden (vanaf 17 maart) werden alleen de zeer urgente zaken behandeld, met behulp van een videoverbinding. Dit waren zaken die geen uitstel konden dulden, omdat de zaak 'raakte aan de rechten van verdachten of rechtzoekenden', bijvoorbeeld waar een rechterlijke toets van voorlopige hechtenis moest plaatsvinden, of omdat er een 'zeer ingrijpende spoedeisende beslissing' moest worden genomen in de zaak.[236] Tot de 'zeer urgente' zaken werden gerekend zaken die gingen over de voorlopige hechtenis, inclusief voorgeleidingen bij de rechter-commissaris; doorzoekingen; (super)snelrechtzittingen; en andere beslissingen door de rechter(-commissaris) die niet uitgesteld kunnen worden (en andere zaken in de fase van uitvoering waar de vrijheid van de veroordeelde in geding komt).[237] Deze zaken werden in beginsel via een (telefonische) beeldverbinding behandeld, en in uitzonderlijke gevallen in fysieke aanwezigheid van de verdachte.[238] In deze fase vonden inhoudelijke zittingen derhalve niet of zelden plaats.[239] Een uitzondering betrof de supersnelrechtzittingen, in het bijzonder in de zogenaamde 'coronahoesters' en 'coronaspugers' zaken.[240] Deze zittingen vonden kort na aanhouding van de verdachte plaats, vaak terwijl de verdachte (nog) in inverzekeringstelling verbleef. De praktijk betreffende de wijze van aanwezigheid van de verdachte bleek verschillend te zijn (mogelijk afhankelijk van het beleid van de rechtbank, of van andere onbekende factoren). Bij sommige zittingen in zulke zaken bleken verdachten wel lijfelijk aanwezig te zijn (ondanks het gevaar van besmetting)[241] en bij andere via een videoverbinding.[242]

Fase 2

Vanaf 7 april 2020, in fase 2, werd ook een aanvang gemaakt met de behandeling van 'andere urgente zaken'. Dit betrof zaken met gedetineerde verdachten zonder benadeelde partijen, uitlevering en andere internationale rechtshulpzaken (IRK-zaken) met gedetineerde opgeëiste

---

236 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 300-VI, 114.

237 Tijdelijke algemene regeling versie 4, para. 2.5.

238 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020). De rechter kon 'bij uitzondering' beslissen dat de verdachte wel fysiek aanwezig zou zijn in de rechtszaal maar 'uitsluitend in die gevallen waarin de gedetineerde verdachte niet via een videoverbinding kon worden gehoord en geen afstand van zijn aanwezigheidsrecht ter zitting doet.'

239 Uit de expertmeeting kwam naar voren dat in die eerste fase wellicht toch vaker fysieke zittingen zijn gehouden dan oorspronkelijk de bedoeling was, bijvoorbeeld omdat het enige tijd duurde voordat in alle PI's de mogelijkheid om digitaal deel te nemen aan de zittingen voldoende op orde was.

240 Deze zaken werden als mishandeling, bedreiging en belediging gekwalificeerd en werden in het kader van supersnelrecht afgehandeld.

241 Zie bijvoorbeeld: Rb. Den Haag, 20 maart 2020, ECLI:NL:RBDHA:2020:2766; Rb. Rotterdam, 30 maart 2020, ECLI:NL:RBROT:2020:2696; 'Coronahoester zes weken gevangenis in: Uw dronkenschap is geen excuus!' omroepwest.nl, 25 april 2020.

242 Zie bijvoorbeeld: Stoker, *Volkskrant* 2020. In de media werd een 'incident' gerapporteerd, waar de verdachte in een 'coronahoester' zaak werd per vergissing naar de rechtbank gebracht, terwijl de staande praktijk was om verdachten telefonisch of via videobeeld te horen (de zitting vond in april plaats bij Rechtbank Amsterdam); Schildkamp, *De Stentor* 2020.

personen, beslissingen inzake uitleveringsdetentie, verhoren door de rechter(-commissaris) van gedetineerde getuigen alsmede verbalisanten en deskundigen in zaken waarin de verdachte preventief gehecht was.[243] Deze zaken werden ook zoveel mogelijk via een videoverbinding behandeld. Kon een gedetineerde verdachte niet via een telefonische (beeld)verbinding worden gehoord en deed hij geen afstand van zijn aanwezigheidsrecht ter zitting, dan gold volgens de tijdelijke regeling als uitgangspunt dat de zaak (alsnog) zou worden aangehouden.[244] Waar in de eerste fase de raadsman gestimuleerd werd om via digitale middelen aan zittingen of raadkamers deel te nemen, geldt vanaf 6 april uitdrukkelijk gecommuniceerd dat 'bij een fysieke zitting in aanwezigheid van de officier van justitie ook de advocaat aanwezig is'. Een advocaat kon vervolgens zelf de keuze maken om alleen telefonisch deel te nemen.[245] In deze fase is ook begonnen om bepaalde zaken in specifieke procedures, zoals de rekesten en de art. 12 Sv-zaken, zoveel als mogelijk buiten de zitting om te behandelen, bijvoorbeeld door schriftelijk standpunten uit te wisselen (zie hierna paragraaf 4.4.3).

Fase 3

Met ingang van 11 mei werden de gerechten weer geleidelijk opengesteld. Daarmee begon fase 3, waarin het houden van fysieke zittingen in de gerechtsgebouwen weer werden opgestart met inachtneming van de geldende coronamaatregelen en de daarbij in acht te nemen anderhalve meter afstand. In die opstartfase, waarin maar beperkte zittingscapaciteit beschikbaar was, hadden strafzaken, jeugd(straf)zaken en familiezaken de prioriteit over zaken vanuit andere rechtsgebieden.[246] In de Tijdelijke regeling strafrecht valt te lezen dat in deze opstartfase zoveel mogelijk werd aangesloten bij het bestaande zittingsrooster voor zowel het volwassenen- als jeugdstrafrecht, de enkelvoudige en meervoudige zittingen. Zogenaamde kanton- en mulderzittingen gingen echter niet door en in bepaalde specifieke procedures bleef behandeling door schriftelijke standpuntuitwisseling het uitgangspunt.[247] Daardoor werd zittingscapaciteit vrijgespeeld. In de resterende ruimte werden bij voorrang zaken behandeld die in de periode daarvoor waren ingetrokken of aangehouden.[248] Voor nieuw aanhangig te maken zaken gold op 11 mei 2020 de volgende prioritering:

- zaken met gedetineerde verdachten waarbij de redelijke termijn in het geding komt of de voorlopige hechtenis langer dreigt te duren dan de te verwachten strafoplegging, zaken waarin een vordering tenuitvoerlegging wordt gedaan, de zogenaamde 'megazaken' en zaken waarin de verdachte zich in voorlopige hechtenis bevindt;
- jeugdstrafzaken;
- strafzaken gerelateerd aan huiselijk geweld en zeden;
- verkeerszaken met slachtoffers.[249]

Voor zittingen die reeds met gebruikmaking van een videoconferentie werden behandeld (zoals voorgeleidingen, raadkamer-, regie- en pro-formazittingen, supersnelrecht gedetineerden), bleef

243 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020).
244 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020).
245 Aanhangsel Handelingen II 2019/20, 2837, p. 3
246 *Kamerstukken II* 2019/20, 3222.
247 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020).
248 *Kamerstukken II* 2019/20, 3222. Overigens trad gedurende deze periode ook de Wet Straffen en Beschermen in werking, waardoor de voorwaardelijke invrijheidstelling nog maar maximaal twee jaar kan duren. Daardoor kwam het voor dat verdachten wiens zaak was aangehouden uiteindelijk werden veroordeeld onder een regiem dat negatiever voor ze uitpakt: zij moeten een groter deel van hun straf uitzitten voordat zij voorwaardelijk in vrijheid kunnen worden gesteld.
249 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020).

het uitgangspunt dat deze op die manier afgedaan zouden blijven worden.[250] Hoewel het in beginsel niet gaat om de inhoudelijke behandeling van de zaak (met uitzondering van het supersnelrecht), kunnen in raadkamer en op regie- en pro-formazittingen belangrijke zaken worden besproken zoals de mogelijke invrijheidstelling van verdachte, de toekomstige onderzoekshandelingen, of de onderzoekswensen van de verdediging.[251] Bij inhoudelijke behandelingen, met uitzondering van het supersnelrecht, werd de fysieke aanwezigheid van de verdachte weer het uitgangpunt.[252] Ook andere procesdeelnemers, zoals het slachtoffer, konden in beginsel weer aanwezig zijn. Voor alle andere betrokkenen – getuigen, deskundigen, tolken, Raad voor de Kinderbescherming, ouders met gezag of journalisten – geldt dat zij 'in beginsel' aanwezig mogen zijn, tenzij de capaciteit van de zittingszaal dat niet toelaat.[253] In dat laatste geval worden zij via een videoconferentie gehoord.[254]

Verdere opschaling

Voorgaande beschrijft de situatie tot aan het moment waarop met de interviews werd gestart. Nadien is verder opgeschaald. In die termen wordt in de interne beleidsstukken ook gesproken. Vanaf eind juni 2020 worden stappen ondernomen om meer zaken door een enkelvoudige kamer te laten behandelen in plaats van door een meervoudige kamer.[255] Dat betreft zowel de behandeling van zaken in eerste aanleg als de behandeling in hoger beroep. Over de zogeheten forumkeuze zijn tussen de Rechtspraak en het OM nadere afspraken gemaakt.[256] Daarbij worden ook de contra-indicaties genoemd voor enkelvoudige afdoening, bijvoorbeeld zaken waarin forse inzet van opsporingsmiddelen heeft plaatsgevonden, zaken met veel publiciteit of maatschappelijk ingrijpende zaken met veel slachtoffers. Er wordt ook gekeken naar het type zaken. Zaken waarin gaat om terrorisme, deelname aan een criminele organisatie of ernstige verkeersdelicten worden in beginsel niet enkelvoudig afgehandeld.[257] Op 1 september 2020 gaan ook de kantonrechterzittingen weer van start die tot dat moment helemaal hebben stilgelegen.

Ook worden de zittingen geleidelijk meer opengesteld. Zo kunnen vanaf eind juni 2020 slachtoffers zich laten bijstaan door in beginsel één persoon[258] en vanaf eind augustus wordt ook het publiek (op aanmelding) weer toegelaten tot de zittingszaal.[259] Voor de pers gold - in ieder geval vanaf april 2020 - al dat er maximaal drie journalisten in de zaal aanwezig konden zijn.[260] Voor de zittingen die in principe reeds met behulp van videoconferentie werden behandeld, bleef dit

---

250 Zie voor de uitleg van deze begrippen, para. 2.2.1. Vanwege de grote publieke en media-aandacht en het belang dat wordt gehecht aan sommige 'high profile' zaken, vonden zulke zittingen in deze zaken tijdens de coronacrisis toch met fysieke aanwezigheid van een verdachte plaats. Bijvoorbeeld de pro-forma zittingen in de zogenaamde Marengo zaak (Rechtbank Den Bosch) en de Jos B. zaak (Rechtbank Limburg). Zie: Droogleever Fortuyn, Dunk & Mebius 2020, p. 29-31; 'Coronamaatregelen tijdens pro-formazitting 6 mei in zaak Nicky Verstappen,' rechtspraak.nl, 22 april 2020.

251 Dubelaar e.a. *NJB* 2015, p. 2863.

252 Zie bijvoorbeeld 'Vanaf 11 mei weer meer zittingen,' rechtspraak.nl, 8 mei 2020.

253 De nabestaanden van slachtoffers worden hierbij niet genoemd.

254 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020).

255 Het document met daarin het zogeheten opschaalscenario dateert van 26 juni 2020.

256 Deze zijn neergelegd in een intern document getiteld 'Handreiking forumkeuze.'

257 Hoewel de wet dit strikt genomen wel zou toelaten. De enige beperkingen die de wet aanbrengt in art. 368 Sv is dat de zaak naar het oordeel van het OM eenvoudig van aard is en te eisen straf niet hoger is dan een jaar (de politierechter mag ook niet meer opleggen). Een politierechter kan een zaak wel verwijzen naar een meervoudige kamer.

258 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 26 juni 2020).

259 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 19 augustus 2020). Er is in ieder geval in de eerste periode ook in een aantal grote zaken gebruik gemaakt van livestream-verbindingen voor een groter publiek, zo blijkt uit antwoord op Kamervragen; *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, 2837. Daarbij ging het onder meer om de uitspraak in de zaak tegen Gökmen T, de dader van een aanslag in een tram in Utrecht,

260 Tijdelijke regeling strafrecht (versie 30 april 2020).

uitgangspunt echter in de gehele periode in stand, dus gedetineerde verdachten werden op afstand gehoord over zaken gerelateerd aan de voorzetting van de voorlopige hechtenis evenals tbs-gestelden over de verlenging van hun behandeling. Dat uitgangspunt is ook nadien niet meer verlaten en valt nog steeds terug te lezen in de thans geldende regeling van 30 november 2021.

4.4.3 Uitbreiding schriftelijke behandeling in de fase van de berechting

In strafzaken die door de rechter worden behandeld, was schriftelijke afdoening of behandeling voor de coronacrisis niet gebruikelijk (in tegenstelling tot bijvoorbeeld het bestuursrecht).[261] Slechts in zaken waarin een vordering tot ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel behandeld werd, bestond een schriftelijke voorbereidende ronde[262] voorafgaande aan een mondelinge terechtzitting.[263] Volgens een voorstel tot modernisering van het Wetboek van Strafvordering zou een voorafgaande schriftelijke ronde breder ingevoerd kunnen worden (in het belang van efficiëntie van berechting): te weten in alle strafzaken op het initiatief van de rechtbank; op vordering van de OvJ of op verzoek van de verdachte.[264] De schriftelijke uitwisseling van standpunten tussen partijen voorafgaand aan de zitting (of in de beginfase, in plaats van een zitting) blijkt vaker ingezet te zijn in strafzaken tijdens de coronacrisis.[265]

Naast de schriftelijke voorbereiding kunnen volgens de Tijdelijke algemene regeling sommige zaken binnen het strafrecht in de tijd van de coronacrisis volledig schriftelijk worden verricht, zoals regiezaken, beklagzaken waarin wordt geklaard over onder meer inbeslagneming, zaken ten aanzien van schadevergoedingen vanwege (ten onrechte) ondergane voorarrest en art. 12 Sv-zaken.[266] Er zijn geen statistieken beschikbaar over de aantallen geheel schriftelijk afgedane zaken in de desbetreffende periode.

Betrekkelijk recent, op 22 juni 2021 en 2 november 2021, heeft de Hoge Raad in een tweetal beklagzaken zich uitgelaten over een geheel schriftelijke afdoening van beklagzaken ter zake door justitie inbeslaggenomen goederen.[267] Centraal staat de vraag of de openbare behandeling van het klaagschrift door de raadkamer mocht worden vervangen door een geheel schriftelijke behandeling. Op grond van art. 23 lid 2 Sv worden het OM, verdachte en andere procesdeelnemers immers door de raadkamer gehoord, althans hiertoe worden opgeroepen, tenzij anders is voorgeschreven. Uit artikel 552a lid 7 Sv volgt voorts dat het klaagschrift tijdens een 'openbare raadkamerzitting' dient te worden behandeld. In beide zaken die worden voorgelegd aan de Hoge Raad heeft er echter geen zitting plaatsgehad. In zijn arrest van 22 juni oordeelt de Hoge Raad dat dit verzuim 'mede gelet op hetgeen in het cassatiemiddel is aangevoerd' leidt tot nietigheid van de beschikking. De Hoge Raad overweegt in dit verband 'de door de rechtbank genoemde 'LOVS-richtlijnen betreffende maatregelen ter beperking van verspreiding van het coronavirus' - waarmee kennelijk wordt gedoeld op de praktische maatregel van het 'buiten zitting om' behandelen van zaken, zoals genoemd in de 'Tijdelijke regeling strafrecht' [..] niet tot een ander oordeel [leiden]'. De AG merkte in dit verband op dat de Tijdelijke regeling niet meer behelst dan een 'organisatorisch georiënteerde instructienorm' en derhalve niet wezenlijke strafprocessuele voorschriften opzij kan zetten.[268] De vraag is evenwel wat het betekent als partijen hebben

261 Schriftelijke afdoening van strafzaken bestaat bij niet-rechtelijke instanties, bijvoorbeeld het OM en CJIB.
262 Hiermee wordt bedoeld: een schriftelijke uitwisseling van standpunten en stukken tussen de partijen om de (geschil)punten duidelijk te maken.
263 Art. 511d Sv.
264 'Memorie van Toelichting Voorstel van wet tot vaststelling van Boek 4 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering: Berechting,' rijksoverheid.nl, p. 23-24.
265 Zie par. 4.6.2.
266 In dit soort zaken gaat het om beklag tegen een beslissing van het OM tot niet (verdere) vervolging.
267 HR 22 juni 2021, ECLI:NL:HR:2021:854, *NJ* 2021/249 en HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR: 2021:1568.
268 Zie Parket van de Hoge Raad 6 april 2021, ECLI:NL:PHR:2021:327, onder 3.21.

ingestemd met de wijze van afdoening. Uit HR 2 november 2021 blijkt dat de instemming van de raadsman met het houden van een 'schriftelijke ronde' nog niet meebrengt dat daarmee afstand is gedaan van het recht op een mondelinge behandeling. Pas als daarover expliciet duidelijkheid is verschaft door de rechtbank en partijen dan instemming hebben gegeven, kan worden aangenomen dat afstand is gedaan[269] en kan de schriftelijke behandeling de mondelinge behandeling vervangen. Deze jurisprudentie valt ook te extrapoleren naar andere openbare raadkamerbehandelingen waarin de wet voorschrijft dat de procesdeelnemers worden gehoord, zoals in art. 12 Sv-zaken waarin wordt geklaagd over beslissingen van het OM inzake niet verdere vervolging.

4.4.4 Wegwerken achterstanden

Op 25 juni 2020 kwamen de ministers van Justitie en Veiligheid en voor Rechtsbescherming met een reeks van maatregelen om de coronagerelateerde achterstanden in het strafrecht weg te werken.[270] In de Tweede Kamerbrief van 25 juni 2020 over de aanpak van achterstanden wordt gemeld dat 'ruim 400 zittingen per week via telehoorvoorziening [werden] uitgevoerd'[271] en dat de werkwijze gemonitord wordt door de Rechtspraak, het OM en de DJI. Er zijn ook andere maatregelen genomen om de achterstanden te beperken, dan wel de opgelopen achterstanden in te lopen. Een deel van deze maatregelen, namelijk het behandelen van sommige MK-zaken door één rechter, het inzetten van gepensioneerde rechters, en uitbreiding van openingstijden van rechtbanken zijn al in hoofdstuk 3 beschreven. In het strafrecht heeft men voorts besloten om meer zaken af te doen buiten de rechter om, door middel van een OM-strafbeschikking.[272] In de brief van de minister van Justitie en Veiligheid inzake het wegwerken van de corona-achterstanden werd benadrukt dat het huidige sepotbeleid niet structureel zou veranderen.[273] In een recentere brief vermelden de ministers echter dat het OM aanleiding ziet om de geïntensiveerde aanpak ook in 2022 door te zetten.[274]

4.5 Totstandkoming beleid en keuzes omtrent afdoening (interviews)

4.5.1 Afstemming tussen ketenpartners

In de interviews is nader ingegaan op de wijze waarop de genomen beslissingen tot stand zijn gekomen. De beslissing om de deuren te sluiten op 17 maart 2019 was een eenzijdige beslissing, genomen door de Rechtspraak. Deze kwam voor het OM als een verrassing en betekende voor het OM veel werk, omdat alle zaken waarin verdachten niet preventief waren gehecht toen acuut moesten worden ingetrokken en verdachten, slachtoffers en eventueel opgeroepen tolken, deskundigen of getuigen daarover moesten worden geïnformeerd (R4). Alle inhoudelijk geplande zittingen werden pro-formazittingen waar het gedetineerde verdachten betrof (R8), omdat deze zaken wel doorgang moesten vinden in verband met de termijnen voor voorlopige hechtenis. Respondent R4 geeft aan dat zaken soepeler zouden zijn verlopen als het OM van tevoren zou zijn geïnformeerd over de beslissing van de Rechtspraak om de deuren te sluiten.

---

269 HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1568, r.o. 2.3.

270 Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid 'Contouren aanpak achterstanden strafrechtketen', 25 juni 2020, *Kamerstukken II* 2019/20, 29 279, 601.

271 *Kamerstukken II* 2019/20, 29 279, 601, p. 8. Het is onduidelijk over welke soorten van zittingen het precies gaat.

272 ibid, p. 7 en Steenhuis, *Trouw* 2020.

273 De verlengde doorlooptijden als gevolg van de coronamaatregelen kunnen leiden tot een tijdelijke toename van sepots in overtredingszaken; *Kamerstukken II,* 2020/21, 29 279, 614, p. 2. Gevreesd wordt dat het OM de achterstanden op een meer 'informele" (en minder transparante) wijze probeert te verkleinen, namelijk door het seponeren van de 'oude' zaken. De Roos *TvCR* 2020, afl. 3, p. 287-288.

274 Brief van de ministers van Justitie en Veiligheid en voor Rechtsbescherming, 19 november 2021, *Kamerstukken II,* 2021/22, 29 279, 686, p. 10.

Naar aanleiding van het voorgenomen besluit is op het hoogste niveau gesproken tussen de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak en het College van procureurs-generaal en is afgesproken dat in het vervolg nader overleg zou plaatsvinden over te nemen maatregelen. Vervolgens is een commissie samengesteld waarin zowel het OM als de Rechtspraak vertegenwoordigd was, te weten de commissie-Wiegant (R4 en R6). Aanvankelijk bestond er volgens R6 wel wat reserve bij de Rechtspraak om gezamenlijk op te trekken, vermoedelijk vanwege het verschil in cultuur en een mogelijke angst voor verlies van autonomie bij de Rechtspraak. Er was echter de nodige maatschappelijke druk om weer open te gaan en om met een gezamenlijk plan te komen (R6).

In die initiële besluitvorming is de Nederlandse orde van advocaten (NOvA) echter niet meegenomen. Deze werd wel geconsulteerd maar vaak pas in laat stadium. R16 (advocaat) merkt hierover op:

> *Ik blijf het bijzonder vinden dat de Raad voor de rechtspraak en het OM besloten om een commissie samen te stellen waarin de NOvA niet (standaard) was vertegenwoordigd. De NOvA werd alleen aangehaakt als men dat nodig/handig vond, wat tot gevolg had dat we vaak laat werden aangehaakt en zelden een terugkoppeling ontvingen van wat we opmerkten.*

Door respondenten vanuit de advocatuur is opgemerkt dat de Rechtspraak erg heeft gekeken naar de eigen behoeften en weinig oog had voor wat de andere betrokkenen (zoals advocaten en verdachten) nodig hadden (R16). Als voorbeelden worden praktische zaken genoemd zoals het gebrek aan spatschermen en toiletvoorzieningen voor advocaten, maar bijvoorbeeld ook het gebrek aan voorzieningen qua overleg met de cliënt.[275] In het begin bestonden ook de nodige plaatselijke verschillen in de uitvoering (R13, R11, R16, R3).

> *Het kon zijn dat je in Almelo raadkamerzittingen had waar de rechtbank er wel van uitging, en ook verwachtte, dat je er was als officier of als raadsman (tenzij je daar echt bezwaar tegen had), terwijl bijvoorbeeld in Zwolle of in Gelderland bij een andere rechtbank eigenlijk het uitgangspunt was: we komen niet bij elkaar en we doen het in principe allemaal via de verbinding.*
>
> *Dat bij sommige zittingen nog wordt gezegd van 'Liever niet in persoon', terwijl bij andere zittingen, merk ik, dat het uitgangspunt ook daar wel een beetje aan het kantelen is. Dat toch weer meer mensen live worden gebracht in het vervoer, zeg maar van DV&O. Dat is vooral in de beginfase, vond ik. Het verschil zeg maar binnen het rechtssysteem als één geheel in Nederland denk je dan, vond ik het wel opvallend. Op de uitgangspunten van wel of niet live. Bij de één wel, bij de ander juist omgekeerd. En je merkt ook dat dat ook bij advocaten die natuurlijk meerdere rechtbanken langsgaan ook soms wel verwarrend was van ja, wat is nu de bedoeling? Wat gaan we nu doen? Want bij rechtbank één word ik geacht wel te komen, terwijl corona onder cliënten verder ook waarschijnlijk ook hetzelfde is, en daar word ik juist niet verwacht om live te zijn en word ik achter een beeldbuis verwacht in te loggen. (R13, OvJ)*

Respondent R13 heeft zich verbaasd hoe weinig aansturing er was vanuit de Raad voor de rechtspraak. Ook R16 (een advocaat) noemt als frustratie dat de Raad voor de rechtspraak maar weinig invloed had op de gerechten. In Amsterdam was er bijvoorbeeld een ander beleid dan in Rotterdam. Zo zijn er in Rotterdam in de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg heel lang telefonische zittingen geweest, terwijl men elders al werkte met een videoverbinding via Skype.

---

275 Hierover ook: Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, af. 4, p. 40-44; Droogleever Fortuyn, Dunk & Mebius 2020.

Dat was problematisch omdat betrokkenen soms niet eens in de gaten hadden dat het telefoongesprek een zitting was.

Hoewel de verschillen zich vooral in de eerste fase voordeden toen er nog geen duidelijk beleid was, is de praktijk nog niet altijd eenduidig. Dat heeft te maken met de plaatselijke verschillen in rechtbanken, maar ook met de rol van de voorzitter in strafzaken.

4.5.2 Prioritering van zaken

In de allereerste fase, toen de gerechtsgebouwen waren gesloten, hebben bepaalde zittingen niettemin doorgang gevonden. De gerechten bepaalden toen zelf welke zaken per se door moesten gaan (R5). Ten aanzien van de preventief gehechten zijn zaken wel doorgegaan in verband met de inachtneming van de wettelijke termijnen die voorschrijven dat de voorlopige hechtenis periodiek door de raadkamer wordt getoetst. Ten behoeve van die zittingen heeft de rechtspraak toen gekozen voor telehoren (R4). Dat betreft met name de raadkamer gevangenhouding en de pro-formazittingen. Deze zaken niet laten doorgaan zou 'contra legem' zijn aldus R5. Anders zouden verdachten op straat komen te staan. Er moest een noodwet komen voor die gevallen waarin verdachten hun aanwezigheidsrecht wilden uitoefenen (R5).

Toen de gerechten weer opengingen konden niet alle zaken weer gewoon doorgang vinden in verband met de anderhalvemeternorm. Daarbij moesten beslissingen worden genomen welke rechtsgebieden en typen zaken voorrang zouden hebben. Uiteindelijk heeft het strafrecht bij het weer opstarten voorrang gekregen boven andere rechtsgebieden (R4, R6). Dat strafzaken voorrang kregen bij de verdeling van de schaarse zittingscapaciteit, had niet alleen te maken met de inachtneming van wettelijke termijnen bij voorlopig gehechte verdachten, maar ook met de reeds bestaande achterstanden of werkvoorraden. Door de coronacrisis werden die voorraden alleen maar groter (zie ook par. 4.2.1). Volgens respondent R4 was dat niet meer uit te leggen aan de samenleving. Daarover is ook de Tweede Kamer geïnformeerd. De doelstelling is geweest zo snel mogelijk weer terug te komen bij de voorraad van 17 maart 2020. Men is dus na opening van de gerechten ook weer zaken inhoudelijk gaan behandelen. Zogenaamde planbare zaken zoals drugszaken, heeft men - in ieder geval in eerste opstartfase - laten liggen (R6). De grotere zaken heeft men getracht door te laten gaan met uitzondering van zaken waarin het verdachten betrof die op vrije voeten waren (R14). Er zijn door de Rechtspraak en het OM prioriteringslijsten gemaakt van zaken die wel of niet urgent waren en derhalve behandeld konden worden (R4, R16). Dat bepaalde zaken met voorrang werden behandeld is evenwel ten koste gegaan van de meest eenvoudige zaken, de overtredingen die worden afgedaan door de kantonrechter. Er zijn tot 1 september 2020 namelijk geen kantonzittingen gehouden. Die hebben helemaal stilgelegen. Dat heeft ook tot consequentie gehad dat bepaalde kantonzaken moesten worden geseponeerd vanwege de overschrijding van de redelijke termijn (R15).

Vanuit de advocatuur is opgemerkt dat urgentie vooral werd bezien vanuit een perspectief van de belangen van de Rechtspraak. Ruimte voor het doen van een verzoek tot opheffing of schorsing van de voorlopige hechtenis was er in het begin bijvoorbeeld niet, terwijl deze zaken voor verdachten wel van belang zijn (R16). In het begin was voor de advocatuur ook niet helder waarom bepaalde zaken wel en andere niet als urgent werden aangemerkt. R16 noemt als voorbeeld een uitzetting op verzoek van een woningcorporatie die wel als urgent werd aangemerkt, maar een spoedprocedure in een familierechtzaak niet. De advocatuur kreeg prioriteringslijsten ook pas laat. Volgens R16 was het beter geweest als er meer en eerder overleg was geweest over welke zaken nu voorrang verdienen.

4.5.3 Afschaling van zaken

Zoals hiervoor in paragraaf 4.5.3 al naar voren kwam, heeft het OM er ook voor gekozen om zaken door een ander forum te laten behandelen dan wel af te doen; enkelvoudig in plaats van meervoudig of via een strafbeschikking in plaats van het uitbrengen van een dagvaarding en behandeling ter terechtzitting. Sommige zaken zijn ook via een beleidssepot afgedaan. Dat betreft volgens R15 zaken van geringe ernst die al heel lang op de plank lagen.

Om oplopende achterstanden te beperken is besloten om bepaalde zaken 'af te schalen'. Dat wil zeggen dat het besluit is genomen om meer zaken door een enkelvoudige rechter te laten behandelen, dan wel af te doen met behulp van een strafbeschikking. Relatief lichte MK-zaken gingen naar de politierechter (PR, de enkelvoudige kamer)[276] en relatief lichte PR-zaken werden zelf door het OM afgedaan door middel van het uitvaardigen van een strafbeschikking (R4, R6, R7). Door meer zaken bij de PR aan te brengen, kon rechterscapaciteit worden vrijgespeeld voor de meer ingewikkelde zaken bij de MK (R6).

Het initiatief daartoe ging uit van het OM dat tenslotte – binnen de wettelijke mogelijkheden – het forum kiest waarbinnen zaken worden afgedaan.[277] Er is volgens respondent R4, directeur bedrijfsvoering van een parket, toen 'heel rudimentair en beleidsarm' naar de 'koude' cijfers gekeken. Daarbij is bekeken in hoeveel zaken de rechtbank een straf had opgelegd die ook door de PR had kunnen worden opgelegd (dus van maximaal een jaar). Tevens is bekeken welke zaken die normaliter behandeld zouden moeten worden door de PR, binnen de bestaande wet- en regelgeving onder de scope van de OM-strafbeschikking zouden kunnen vallen. Dat waren volgens R6 veel zaken. Naar aanleiding van die bevindingen is er overleg geweest met de Raad van de Kinderbescherming, Slachtofferhulp Nederland, de NOvA en de nationale politie en met de zittende magistratuur (R4). Daar zijn adviezen uit voortgekomen die zijn verwerkt in een beleidsdocument dat is besproken door het College van PG's met onder meer de Raad voor de rechtspraak.

Voor de coronacrisis gold als uitgangspunt dat zaken waarvan de behandeling langer duurt dan 45 minuten, standaard op de MK werden aangebracht, ongeacht de zwaarte of ingewikkeldheid van die zaak (R6). Dat uitgangspunt is losgelaten. Daarvoor is een lijst criteria in de plaats gekomen aan de hand waarvan het OM beslist of de zaak naar de MK of de EK moet (R6 en R7).

De beslissing om af te schalen had ook praktische en financiële consequenties.[278] De beslissing om aan de onderkant van de MK- en PR-zaken af te schalen naar een lager niveau zorgde ervoor dat de gemiddelde zitting bij de meervoudige kamer en PR zwaarder werd (R7). Om die reden werden de zogenoemde 'PR-pluszaken' (dus zaken die voorheen naar de MK zouden gaan) in Den Haag afgedaan door de voorzitters van MK en niet door de reguliere politierechters (R7). De toegenomen zwaarte van zaken bij de PR had ook financiële consequenties voor de vergoeding van advocaten die daarvoor moesten worden gecompenseerd (R16). De beslissing om af te schalen van PR naar de strafbeschikking had tevens tot consequentie dat het aantal hoorzittingen

---

276 In 2021 zijn er tot en met november 741 MK-zaken in eerste aanleg enkelvoudig behandeld (Monitor resultaten opschaalscenario OM/ZM, december 2021).

277 Voor wat betreft de politierechter geldt dat hij alleen zaken kan behandelen waarbij de strafeis niet hoger is dan één jaar gevangenisstraf. Hij kan ook zelf niet meer dan één jaar opleggen. Acht hij een hogere straf opportuun of is het gelet op de complexiteit van de zaak niet verantwoord om de zaak enkelvoudig af te doen, dan kan hij de zaak verwijzen naar de MK. Ook ten aanzien van het opleggen van strafbeschikkingen gelden bepaalde eisen. Zo kan het alleen bij strafbare feiten met een strafbedreiging van maximaal zes jaar en mag het OM geen gevangenisstraf opleggen. Indien het OM bij een strafbeschikking kiest voor het opleggen van een taakstraf, ontzegging van de rijbevoegdheid of een aanwijzing omtrent gedrag dan geldt voorts de verplichting om de verdachte daarover te horen (art. 257c Sv).

278 *Kamerstukken II,* 2020/21, 29 279, 614, p. 2 en 3.

in het kader van het uitvaardigen van een strafbeschikking fors toenam. Daarvoor moest nieuw personeel geworven worden (R4).

Er is respondenten ook gevraagd naar hun opvatting over de verandering in het beleid. Een aantal respondenten zien in de afschaling een verschraling (R7, R10, beiden rechter), omdat een zaak die voorheen door meer rechters werd afgedaan nu door één rechter wordt beslist en eenvoudige zaken die normaliter voor de enkelvoudige rechter zouden komen nu door de OvJ worden afgedaan. R12 is van mening dat als het achterstandenprobleem is opgelost, men om die reden weer terug moet gaan naar de oude situatie. Als zaken ingewikkelder zijn, dan moet het uitgangspunt zijn afhandelen op de MK (zo ook R9). Er zijn ook respondenten die dat anders zien. R6 wijst op de mogelijkheid om een zaak naar de MK te verwijzen indien deze niet eenvoudig blijkt. R10 stelt dat er ook zaken op de rol bij de MK staan die daar niet thuishoren. Naar voren wordt gebracht dat al voor corona een 'soort opwaartse druk was ontstaan op de MK die vanuit de inhoud niet verklaarbaar was' (R6). R6 legt de relatie met het financieringssysteem van de Rechtspraak waardoor het aantrekkelijk is om eenvoudige zaken bij de MK aan te brengen. Ook respondent R10 noemt de 'perversiteit van het financieringssysteem' ('we hebben natuurlijk jarenlang zaken opgeplust naar de MK om meer geld binnen te harken'). Het is ook een golfbeweging. Vroeger werden er ook zaken afgedaan via een zogenaamde PR-plus (R10 en R3).

Wat betreft de afdoening via een strafbeschikking brengen respondenten naar voren dat het voor de verdachte niet per se nadelig hoeft te zijn, want de afdoening gaat snel en de verdachte hoeft niet in het openbaar terecht te staan (R1, R8, R9 en R14). Daar staat tegenover dat het slachtoffer er nadeel van kan ondervinden, omdat de zaak dan niet meer op een openbare zitting wordt behandeld (R13). Er is hierover echter wel intensief overleg gevoerd met slachtofferhulp (R4). Het OM heeft in ieder geval in de procedure van de strafbeschikking meer waarborgen ingebouwd voor de verdachte om de rechtsbescherming te verstevigen (R6). Inmiddels is de situatie zo dat iedereen die wordt gehoord in het kader van de OM-strafbeschikking, recht heeft op een gratis consult van een uur met een advocaat (R6). Voor de coronacrisis was die mogelijkheid er niet, terwijl het al wel een lang gekoesterde wens was bij het OM (R6) en de advocatuur daar lang op heeft aangedrongen (R16).

4.6 Behandeling van zaken ter terechtzitting (interviews)

4.6.1 Op welke wijze hebben zaken doorgang gevonden

Wie was waar?

Hierboven is uiteengezet hoe de regelgeving over de doorgang van zaken tot stand is gekomen en wie daarin een al dan niet beslissende stem hadden. In deze paragraaf beschrijven we hoe zaken daadwerkelijk doorgang hebben gevonden. Zoals opgemerkt, zijn in de periode tussen 17 maart en 11 mei zaken geprioriteerd die doorgang moesten vinden, ondanks het feit dat de rechtbanken grotendeels gesloten waren. Grofweg betrof het de zaken waar de vrijheid van de verdachte of veroordeelde in het geding was en waar met spoed een beslissing door een rechter-commissaris of andere rechterlijke autoriteit moest worden genomen. Het betrof vooral de beslissing over de voorlopige hechtenis of de verlenging daarvan, regiezaken (waarin beslist werd over onderzoekswensen) en tbs-verlengingen. Voor deze zaken moest een mondelinge behandeling plaatsvinden, maar dat kon op basis van art. 28 van de Tijdelijke wet COVID-19 ook digitaal. Voor vrijwel dezelfde categorie zaken werd, nadat de rechtbanken weer opengingen, beslist dat het horen van verdachten en veroordeelden digitaal zou blijven plaatsvinden. Alleen in die gevallen waarin een gedetineerde verdachte of veroordeelde niet via een telefonische (beeld)verbinding kon worden gehoord en geen afstand van zijn aanwezigheidsrecht ter zitting deed, kon de rechter(-

commissaris) beslissen dat die verdachte naar het gerechtsgebouw werd gebracht alwaar alsnog fysiek kon worden gehoord (Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling).

Hoewel de gerechten dus formeel gesloten waren, gingen sommige zittingen ook in de eerste periode van de maatregelen in hybride vorm door. Dat betekent dat de rechters(s) en OvJ in principe in de zittingszaal aanwezig waren en de verdachten en veroordeelden op afstand online werden gehoord. Waar de verdachte levensgroot op beeldscherm aanwezig was voor de aanwezigen in de rechtszaal, zag de verdachte of veroordeelde de rechters en een stukje van de OvJ juist op afstand.[279] Wanneer de advocaat in de zittingszaal was, was die vaak niet of niet goed zichtbaar voor de verdachte. Een van de respondenten schetst de wederzijdse beeldvorming aldus:

> *Ik zal een voorbeeld geven. Wanneer de verdachte gehoord wordt via een verbinding, dan zit de verdachte in een hokje in de gevangenis en die is op een groot scherm te zien in de rechtszaal. En die is dus zo te zien in de rechtszaal, van dichtbij. Dus zo kun je zijn gezichtsuitdrukking zien et cetera. Je kunt z'n handen zien, je kan zien of hij boos is. Nou, wat ziet die verdachte? Die verdachte ziet een camera die helemaal achter in de rechtszaal zit. Dus de voorzitter die met hem spreekt, echt nog veel verder weg hè, nog veel verder weg. 'Hallo, meneer! Kunt u mij zien? Kunt u mij horen?' Dit is de persoon met wie de verdachte spreekt. Nou, hoe ga je contact maken met iemand op zo'n afstand? (R1, advocaat)*

Alleen als ook de OvJ niet op zitting kon verschijnen, kon de zitting geen doorgang vinden, omdat er een wettelijke verplichting voor de OvJ is aanwezig te zijn. Wij hebben niet gehoord dat die situatie feitelijk heeft plaatsgevonden, omdat de OvJ immers altijd vervangen kan worden. Verschillende pro-formazittingen die achter elkaar behandeld werden, werden soms door één en dezelfde OvJ gedaan om bewegingen in en uit de rechtszaal te beperken (R15). Wel werd verschillende keren genoemd dat een van de rechters online deelnam, omdat deze ziek was of in quarantaine zat (R2, R5, R11). Deze mogelijkheid is inmiddels ook in de jurisprudentie gesanctioneerd (zie hierboven).

Advocaten konden vanaf het begin van de maatregelen zowel fysiek als online deelnemen. Omdat zij zeker in de eerste periode geen toegang hadden tot de PI's, konden zij de zitting echter niet online in het bijzijn van hun (gedetineerde) cliënt bijwonen. De meeste advocaten die wij spraken waren in die eerste periode daarom in de rechtszaal aanwezig, terwijl hun cliënt online deelnam.[280] Dat leidde tot allerhande communicatieproblemen die hieronder uiteengezet zullen worden. Tolken waren online aanwezig, maar dus ook niet bij de verdachten in de PI's. Dat kon tot veel vertraging leiden, omdat de tolk nu hardop moest vertalen wat er allemaal gezegd werd, terwijl deze dat normaal grotendeels in het oor van de verdachte deed. Ook getuigen en deskundigen werden niet op zitting gehoord, maar dat gold voor het type zaken dat nu hybride plaatsvond, in het algemeen al niet. Voor zover deskundigen moesten worden gehoord, bijvoorbeeld reclasseringsmedewerkers, gebeurde dat online.

Inspraak verdachten in online horen

Zoals hierboven, in paragraaf 4.3.2 is uiteengezet, is het instemmingsvereiste dat voorheen gold voor het houden van videoconferenties bij de vordering in bewaringstelling en bij inhoudelijke zittingen bij de MK, in de Tijdelijke wet Covid-19 tijdelijk buiten werking gesteld. Uitgangspunt in de hierboven genoemde categorieën zaken, was dat de verdachte of veroordeelde (tbs-gestelde)

---

279 Rossner, Tait & McCurdy geven verschillende voorbeelden van de manier waarop de rechtszaal virtueel kan worden ingericht en hoe die verschillende inrichtingen de beleving van rechtzoekenden kunnen beïnvloeden; Rossner, Tait & McCurdy, *Curr. Issues i Crim. Justice* 2021, afl. 1, p. 94-110.

280 Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44, p. 4.

digitaal werd gehoord en het was aan de rechter(-commissaris) te bepalen of dat eventueel niet mogelijk was. Er was weinig overleg over de vorm waarin de zittingen doorgang zouden vinden, geven zowel de door ons geïnterviewde advocaten als officieren van justitie aan.[281] Verdachten noch hun advocaten werden gekend in de vraag of ze digitaal wilden worden gehoord en ook de OvJ werd meestal voor een voldongen feit geplaatst (R16, R7, R14, R1, R10).

> *In strafzaken was die vrijwilligheid er niet. Zeker in het begin niet, want er werd niet aangevoerd vanuit DJI. Interviewer: Maar was er dan niet een keus tussen of uitstellen van de behandeling van je zaak of online? R16: Nee. Bij strafzaken kan dat qua voorgeleiding ook niet, omdat je aan termijnen vastzit. Daarom zijn ze urgent, dus je moet wel. (R16, advocaat)*

> *Nee, dat gaat zonder instemming van de verdachte. De enige keuze die de verdachte heeft, is om afstand te tekenen of niet. (R7, rechter)*

> *Maar verder, als het ging over de verdachte aanvoeren, nee, heel lang is me ook niet duidelijk geweest wat de regels daarover waren. Dus ja, dan kwam ik op zitting en dacht ik: 'oh ja, wordt het telehoren? Oké, nou ja, prima. Dus dat - nee, dat werd niet met ons gecommuniceerd. Nee, dat is echt een ordedingetje wat toch echt bij de rechtbank ligt. (R8, OvJ)*

Daarnaast werden ook buiten de hierboven genoemde categorieën zaken verdachten online gehoord, blijkt uit onze interviews. Er worden diverse voorbeelden genoemd van zaken waar verdachten ook bij de inhoudelijke behandeling online zijn gehoord (R12, R13, R14). Daar lijkt wel meer ruimte om in overleg van digitaal horen af te zien, maar dat kan als belangrijk nadeel hebben dat de zaak wordt aangehouden, zoals blijkt uit de onderstaande citaten van een OvJ en advocaat.

> *Interviewer: Zaken die wel inhoudelijk op zitting konden worden behandeld, wat veranderde daar? R15: Dat werd voor het eerst digitaal met de verdachte aanwezig. Verder ging het stramien verder, zoals we dat altijd deden. Als de verdachten in voorlopige hechtenis zaten, werden de zittingen digitaal. We hebben ook loslopers[282] op zitting afgedaan, die waren dan fysiek in de zaal. Het werd ook wel eens met een mobiele telefoon op de luidsprekerfunctie gedaan en dan liep iedereen te schreeuwen in die telefoon. Iedereen moet wel instemmen. Ik heb één zaak gehad waarbij de advocaat niet instemde, die zaak is toen aangehouden. De meesten stemden ermee in, ook bij de inhoudelijke behandeling van een zaak. (R15, OvJ)*

> *Het probleem is dat dat dus bijna altijd zittingen zijn in het kader van de voorlopige hechtenis en dat dus eigenlijk altijd de conclusie is, ja, wat dan hè? Je moet altijd een afweging maken van: 'oké, als ik er nu over ga klagen dan kunnen ze best zeggen "Oké, dan doen we het nu niet", maar dan moet de zaak worden aangehouden en dan gaan we dus pas op een later moment daarover oordelen en hopelijk is het dan beter'. En dat heb ik dus in die ene zaak wel gedaan. Omdat ik daarvan heel nadrukkelijk wist, dat is wat mijn cliënt wil, maar ik heb ook weleens een zaak gehad waarvan ik dacht: 'nou, dit werkt niet goed', maar waarvan ik ook dacht: 'ja, ze hebben het nu toch al op deze negatieve manier gezien. Als ik nu zeg "Ik vind deze verbinding echt niet goed", ja, wat gaat de rechtbank dan zeggen? Ja, we kunnen hem verbreken, maar hè, dan gaan we alsnog aanhouden met drie maanden, want eerder is er geen plek in het schema.' Dus in die zin heb je niet heel veel mogelijkheden. Ik heb het wel eens benoemd: 'Hè, hoe iemand nu overkomt, is natuurlijk niet hè. Ik vind het wel ten nadele van mijn cliënt, hoe hij nu overkomt'. Maar ook dat is natuurlijk lastig, want voor hetzelfde geld vond de rechtbank hem*

281 ibid.

282 Loslopers zijn verdachten die ten tijde van de behandeling op de terechtzitting niet zijn gedetineerd.

helemaal niet crimineel overkomen en als ik dan zeg 'Nou, ik vind hem nu veel crimineler overkomen dan in het echt', ja, wat is dan? (R2, advocaat).

Kon een gedetineerde verdachte niet via een telefonische (beeld)verbinding worden gehoord en deed hij geen afstand van zijn aanwezigheidsrecht ter zitting, dan gold volgens de tijdelijke regeling als uitgangspunt dat de zaak (alsnog) zou worden aangehouden. Aan de deelnemers van de expertmeeting is gevraagd of dat altijd het geval is geweest. Volgens de deelnemende advocaat is de situatie wellicht niet zo vaak voorgekomen, juist omdat de verdachte/veroordeelde zelf belang heeft bij het doorgaan van de zaak. Soms kan aanhouden niet en als het wel kan, is het meestal niet in zijn belang. Een mogelijkheid waar volgens de deelnemende rechter wel gebruik van is gemaakt, is dat de zaak dan korter werd aangehouden dan de gebruikelijke drie maanden, bijvoorbeeld twee weken.

In het algemeen geven de deelnemers aan dat het regelmatig voorkomt dat een verdachte/veroordeelde tegen de verwachting in niet (online) verscheen, maar dat een zaak toch behandeld werd. Die situatie verschilt echter niet zo erg van de normale gang van zaken waar het ook regelmatig voorkomt dat een verdachte vanwege allerhande logistieke problemen belemmerd wordt in zijn of haar wens een zitting bij te wonen, bijvoorbeeld omdat het busje te laat was of zijn advocaat dacht dat wel degelijk afstand was gedaan. Toch geeft een van de deelnemers van de expertmeeting aan dat de wijze waarop afstand wordt gedaan van een digitale zitting in eventueel toekomstige wetgeving veel beter geregeld zou moeten worden.

Met andere woorden: ook als je dus in een later stadium videoconferentie wilt blijven hanteren, dan zul je ook dan in de wetgeving volgens mij veel duidelijker moeten zijn over wat dat dan is, afstand doen van je aanwezigheidsrecht en hoe dat dan gaat. Daar zou je bij wijze van spreken alleen maar moeten voorschrijven hoe je dat dan doet. En dat dat dus ook maar op één manier kan gebeuren (deelnemer expertmeeting).

4.6.2 Schriftelijke uitwisseling van standpunten

Waar voor corona de schriftelijke uitwisseling van standpunten in strafzaken voorafgaand aan (laat staan in plaats van) de zitting niet gebruikelijk was, zijn de mogelijkheden hiervoor tijdens de coronacrisis uitgebreid (zie hierboven, 4.4.3). Om zittingscapaciteit te besparen en het verder oplopen van werkvoorraden te voorkomen, konden regiezittingen, art. 12 Sv-zaken en schadevergoedingszaken vanwege het onterecht ondergaan van voorlopige hechtenis op basis van de tijdelijke algemene regeling volledig schriftelijk worden afgedaan. In andere zaken werd vaker gebruikgemaakt van de uitwisseling van stukken voorafgaand aan de (kortere en uitgeklede) zitting. Hoe vaak van deze twee mogelijkheden gebruik is gemaakt en of dat nog steeds gebeurt, hebben wij niet kunnen achterhalen.

Om verschillende redenen zijn de ervaringen met beide mogelijkheden niet erg positief. In de eerste plaats wordt genoemd dat het schriftelijk uitwisselen van stukken juist een extra belasting is voor partijen. Waar tijdens de zitting dingen snel kunnen worden afgekaart of een extra toelichting kan worden gevraagd wanneer een standpunt niet voldoende duidelijk is, moeten nu bij voorbaat alle mogelijke argumenten en sub-argumenten worden uitgewerkt. Bovendien kost het ook de administraties van gerechten veel werk om alle standpunten tijdig (digitaal) op te halen en administratief te verwerken.

Het bleek ook in de praktijk heel vaak lastig voor partijen om echt die termijnen die we dan stelden te halen. Dan moesten nog rappellen gestuurd worden. Eigenlijk onze juridisch medewerkers die klaagden steen en been, die zeiden 'Het kost ons zoveel meer werk'. En dat ja, daar zijn we om die reden toen mee gestopt. (R7, rechter)

Ja, dat wordt eigenlijk nog steeds gedaan. Volgens mij niet per se vanwege corona, maar omdat het de rechtbank eigenlijk best wel goed was bevallen. In de raadkamerzaken werd dat gedaan. Nu is het alleen nog in de jeugdraadkamer. Die is dan dinsdag bij ons en dan moeten we voor maandag drie uur onze schriftelijke standpunten kenbaar maken. Zowel de officier als de advocaat. En volgens mij kreeg ik laatst inderdaad een mailtje dat het niet meer per se via corona nodig was, maar dat het de rechtbank zo goed was bevallen dat ze daarmee door aan het gaan zijn. Wat wij eigenlijk best wel irritant vinden, want het is voor mij gewoon veel extra werk. (R8, OvJ)

Maar je merkte wel dat het toen een tijd zo was dat niet alleen, zeg maar, voorgenomen standpunten, maar ook echt een hele discussie die je normaal op zitting voert, via het papier ging doen. In drie rondes en dat ja, dat vond ik wel een beetje een rare ja, bijzondere gang van zaken. Het kost je zelf, in ieder geval als zaaksofficier, heel veel tijd. En als het ergens toe leidt is het niet zo erg, maar ik had soms ook de indruk dat je dan soms dingen ook dubbel gaat doen, omdat de rechtbank, bij nader inzien, toch wel iets graag toegevoegd wil zien of dat vragen. […] Kijk, alles op papier, dan ontstaat er veel sneller onduidelijkheid, al dan niet bewust onduidelijkheid over wat iemand nu precies bedoelt met een zin. Terwijl als je gewoon op zitting, dan kun je zeggen van 'Ja, maar wat bedoel je nou? Wat wil je nu? Wil je nu links- of rechtsaf? (R13, OvJ)

Toch werd er ook een enkel positief geluid opgehaald. Een van geïnterviewde rechters liet zich in algemene zin in positieve bewoordingen uit over de schriftelijke uitwisseling voorafgaand aan de zitting, vanwege de toegenomen efficiëntie van de procedure (R12). Een advocaat meende dat een schriftelijke uitwisseling van stukken met name goede diensten kon bewijzen in de situatie dat er weinig tegenspraak op de zitting te verwachten viel (R2).

En toen hebben we een manier van werken bedacht dat we van tevoren de standpunten vroegen aan de officier en de advocaat. En nou, dat doen we eigenlijk nog steeds, zij het dat niet iedereen het netjes doet, maar dat was wel een grote verbetering. Want dan heb je gewoon al die standpunten die gewoon een halve bladzijde ofzo zijn en dan hoef je alleen te inventariseren of er aanvullingen zijn en dan kun je die verdachte vanuit ja, hoe noem je dat, vanuit PI horen. (R12, rechter)

Ja, ik heb twee keer zittingen gehad ook in coronatijd en mede vanwege corona. Dat waren pro-formazittingen waar de OvJ en ik beiden van tevoren eigenlijk al wisten- Ik wist al dat ik geen verzoek zou doen om opheffing of schorsing en er waren eigenlijk ook geen onderzoekswensen die we moeten bespreken. En toen hebben we van tevoren, de officier en ik, gemaild hebben aan de rechtbank van nou, dit zijn- Hè, wij hebben eigenlijk niet echt iets te bespreken, dus de advocaat en de verdachte komen niet. En dan was er wel een officier in de zittingszaal, want ja, dat moet nou eenmaal, maar waar dus in zekere zin schriftelijke standpunten zijn uitgewisseld in plaats van een zitting. En ik denk dat dat voor corona niet geaccepteerd zou zijn of zou dat niet zijn opgekomen misschien bij ons ook, maar ik denk ook dat de rechtbank dan ook heel erg moeilijk had gedaan van wat moeten wij hiermee? Want er kan toch altijd iets komen ter zitting. En nu wordt dat veel meer geaccepteerd dat je gewoon zegt 'Joh, praktisch'. (R2, advocaat)

Een tweede type argument dat werd aangevoerd tegen het (deels) vervangen van de mondelinge behandeling ter zitting door een schriftelijke uitwisseling van stukken, betrof de ervaren rechtvaardigheid van procesdeelnemers. Zowel slachtoffers als verdachten kunnen het gevoel hebben dat ze monddood gemaakt worden of kunnen de zaak in ieder geval veel minder goed volgen als ze zich niet van tevoren in de stukken hebben verdiept, aldus verschillende respondenten.

Ik heb eens gehad in een behandeling bij het hof, in een moord/doodslag zaak, waarbij de verdachte, terwijl nog steeds ernstige bezwaren konden worden aangenomen, door het hof toch geschorst is na een schriftelijke ronde. Na negen maanden voorlopige hechtenis. Ja, dat is echt bizar. Dat zou nooit gebeurd zijn denk ik als het hof de verdachte en nabestaanden van dat meisje in de ogen had gekeken. En nu hebben ze op basis van schriftelijke stukken die beslissing genomen (R9, OvJ)

Het grote gevaar daarvan is dat gewoon dreigt dat zo'n heel proces over het hoofd van een verdachte heen gaat. Die verdachte krijgt gewoon geen stem. Die verdachte gaat echt niet dat schriftelijke stuk controleren of lezen. Die gaat niet zelf een schriftelijk stuk indienen, snap je? Het wordt gewoon afgekaart tussen de advocaat, het OM en de rechter. En ja, die verdachte die doet gewoon helemaal niet meer mee. Dus het gebeurt wel en in sommige gevallen kan het ook wel, maar heel eerlijk gezegd, ik ben er geen groot voorstander van. (R1, advocaat)

Een tussenoplossing voor sommige gerechten is blijkbaar dat ze wel de advocaat vragen voorafgaand aan de zitting stukken in te dienen, maar niet de officier, die immers toch op zitting is. Dit leidde echter weer tot onvrede bij de door ons geïnterviewde advocaten.

Oh, wij vragen het niet aan de officier. Wij vragen het alleen de raadsman, want die is uiteindelijk degene die met een verzoek moet komen. En dan is de discussie op zitting makkelijk, want je weet over en weer….. Dan kan de officier ook goed reageren en de rechtbank weet wat de verzoeken zijn en kan ernaar kijken. (R11, rechter)

Advocaten werd verzocht om het pleidooi, verzoek of reactie schriftelijk in te sturen voorafgaand aan de virtuele zitting, maar dat gold niet altijd voor de OvJ, terwijl die OvJ bovendien de gelegenheid kreeg om te reageren op het standpunt van de advocaat en de advocaat niet op het standpunt van het OM. (R16, advocaat)

4.6.3 Inzet ICT ten behoeve behandeling ter terechtzitting

Zoals uit het voorgaande blijkt is er op grote schaal gebruikgemaakt van ICT-voorzieningen ten behoeve van het horen van verdachten en andere procesdeelnemers. De inzet van technische middelen brengt een aantal problemen mee die hieronder zullen worden besproken. Het betreft allereerst het logistieke probleem om de juiste persoon tijdig voor de (juiste) camera te laten plaatsnemen. Een rechter (R7) geeft aan dat het is voorgekomen dat de oproep van de rechtbank niet werd beantwoord omdat medewerkers van de PI net aan het lunchen waren, of dat er een calamiteit gaande was in de PI. Ook is er een zitting te laat op de middag gepland, waardoor alle gedetineerden al op cel zaten en de gedetineerde verdachte dus niet bij de online zitting aanwezig kon zijn.

Dat online zittingen zijn ingezet als alternatief voor de fysieke afdoening van zaken, brengt met zich dat elke PI over voldoende telehoorcapaciteit moest beschikken. Aanvankelijk was deze capaciteit voor telehoren echter beperkt. Als gedetineerde verdachten via een beeldscherm aan de zitting deelnamen, was de duur van de verbinding vaak beperkt tot 45 minuten,[283] ook wel een tijdslot genoemd. Dit tijdslot is over het algemeen op veel ontevredenheid gestuit onder de respondenten. Zo blijkt dat het inbellen niet altijd even gemakkelijk gaat doordat de lijn bijvoorbeeld bezet is of doordat een rechtbank zich niet aan zijn eigen tijdslot heeft gehouden (R7, R11). Daarnaast vinden enkele respondenten dat de tijdslots te kort zijn (R1, R7, R13). Volgens een advocaat (R1) duwen rechters de zaak er gewoon doorheen en kappen de verdachte en de advocaat af om op tijd klaar te zijn. Ook zou het tijdslot er volgens R7 (een rechter) voor zorgen dat de advocaat niet meer de gelegenheid geboden kan worden om even via video met zijn cliënt

283 Droogleever Fortuyn, *Advocatenblad* 2020, afl. 6, p. 18-21.

te overleggen. Het tijdslot dat voor een zaak gepland staat is nodig voor de zitting. R13 (een OvJ) geeft aan steeds achter de feiten aan te lopen als er in het begin van de ochtend wat strubbelingen zijn om ergens met een PI contact te krijgen en het in de ochtend al uitloopt. Dit resulteert in tijdslots die niet meer te halen zijn.

> *Nou, dan heb ik het vooral over technische problemen die vaak tijdsproblemen opleveren. Dus weet je, er staat altijd maar een bepaalde- die marges die zijn niet heel erg ruim, wat er voor bijvoorbeeld een zitting rond de voorlopige hechtenis wordt uitgetrokken. En ja, als er van de veertig minuten die er is uitgetrokken, als het 25 minuten duurt om verbinding te maken met een gevangenis, ja, dan blijft er niet zoveel tijd over. Of dan loopt de volgende zitting weer uit. En dat is gewoon eigenlijk aan de orde van de dag. Ik denk dat meer dan de helft van de videozittingen niet op tijd begint en dat komt niet door aanvoerproblemen, dat zijn gewoon technische problemen. (R1, advocaat)*

De meningen over het tot stand komen en het behouden van de verbinding zijn verdeeld. Sommige respondenten geven aan dat de verbindingen vaak niet goed tot stand komen en zijn hierover niet te spreken (R1, R2, R7, R13). Zo beschikten niet alle PI's aan het begin van de coronacrisis over een beeldverbinding, en als deze wel aanwezig was dan was het nog maar de vraag wat de kwaliteit hiervan was (R11). Hoewel dezelfde respondent aangeeft dat de kwaliteit wel vrij snel beter werd (R11), stelt R1 dat de videoverbindingen met gevangenissen nog steeds erg wankel zijn. Ook buiten de PI ervaart men problemen, veelal doordat bijvoorbeeld de Wi-Fi van een deelnemer van het gesprek niet goed werkt (R3). Dit resulteert in sommige gevallen in het niet kunnen verstaan of het niet kunnen meekrijgen van wat er wordt gezegd (R14).

> *In de tweede zaak lukte het in het geheel niet om verbinding te maken met de kliniek. De technische dienst stond ondanks herhaald proberen met lege handen. De zaak moest dus worden aangehouden. Pure tijdverspilling voor rechtbank, OvJ, advocaat en deskundige. En een kwetsbare justitiabele die zich vergeefs had 'opgeladen' voor de zitting. (R7, rechter)*

Aan de andere kant zijn er ook respondenten die nauwelijks of geen problemen ervaren met de verbinding. Dit komt voornamelijk doordat er meer mensen ter ondersteuning aanwezig zijn in de rechtbank die vaak het probleem kunnen verhelpen. Het is niet meer zo dat er helemaal geen verbinding tot stand komt en de zaak niet behandeld kan worden (R9).

> *In Den Bosch hebben ze nu wat meer IT-personeel zal ik maar zeggen, die stand-by staat om bij te springen als er iets niet goed of geregeld moet worden en ze zorgen ook nu meer dat ze op tijd inbellen. Dus de handigheid zeg maar die zit er inmiddels in. (R14, advocaat)*

Al met al lijkt het erop dat de verbindingen in de loop van de coronacrisis wel zijn verbeterd (R11).[284]

> *Ik denk dat we moesten roeien met de riemen die we hadden, dus ik had wel het idee men werkt er hard aan, ook bij ons spirit heeft er hard aan gewerkt waardoor de schermen beter werden, de verbindingen werden beter. (R11, rechter)*

[284] Dat verklaart wellicht ook waarom de ontevredenheid onder de 104 advocaten die deelnamen aan de survey die kort na het uitbreken van de pandemie werd uitgezet door Van Wingerden & Vanderveen ontevredener leken dan onze respondenten. De meeste advocaten in de survey vonden de kwaliteit van de videoverbinding 'dramatisch'; Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44.

Wanneer zich geen problemen voordoen met de verbinding, kan wel nog steeds de kwaliteit van het beeld te wensen overlaten door technische haperingen.[285] Een rechter vertelt dat er heel vaak iets aan het geluid of aan het beeld mankeert (R7). Ook een andere rechter zegt:

> *Geluidsverbinding was vaak heel slecht en soms was het beeld slecht. Allerlei storingen, dat je allemaal van die digitale blokjes kreeg. (R3, rechter)*

Met name over het geluid zijn de respondenten niet te spreken (R3, R7, R10, R14).

> *Het geluid is ook niet zo heel erg goed. In Amsterdam hebben ze geen camera's op de computerschermen, dus gaat het via een ultrabookje. Deze hebben een heel slechte microfoon, dus het geluid blijft heel erg zacht. (R3, rechter).*[286]

Een consequentie van deze problemen kan zijn dat de zaak moet worden aangehouden (R2, R7 (mail), R12, R14), maar dat lijkt alleen in uitzonderlijke situaties te zijn gebeurd. Een rechter (R3) geeft aan dat wanneer het probleem niet op te lossen is via de officiële verbinding, het ook wel telefonisch wordt geprobeerd. Daarnaast zijn er volgens een OvJ (R9) en een advocaat (R14) altijd mensen die ter ondersteuning aanwezig zijn voor het oplossen van technische problemen.

Als de behandeling langer duurt dan het tijdslot, kon dat de rechter voor een pijnlijk dilemma plaatsen, zoals hieronder wordt uitgelegd door een van onze respondenten:

> *En ik dacht dat het tijdslot 45 minuten was als ik me goed herinner. […] Maar als dat stopte, dan was de vraag wat doe je dan? Ga je dan die zaak afmaken zonder dat die gedetineerde er nog bij is via die telehoorverbinding of zeg je nou, zo- Dan kunnen we nu niet verder. Ja, dat laatste is natuurlijk -Daar was 't dan net om te doen, dat het wel door kan gaan. Dus in de praktijk leidt dat ertoe dat er dan gevraagd werd aan de gedetineerde van doe je dan afstand voor de rest van de zitting, van jouw aanwezigheid via deze voorziening? Want dan kunnen we het afmaken, dan heb jij over twee weken een uitspraak. Of niet, en dan heb je dus geen uitspraak. Dan moeten we aanhouden. Dat is wel- In een heel aantal gevallen is dat zo gegaan volgens mij, ik heb het zelf één keer gedaan, maar dat was in een geval waarin ik eigenlijk al wel wist dat ik zou gaan vrijspreken. Dat speelde voor mij al een belangrijke rol en ik was er dus uiteindelijk ook heel erg op tegen om dat op die manier te doen, omdat ik toch vond van ja, dat is geen vraag, hè, iemand heeft eigenlijk geen keus. Dus ja, de keuze is zo: de keus tussen twee hele slechte mogelijkheden. (R3, rechter)*

4.6.4 Communicatieproblemen

De inzet van ICT om fysieke aanwezigheid van procesdeelnemers te vervangen heeft zijn weerslag op de kwaliteit van de communicatie. Dat wordt door vrijwel alle respondenten genoemd, hoewel verschillend gewogen. Het meest veelvuldig en zwaarwegend zijn de problemen die zich voordoen in de communicatie tussen verdachten en hun advocaten. Wanneer de verdachte in de eerste periode van de coronacrisis niet op zitting kon verschijnen, betekende dat automatisch dat deze gescheiden was van zijn of haar advocaat. Die kon hem in die periode immers niet in detentie bezoeken. Waar voorafgaand aan fysieke zittingen altijd ruimte is voor de verdachte om met zijn advocaat te overleggen, werd met die behoefte bij de capaciteit van het telehoren in het geheel geen rekening gehouden.

---

285 'Slachtoffers gedupeerd door coronamaatregelen bij rechtbanken,' nos.nl, 8 mei 2020; Jensma *NRC* 2020b.

286 Als reactie op het voorgelegde citaat geeft deze rechter aan dat zijn opmerking vooral betrekking had op de kwaliteit van de skype-verbindingen en niet op het zogenaamde telehoren.

Het vervelende voor de verdachte is dat het niet mogelijk is om even vertrouwelijk overleg te hebben met z'n advocaat. Iets wat voorheen volstrekt vanzelfsprekend was. Juist waar je nog zit in die voorlopige hechtenisfase, want daar hebben we het hier nu over. Nog relatief in het begin van een strafproces is het heel vaak zo dat er nog vrij last minute, een dag voor de zitting is geen uitzondering, informatie binnenkomt. Aanvullende processen verbaal komen vaak heel erg laat nog binnen. Voor de advocaat is het dan heel lastig om daarover nog te spreken met z'n cliënt. Zeker ook bezoek naar de PI is lastiger geworden door corona, überhaupt, verdachten zitten vaak verspreid over het hele land, dus dat is sowieso al niet mogelijk. Voorheen was het heel gebruikelijk dat wij nog de gelegenheid boden aan de advocaat om z'n cliënt even te spreken in het cellencomplex onder de rechtbank. Dat kan natuurlijk niet meer als die verdachte daar niet zit. En dat ja, we kunnen dan ook niet meer de gelegenheid bieden aan een advocaat om hè, dat wij dan bijvoorbeeld even de zittingszaal verlaten en die advocaat dan even via video met z'n cliënt nog even overlegt, want ja, we zitten vast aan dat tijdslot, dus die tijd hebben we gewoon nodig voor de zitting. (R7, rechter).

Omdat de verdachte en de advocaat elkaar niet kunnen zien, is er ook tijdens de zitting geen non-verbale of gefluisterde communicatie mogelijk en al helemaal niet vertrouwelijk. Dit maakt dat advocaten zich enorm gefrustreerd voelen in hun mogelijkheden een goede verdediging te voeren. Zij kunnen geen relatie met hun cliënt opbouwen en hen van het juiste advies dienen.[287] Advocaten moesten zich in allerlei bochten wringen om toch met hun cliënt in contact te blijven.

Aan de kant van de rechtbanken heb ik dus meermaals gehad dat ik dan in de zaal was en dan mijn cliënt zou dan via videoscherm, maar dan kan hij mij dus niet zien, omdat de opstelling zo is dat dat scherm recht tegenover de rechters is en ik daarachter of daarnaast zit. En dan krijg je dus van die dingen als dat ik even naar voren mag lopen om te zwaaien, zodat mijn cliënt wel echt weet dat ik er ben. Maar ook ja, dat is natuurlijk eigenlijk- Je moet gewoon met je advocaat kunnen communiceren tijdens een zitting en dat gaat dan gewoon niet. En sterker nog, ik heb echt weleens gewoon maar heel hard er doorheen geroepen, omdat ik echt vond dat mijn cliënt zijn mond moest houden. En normaal in een zittingszaal zou je zeggen, weet je, tik je hem even aan, of kan je nog even met je gezicht een beetje (R2, advocaat)

Nu de mogelijkheden gedetineerden in de PI te bezoeken weer zijn verruimd, kunnen advocaten er in principe voor kiezen de zitting online samen met hun cliënt vanuit de PI bij te wonen. Een van de door ons geïnterviewde advocaten neemt de stellige procespositie in dat hij altijd bij zijn cliënt is:

Het uitgangspunt voor mij is dat ik altijd ben waar de cliënt is. Want het is toch wel mijn ervaring, dat van belang is dat je elkaar kunt 'proeven' voor, tijdens (zeker omdat geregeld de verbinding uitvalt of te wensen overlaat) of na de zitting of het verhoor. Natuurlijk vanuit het juridisch belang allereerst, maar ook de sociale kant van een advocaat vind ik heel belangrijk. En dit tezamen komt het meest tot z'n recht door altijd in die fysieke aanwezigheid te zijn van elkaar. (R17, advocaat)

Een collega-advocaat schetst juist uitvoerig de dilemma's waarmee hij geconfronteerd wordt als zijn cliënt niet fysiek op zitting verschijnt en hij dus moet kiezen tussen het bijwonen van de zitting

[287] Op dezelfde problemen wordt ook al gewezen in Van Wingerden & Vanderveen 2021; De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020 en Gibbs 2017. Volgens een experimentele studie van Rossner en Tait (2021) werden verdachten die samen met hun advocaat op zitting verschenen (of dat nu fysiek was of online) als meer eerlijk ervaren dan verdachten die alleen verschenen.

vanuit de PI in het bijzijn van zijn cliënt of het met de andere procesdeelnemers fysiek op de zitting zijn:[288]

> *Interviewer: Ja. Maar als jouw cliënt meedoet per video, waar ben jij dan? R1: Nou kijk, dat is ook een systeemfout vind ik. En dan komen we weer aan de minimumvoorwaarde waaraan dat strafproces moet voldoen. Ik moet de mogelijkheid hebben om in vertrouwen met mijn cliënt te spreken. En nou, ons stelsel is zo op efficiëntie ingericht, dat je als advocaat wel eens tussen de wal en het schip belandt. Want in de gevangenis moet je weer twee dagen van tevoren een afspraak maken en kan je alleen maar in de ochtend komen et cetera. Nou goed, dus wat er vaak gebeurt is dat je een cliënt op de rechtbank nog even spreekt voor een zitting of dat je gedurende een zitting als je merkt hé, het komt niet- Het gaat niet goed, iemand komt niet uit de verf of je vergeet iets belangrijks, ja, dat je even vraagt om vertrouwelijk met je cliënt te kunnen overleggen. En nou goed, rechters die staan dat ook toe. In de situatie met de videoverbinding is dat gewoon niet mogelijk, omdat een cliënt in de gevangenis zit en in de ruimte waar hij zit met de videoverbinding daar is ook bewaking aanwezig. Hij is daar niet alleen. Dus ook wanneer ik vertrouwelijk met hem zou willen overleggen, nou, dan moeten dus de rechters fysiek uit de rechtszaal vertrekken zodat ik alleen via de videoverbinding met hem kan praten. En dan zitten daar beveiligers bij. Nou, dat is al onprettig. En ook voorafgaand aan de zitting kan ik ook niet vertrouwelijk met hem spreken, dus rechters zeggen dan 'Ja maar ja, oké, je mag ook aanwezig zijn in de gevangenis'. Dus dan is er een zitting op de rechtbank Amsterdam, ik woon ja, op vijf minuten fietsen van de rechtbank Amsterdam. En dan willen zij dus dat ik onderbetaalde advocaat, naar Venlo ga, naar de gevangenis, om daar in aanwezigheid van mijn cliënt over een krakerige videoverbinding zijn punt te gaan bepleiten. Ja, dat is natuurlijk een beetje idioot. Hè, dan kan ik wel vertrouwelijk met hem overleggen, maar a) Ik bedoel, waar haal ik de tijd vandaan? Hè, en er is niemand die mij die tijd ook gaat vergoeden, en b) Ik wil gewoon in de rechtszaal aanwezig zijn, precies om wat ik net zei, hè, om die emotie over te brengen, omdat ik iemand ben die nou ja, ook altijd m'n best doe om de rechter te overtuigen door middel van nou ja goed, andere middelen dan alleen maar een brief. (R1, advocaat).*

Vanwege de hierboven gesignaleerde technische problemen, verliep ook de participatie van een tolk vaak uiterst problematisch. Waar het de voorkeur heeft dat de tolk simultaan vertaalt, was dat niet mogelijk, omdat de tolk niet een tweede, afzonderlijke verbinding kon hebben met de verdachte. Hij moest daarvoor samen met de verdachte de zitting volgen, wat tijdens de pandemie niet mogelijk of wenselijk was. Het alternatief was een consecutieve vertaling, maar dat hield de zitting natuurlijk enorm op. Of voor de participatie door een tolk inmiddels structurele oplossingen zijn gevonden, bleek niet uit het materiaal, maar het heeft wel tot schrijnende situaties geleid, blijkt uit ons materiaal:[289]

> *Dat was bij de rechtbank Leeuwarden en dan moest ik via videoverbinding en dan moest mijn cliënt via een andere videoverbinding, want die zat in de gevangenis in Leeuwarden. En dan moest de tolk via een telefoon en dan werden alle geluidsdingen heel hard aangezet en als ik dan schreeuwde, dan kon de tolk mij horen en dan kon 'ie dat in het Italiaans vertalen voor mijn cliënt. Ja, dat is gewoon huilen met de pet op, zeg ik je eerlijk. Dat slaat gewoon helemaal nergens op zo'n behandeling (R1, advocaat)*

---

288 Voor vergelijkbare dilemma's Van Wingerden & Vanderveen 2021; De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020.

289 Zie over de problemen die zich voordoen bij de participatie van een advocaat tijdens een digitale zitting, ook De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020, p. 113.

4.6.5 Kwetsbare verdachten en veroordeelden

Ondanks de hierboven genoemde problemen, vinden de meeste respondenten dat telehoren onder bepaalde voorwaarden een nuttig alternatief kan zijn. Echt problematisch wordt het als de digitale deelnemers in het algemeen niet erg communicatief vaardig zijn, dan is er via het beeldscherm meestal nog veel minder contact mogelijk.[290] Verdachten en veroordeelden met verstandelijke beperkingen worden genoemd, maar ook tbs-gestelden, waarvan een verlenging van de tbs moet worden overwogen. Voor nogal wat respondenten is dat reden om het digitaal horen van bijvoorbeeld tbs-gestelden helemaal te mijden (R12, R2, R7, R16), hoewel dat op het hoogtepunt van de crisis natuurlijk helemaal niet mogelijk was.

> *Je werd er heel erg gefrustreerd van, omdat je merkte: we krijgen geen contact, we krijgen niet echt zicht op deze man.' Soms is het allemaal heel evident hoor en dan denk je: of 'ie er nou was of niet, die problematiek is zo ernstig, dat was toch wel een verlenging geworden.' Maar ja, dat is natuurlijk niet helemaal het punt, hè. Je wilt ook gewoon dat die man wel weet dat wij daar wel aandacht voor hebben en ook goed naar hem willen luisteren. En dat aspect dat verdween ook een beetje in de ruis vond ik. (R12, rechter)*

> *Een en ander kwam ook de communicatie met de justitiabele niet ten goede. Het ging om een kwetsbare man, met wie communiceren überhaupt een uitdaging is, die nu weigerde om naar het videoscherm te kijken. (R7, rechter)*

> *Maar je merkt het bijvoorbeeld wel als iemand echt bijvoorbeeld psychische problemen heeft en daardoor lastig communiceert, dan merk je het. Want bijvoorbeeld als je iemand tot de orde moet roepen, als je iemand wilt afremmen of wat dan ook, of bij de les wilt houden, dan is dat veel moeilijker met zo'n verbinding dan wanneer iemand gewoon in de zaal zit. Je kunt veel minder goed timen, je kunt veel minder goed waarnemen hoe iemand reageert. De communicatie verloopt dan echt niet zo goed als normaal. En juist van dat soort problematische gevallen is het heel belangrijk dat, ja dat dat wel goed gaat. Dus dat die communicatie optimaal is. (R3, rechter)*

Soms blijken slechte communicatievaardigheden pas tijdens de (online) zitting. Slechts in een enkel geval leidt dat tot aanhouding en voortzetten van de behandeling in fysieke vorm, wat gezien de vertraging die een dergelijke beslissingen meebrengt voorstelbaar is. Voortzetting van het digitaal horen kan voor de betrokkene echter wel tot behoorlijk wat frustratie leiden.

> *Interviewer: Ja. En heeft u het idee dat u via zo'n beeldscherm wel goed contact kunt krijgen met een verdachte? R11: Ik vind wel dat als een verdachte uit z'n stekker gaat, wat ik ook regelmatig zie, dat je ze dan wat minder weer in het gareel krijgt. Dan is de afstand wat groter. Maar dan kun je ook zeggen: 'Ja, het is nu klaar, ik ga nu het beeld verbreken of het beeld afsluiten. We zijn nu klaar, u bent heel boos, ik begrijp het, maar helaas'. Dus dat is wat directer en wat directiever dan wanneer het in de zaal gebeurt. Want dan wordt iemand op gegeven moment met de parketwacht rustig naar buiten geleid. Het beeld wordt zwart. (R11, rechter)*

4.6.6 Voordelen online horen

Behalve de hierboven genoemde beperkingen en nadelen van online horen, zijn er ook respondenten die wijzen op de voordelen ervan, vooral in termen van efficiëntie. Vaak duren pro-forma en regiezaken kort en is de inbreng van de verdachte beperkt. Vanwege de logistiek van de Dienst Vervoer en Ondersteuning moet de verdachte die de zitting fysiek wil bijwonen wel een groot deel van de dag doorbrengen in het busje van de vervoersdienst of in een van de

[290] Over de problemen die zich voordoen bij het digitaal horen van kwetsbare verdachten, zie uitgebreid Gibbs 2017.

oncomfortabele cellen bij de gerechten. In vergelijking daarmee is het digitaal bijwonen van de zitting een stuk comfortabeler.

> *Ik moet er wel meteen bij zeggen, ik heb ook wel cliënten gehad die eigenlijk niet wilden komen, omdat ze dan de hele dag daar zitten en omdat het lang reizen is en omdat ze vroeg uit bed worden gehaald, maar die via video zeiden, nou, dan kijk ik wel even mee. (R2, advocaat)*

> *Ja, voorheen betekende afstand tekenen dat je dus niet- Geen zin had om in dat busje te gaan en dan bleef je gewoon in de PI en dan hoorde je het later wel. Nu betekent afstand alleen maar dat je geen zin hebt in dat videoverhoorhokje te gaan zitten. (R7, rechter)*

> *Alhoewel ik wel merk bij cliënten dat ze er niet zo'n bezwaar tegen hebben dat dat per videoverbinding gaat vanuit het politiebureau. Want wat ik al zeg: 'dat is praktisch voor hun hè, dat ze niet zo vroeg vanuit het bureau naar de rechtbank-: De hele dag daar in een cel moeten zitten wachten, wachten, wachten- tot ze aan de beurt zijn.: En zo'n cel op het politiebureau is toch iets aangenamer dan op de rechtbank in een kale cel zitten zonder iets. Dus ik moet zeggen, ik heb van cliënten nog niet gehoord dat ze dat minder fijn vinden. (R14, advocaat)*

Ook sommige advocaten wijzen op de praktische voordelen die online zittingen voor hen hebben. Het scheelt hen vooral veel reistijd en onnodig wachten in de rechtbank. Anderen wijzen juist op het risico van die voordelen en waarschuwen voor de gretigheid waarmee sommige advocaten digitale zittingen lijken te omarmen.

> *En er zijn genoeg zittingen waarvan ik zou zeggen: doe ze vooral digitaal, want dan hoef ik niet te reizen, hè. Ik had laatst dat ik bij Rechtbank Breda moest zijn voor schadevergoeding, nou, dat was dan weer niet digitaal. Daarvan dacht ik: als er nou een zitting is die wat mij betreft echt prima digitaal kan, dan is het over een schadevergoeding voor detentie, want daar wil mijn cliënt toch niet bij zijn en hè, dat kunnen we toch met z'n allen heel goed via een Zoom of een Skype gewoon bespreken en uitkomen. Dat hoeven we niet in persoon in een grote rechtszaal te doen. (R2, advocaat)*

> *Ik moet zeggen cliënten ervaren dat niet zozeer storend. Ja, wij als advocaat vinden het eigenlijk in principe ja, fijn, omdat het ons wat meer flexibiliteit geeft. Maar het liefst zitten we wel in de ruimte met cliënt, omdat dat toch bepaalde ook lichaamstaal en dat soort zaken te zien zijn, soms dingen worden gezegd die je niet helemaal meekrijgt omdat de verbinding niet helemaal goed is. (R14, advocaat)*

> *Terwijl er zijn een heleboel advocaten hoor, die vinden het heerlijk. Die zeggen 'Joh, is heerlijk. Ja nee, dan doe ik het allemaal via een videoverbinding en et cetera. Ik hoef veel minder te reizen, het kost me veel minder tijd et cetera'. Nou, prachtig. Heel leuk voor die advocaat en dan kan 'ie die tijd ook besteden aan andere verdachten of meer aan inhoudelijk werk. Dus het is ook niet alleen maar negatief. Alleen als ik nou als uitgangspunt neem de verdachte, dan is het voor de verdachte gewoon ja, ik weet niet, zie ik weinig voordelen. (R1, advocaat)*

Ten slotte kan ook de mogelijkheid dat rechters digitaal participeren belangrijke voordelen hebben, zoals door een van de advocaten wordt geïllustreerd:

> *Dat er twee rechters in de zaal zaten en dat de derde per video meedeed. Daar is inmiddels ook jurisprudentie over dat dat mag van de Hoge Raad. Ik geloof dat er een cassatie in het belang der wet is geweest. En dat was een grote fraudezaak waar die rechters en ook ik al jaren mee bezig waren eigenlijk en toen was de inhoudelijke behandeling en die rechter die had een familielid die corona bleek te hebben of zoiets en nou ja, de rechtbank heeft toen overwogen van ja, we hebben liever dat die rechter dan via een videoverbinding meedoet, dan dat we er*

een togavuller neer gaan zetten. Een collega die niks van die zaak weet. Dus de rechtbank is daar open over geweest, die hebben daar ook aan mij en aan andere advocaten van medeverdachten toestemming voor gevraagd van goh, vinden jullie het goed dat we op deze manier invullen. Nou, toen heb ik gezegd 'Ja, ik ben daar heel erg blij mee, ik vind dat heel erg goed dat jullie dat doen', want deze rechter kent dit dossier en is er al jaren mee bezig en dat heb ik veel liever dan- Hè, dus dat is ook de flexibiliteit die je van een advocaat of van een verdachte mag verwachten. Hè, dat je niet alleen maar kijkt van nou hè, nee dit mag niet of dit of dat. Het gaat mij erom dat mensen een eerlijke kans krijgen en dat er goed naar ze geluisterd wordt en dat er een goed rechtvaardig oordeel geveld wordt. Dat is, vind ik, ja, eigenlijk het allerbelangrijkste. Nou, en ja, als dat dan op zo'n manier wordt opgelost ja, dan ben ik daar eigenlijk alleen maar blij mee. (R1, advocaat)

En ik weet ook wel dat er een heleboel deskundigen blij mee zijn dat we via telehoorverbindingen kunnen horen nu, want die psychiaters en psychologen die reizen zich helemaal het leplazarus het land door. Die zitten eindeloos te wachten natuurlijk vaak tot ze aan de beurt zijn. Dat is allemaal niet prettig en hun tijd is erg kostbaar. En als dat met telehoren kan, dat je gewoon alleen een deskundige hoort via die verbindingen, ik denk dat dat wel echt een winstpunt is. Dat je daar ook in de toekomst nog veel gebruik van kan maken. (R3, rechter)

4.6.7 Openbaarheid van de terechtzitting

Als gevolg van de genomen anderhalvemetermaatregelen was het niet mogelijk om onbeperkt toehoorders in de zittingszaal toe te laten. Dat had consequenties voor de openbaarheid van de behandeling van strafzaken, zowel voor pro-formazittingen, waarbij over de voorzetting van de voorlopige hechtenis of wenselijkheid van bepaalde onderzoekshandelingen wordt beslist, als tijdens de inhoudelijke behandeling.[291] De openbaarheid van strafzaken vormt een onderdeel van het recht op een eerlijk proces. Openbaarheid, zo hebben we in hoofdstuk 3 gezien, wordt in zijn algemeenheid gezien als een groot goed omdat het controle mogelijk maakt op de gang van zaken ter terechtzitting en keuzes die aldaar worden gemaakt. Die controle is voor de verdachte van belang, maar ook voor eventuele slachtoffers en de samenleving als geheel. De verdachte en slachtoffers hebben echter ook nog een ander belang bij de openbaarheid, nu dit de mogelijkheid biedt mensen (partners, familie of vrienden) mee te nemen naar de zittingszaal van wie de aanwezigheid hen tot steun kan zijn.

Aanvankelijk in de eerste fase, toen alleen de zaken doorgingen waarin beslist moest worden over de voorzetting van de voorlopige hechtenis waarbij de verdachte op afstand werd gehoord, kon er helemaal geen publiek bij de zittingen aanwezig zijn.[292] Daarna is het publiek gefaseerd weer toegelaten. Toen de gerechten weer opengingen, werd als eerste de pers weer toegelaten en nog geen ander publiek (R3). Daarna is ook het andere publiek weer mondjesmaat toegelaten (R7).[293] In de perioden waarin de anderhalvemeternorm werd gehanteerd, moesten pers, familieleden en anderszins geïnteresseerden zich van tevoren melden als belangstellende.[294] Zij konden dus niet zomaar binnenlopen. Respondent R12 brengt naar voren dat dit een beperking vormt op de openbaarheid. Bij de rechtbank Amsterdam is thans het uitgangspunt dat altijd drie plekken worden vrijgehouden voor de pers. Als op de dag zelf blijkt dat die plekken voor de pers niet nodig zijn, dan kunnen die weer gevuld worden met ander publiek (R3). In zaken met veel

---

291 Bij het horen van de verdachte in raadkamer in de eerste fase van de voorlopige hechtenis, speelt dit probleem niet omdat raadkamerzittingen niet openbaar zijn.

292 Zie over deze problematiek ook: Van Lent & Malsch *NJB* 2021, p. 1662-1668.

293 Bij ander publiek valt te denken aan geïnteresseerden (bijv. studenten, geïnteresseerde bezoekers uit andere landen, personen die aan het opsporingsonderzoek hebben meegewerkt), maar ook aan familieleden van verdachte of slachtoffers.

294 Thans - op het moment van het afronden van het deelrapport (december 2021) - geldt die maatregel weer.

(media)belangstelling kan maatwerk worden geleverd. Zo kan de mogelijkheid worden gecreëerd dat de pers of het publiek de zitting vanuit een andere zaal volgt met behulp van een livestream (R3, R12).[295]

De genomen maatregelen hebben tot consequentie gehad dat de verdachten en slachtoffers (sterk) beperkt werden in hun mogelijkheden om familie mee te nemen. Dit werd door respondenten vaak genoemd als een problematisch punt (zie R7, R2, R16 en R9). Zo geeft R7, rechter, aan het een slechte zaak te vinden dat de verdachte amper familie of aanhang mag meenemen. Ook R2, advocaat, geeft aan dat het soms wringt dat de pers wel aanwezig kan zijn maar familie niet. In de eerste fase kon het voorkomen dat de pers wel in de zaal zat, maar de verdachte zelf niet.[296]

> *Ik begrijp het belang van openbaarheid wel, maar ik vind het toch wel heel lastig om te zeggen dat de verdachte of het slachtoffer en z'n advocaat er niet mogen zijn en een journalist van de Telegraaf of het AD wel. (R16, advocaat)*

Ook het horen via een scherm doet volgens R9 afbreuk aan de openbaarheid, omdat niet alles voor het publiek goed te zien is. Tegelijkertijd spelen er ook nog allerlei privacy-issues als het publiek online via een livestream de zitting kan volgen (R11 en R5).

Het vaker uitvaardigen van een strafbeschikking doet voorts ook afbreuk aan de openbaarheid, omdat de zaak buiten de rechter wordt afgedaan en niet op een openbare zitting wordt besproken, zo brengt R13 naar voren.

4.6.8 Mogelijke effecten op de rechterlijke beslissing als gevolg van telehoren

Er is beperkt onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten van telehoren en videorechtspraak op de beslissingen van rechters. Hoewel rechters in het algemeen zeggen dat technologie geen invloed heeft op hun besluitvorming,[297] suggereert een Engelse studie uit 2010 dat verdachten die op afstand zijn gehoord sneller schuldig pleitten en eerder een gevangenisstraf kregen opgelegd.[298] Nadere analyse leert echter dat dit verband mogelijk in intermediërende factoren moet worden gezocht, zoals het vaker ontbreken van procesvertegenwoordiging bij verdachten die op afstand worden gehoord. Meer recent en geavanceerd onderzoek naar de impact van videozittingen op besluitvorming van rechters laat geen grotere kans op veroordelingen zien.[299] Wij hebben ook onze respondenten gevraagd of zij denken dat het horen via een videoverbinding van invloed is of kan zijn geweest op de uiteindelijk te nemen beslissingen. R3, rechter, stelt dat hij zich wel kan voorstellen dat het horen via een videoverbinding van invloed kan zijn op zijn beslissing.

---

295 In een uitleveringszaak is de Hoge Raad gevraagd zich uit te laten over de vraag of de beperkte toegankelijkheid van de rechtbank als gevolg had dat de behandeling van de zaak niet in het openbaar had plaatsgevonden en de rechter de bestreden beslissing niet in het openbaar had uitgesproken, hetgeen tot nietigheid van het onderzoek ter terechtzitting zou moeten leiden. De Hoge Raad deelt het oordeel van de rechtbank in deze zaak dat de behandeling van de zaak wel degelijk in het openbaar heeft plaatsgevonden, nu het de pers was toegestaan om zittingen bij te wonen. Ten aanzien van de openbaarheid van de uitspraak merkt de Hoge Raad nog op dat dit 'ook op andere wijze kan worden bevorderd dan door het uitspreken daarvan op een openbare zitting, bijvoorbeeld door het publiceren van uitspraken [..] of het anderszins toegankelijk maken van gegevens over het doen van uitspraken en van de tekst van uitspraken'. HR 15 december 2020, ECLI:NL:HR:2020:2008, *NJ* 2021/114.

296 Zie hierover ook: Dordonat-Breeuwsma e.a. *Rechtstreeks* 2020, afl. 3, p. 24-33.

297 Rowden & Wallace *Int. J. Law Context* 2018, afl. 4, p. 504-534; Wallace, Roach-Anleu & Mack, *Int. J. Legal Prof.* 2019, afl. 1, p. 51-67.

298 Terry, Johnson & Thompson 2010.

299 Rossner & Tait *CCJ* 2021, p. 1-23.

Ik denk dat dat wel een rol kan spelen, zeker bij mensen met een stoornis denk ik dat het communiceren via beeldschermen en camera's en luidsprekers, kan maken dat zij heel erg geremd zijn in hoe ze zich uiten en dat je gewoon niet echt een goed beeld krijgt van iemand. Maar het is natuurlijk wel zo dat het bij tbs-verlenging voor een heel groot deel draait om wat is er gerapporteerd, wat zegt de deskundige. Dus het is niet zo dat het in het gros van de gevallen tot een andere uitkomst zal leiden. Maar ik kan het me wel voorstellen dat het een rol speelt in ieder geval bij de beslissing.' (R3, rechter)

R10, ook rechter, is zich daar niet bewust van, maar vindt het wel een terechte vraag en geeft aan erop te zullen gaan letten. R6 wijst ook op de vermoeidheid die kan optreden als gevolg van het digitaal horen.

Maar nou ja, laat ik mezelf als uitgangspunt nemen, als ik een hele dag zit te videoconferencen, dan voel ik me anders dan wanneer ik een hele dag fysiek vergader. En de energie die dit vraagt zoals wij met elkaar praten, zit op een ander niveau dan wanneer je effe eruit loopt, een kop koffie haalt. (R6, OvJ)

Hoewel veel respondenten aangeven dat het online horen de communicatie belemmert, klinkt er tegelijkertijd ook een relativerend geluid. Zo geven meerdere respondenten aan dat in procedures waarin de verdachte online wordt gehoord, zoals de raadkamer gevangenhouding en de pro-formazitting, het er vaak niet zoveel toe doet wat de verdachte naar voren brengt. R6, OvJ, stelt dat de invloed vaak niet ligt in dat wat de verdachte te berde brengt, maar wat zijn advocaat te berde brengt.

En ook bij verlengingen van tbs zouden de rapporten over de verdachte belangrijker zijn voor de besluitvorming dan de bijdrage die veroordeelde zelf levert, volgens R6. R1, advocaat, stelt dat reeds voor corona bij advocaten de indruk bestond dat procedures rondom de voorlopige hechtenis snel moesten worden afgehandeld en toewijzen de norm was. Dat is volgens R1 niet veranderd.

Maar wat er wel veranderd is, is dat een verdachte nog minder mogelijkheid heeft om z'n verhaal te vertellen en daadwerkelijk door te dringen tot de rechter dat het echt belangrijk is dat hij naar huis gaat, omdat zijn moeder kanker heeft en hij voor zijn moeder moet zorgen, ofzo. De impact van dat soort woorden en de emotie gaat gewoon verloren via een videoverbinding. Je moet de mogelijkheid hebben als verdachte om die rechter te kunnen raken. En die emotie is wel degelijk van belang ook in de oordeelsvorming. Dat is niet alleen een rationeel proces.

Interviewer: Heb je nou het idee dat de beslissingen van rechters ook nadeliger uitpakken voor je cliënten? R1: Nou ja, of het nadeliger uitpakt, misschien in sommige gevallen misschien wel voordeliger. Wat ik belangrijker vind, is dat de kwaliteit van het rechterlijk oordeel lager is via videoverbinding. Ik bedoel, misschien dat iemand wel eigenlijk vastgehouden moet worden, maar dat de rechter toch iemand vrijlaat, omdat ze niet goed kunnen hebben zien wat voor gek er eigenlijk tegenover hen zit. Ik denk dat de kwaliteit van het rechterlijk oordeel lager wordt. En vaak is dat in het nadeel van de verdachte, maar dat is niet per se mijn punt. Wat ik belangrijk vind als ik naar het systeem kijk is dat de rechter een goed oordeel kan vellen [..]. Ik vind het belangrijk dat daders straf krijgen en dat onschuldigen vrijuit gaan. En dat systeem dat heet rechtvaardigheid. Dat ga je alleen bereiken wanneer de rechter kwalitatief een hoogwaardig oordeel kan vellen en dat staat onder druk. En dat gaat inderdaad vaak ten koste van de verdachte. (R1, advocaat)

Niet alleen de invloed van het digitaal horen op de uiteindelijke beslissing en de kwaliteit van het oordeel is van belang. Respondenten wijzen ook op het bredere doel van de rechtspraak, namelijk een beslissing goed uitleggen en acceptatie (R12, R7). R12 stelt dat men bij het Gerechtshof

Arnhem-Leeuwarden is teruggekomen op het horen van tbs-gestelden via een videoverbinding. Niet alleen omdat het moeilijk communiceren is met een tbs-gestelden op afstand, maar ook omdat het lastig is de beslissing uit te leggen. R7 (rechter) brengt naar voren dat als een verdachte niet echt goed kan deelnemen aan het proces, de acceptatie van de uitspraak mogelijk ook minder groot zal zijn.

> *Als jij als verdachte daar in een hokje zit in de PI en je beeld of geluid werkt niet goed, je ziet maar de helft van wat er gebeurt, je moet maar aannemen dat je advocaat daar is en halverwege het betoog van je advocaat wordt de verbinding verbroken en dag daarna hoor je dat het verzoek tot invrijheidsstelling is afgewezen, heb je dan echt nog het vertrouwen dat die beslissing op een goeie manier tot stand gekomen is? Dat waag ik te betwijfelen. Wat dus niet wil zeggen dat die beslissing niet op een goede manier tot stand gekomen is, maar of het ook zo overkomt bij de justitiabele dat kun je je afvragen. (R7, rechter)*

4.7 Beleving door verdachten (surveys)

Het perspectief van rechtzoekenden op de kwaliteit van de rechtspraak in het strafrecht is onderzocht aan de hand van twee surveys. Eén survey is verspreid door DJI in november 2020 en heeft betrekking op de ervaringen met videorechtspraak tot een half jaar na de eerste *lockdown*. De resultaten van deze survey moeten dan ook in de context van die beginperiode worden geplaatst. Sindsdien zijn er veel inspanningen gedaan om het telehoren te verbeteren. De andere survey betreft eigen onderzoek, waarbij in de periode juni 2021 – oktober 2021 aan gedetineerden is gevraagd hoe zij hun (video) zitting in coronatijd hebben ervaren. Deze survey bestrijkt ook een recentere periode, maar anders dan in de survey van DJI hebben de respondenten de vragenlijst niet gelijk na afloop van hun videozitting ingevuld. De uitkomsten van beide studies kunnen daarom niet zomaar met elkaar worden vergeleken. In de volgende paragrafen worden de bevindingen van beide surveys gerapporteerd.

4.7.1 DJI-Survey 2020

DJI heeft in samenwerking met het landelijk Operationeel Overleg Telehoren (OOT) [300] in november 2020 een survey uitgezet. In de tien PI's met de meeste videozittingen zijn steeds 15 gedetineerden gevraagd om direct na de videozitting een vragenlijst in te vullen.[301] Honderd gedetineerden hebben dat gedaan. Onduidelijk is in hoeverre de respondenten representatief zijn voor de totale groep gedetineerden die in die periode een videozitting hebben gehad. DJI heeft de geaggregeerde data aan de onderzoekers beschikbaar gesteld, uitgesplitst naar PI en opgeteld naar een totaal. Respondenten konden ook bij iedere vraag een toelichting geven of een opmerking plaatsen. Deze opmerkingen heeft DJI ook verstrekt. Zij worden ook gebruikt bij de beschrijving van de resultaten van de survey.

De resultaten van de survey zijn weergegeven in Figuur 4.3. Uit de data blijkt dat 5% van de respondenten niet op tijd in de videoruimte aanwezig was waar de zitting plaatsvond. Zij werden bijvoorbeeld te laat opgehaald uit hun cel. Sommigen misten daardoor het begin van de zitting. Eén gedetineerde gaf aan dat de rechtbank een andere verdachte verwachtte, dat hij terug naar zijn cel werd gestuurd en dat hij niet bij zijn eigen zitting aanwezig kon zijn. De andere 95% van de respondenten was wel op tijd in de videoruimte aanwezig.

---

300 Het OOT is een landelijk overleg waar de rechtspraak, het OM, de NOvA, het gevangeniswezen en Dienst Vervoer & Ondersteuning (DV&O) vertegenwoordigd zijn.

301 In één PI heeft de Coördinator Telehoren de vragen beantwoord. Deze antwoorden laten we buiten beschouwing omdat we specifiek geïnteresseerd zijn in het perspectief van de gedetineerden.

Gemiddeld genomen zijn de respondenten tevreden over de telehoorruimte (gemiddeld rapportcijfer: 7,3), maar er zijn verschillen tussen de PI's: Justitieel Complex Zaanstad en Detentiecentrum Rotterdam scoren bijvoorbeeld een 8,2, terwijl PI Lelystad en PI Rotterdam gemiddeld een rapportcijfer van een 5 krijgen. Eén gedetineerde geeft aan dat de ruimte leeg voelde: *'Misschien kan er een tafel worden neergezet, zodat het dan toch voelt dat je deelneemt aan het gesprek'*.

Bij 60% van de respondenten werkte de verbinding met de rechtszaal direct, maar bij vier op de tien lukte het niet gelijk om een verbinding tot stand te brengen. Dat lukte soms pas na een aantal keer proberen. Een respondent geeft aan dat hij een half uur moest wachten omdat de verbinding niet tot stand kon worden gebracht. Anderen geven aan dat ook kort wachten problematisch is: '*Als de verbinding pas 4 minuten later tot stand komt, is er kostbare tijd verloren gegaan, aangezien er maar 15 minuten voor de zitting zijn uitgetrokken*'. Daardoor heeft een gedetineerde '*niet alles kunnen zeggen en mijn advocaat werd grof afgekapt*'.

Als een videoverbinding tot stand was gebracht, waren verbindingsproblemen nog niet voorbij. Bij bijna de helft van de respondenten waren er gedurende de zittingen verstoringen in de verbinding, zoals flikkerend beeld, of haperend geluid, of de verbinding liep vast. In sommige gevallen kwam de videoverbinding helemaal niet tot stand. Of lukte het alleen om een audioverbinding tot stand te brengen. De andere helft van de respondenten was wel tevreden over de verbinding. Sommigen gaven aan de tijdsdruk wel als storend te hebben ervaren.

Ook als de videoverbinding lukte, kon één op de vijf respondenten niet zien wie er bij de zitting aanwezig waren. Een respondent zegt daarover: '*Nee, dat vond ik niet prettig, dat je niet weet wie er bij de rechtbank aanwezig zijn*'. Deze respondenten zagen bijvoorbeeld alleen de rechters en niet de OvJ, de eigen advocaat, of het slachtoffer en diens advocaat. Of er was überhaupt geen beeld, maar alleen audio. Andere respondenten gaven aan wel tevreden te zijn over het beeld, bijvoorbeeld doordat er drie schermen beschikbaar waren om de actoren in de rechtszaal goed in beeld te brengen.

Vier op de tien gedetineerden geven aan niet goed te hebben kunnen horen wat er gezegd werd tijdens de zitting. Het was slecht te verstaan doordat er veel geruis was, het geluid haperde, of te zacht was. Respondenten hadden hier hinder van: '*Ik moest een aantal keer vragen of de vraag herhaald kon worden*', of '*Ik hoorde een vervelende echo als ik wat zei*'. Andere respondenten gaven aan dat het geluid te hard stond, waardoor het minder goed was te verstaan. Daarnaast gaven meerdere respondenten aan dat de ene procesdeelnemer beter te verstaan was dan de andere: '*Ik kon de rechter goed verstaan, maar de OvJ kon ik niet duidelijk horen*'. Een ander zegt: '*Er was veel echo en de advocaat was ook niet duidelijk*'. Van de respondenten gaf 10% aan zelf niet goed verstaanbaar te zijn geweest.

Bij vier op de tien gedetineerden was de advocaat in de PI aanwezig tijdens de zitting. 72% van de gedetineerden geeft aan niet goed met de advocaat te hebben kunnen overleggen tijdens de zitting: '*Er was simpelweg geen tijd voor en dat vind ik zeer kwalijk, namelijk aantasting van mijn recht hierop*'. Ook wordt genoemd dat overleg met de advocaat niet goed mogelijk was omdat de OvJ dan mee kon luisteren. Ook na afloop van de zitting was overleg niet mogelijk: 'De verbinding werd verbroken zodra de ingeplande zittingstijd bereikt was'.

De videozittingen hebben ook voordelen. Tweederde van de gedetineerden vond het prettig om niet naar de rechtszaal te hoeven reizen, omdat het een lange rit en veel wachten scheelt. '*Als je een half uur zitting hebt, ben je vaak 10-12 uur onderweg'*. Een andere respondent staat niet alleen positief tegenover de videozitting omdat er '*uren onnodige reistijd bespaard*' zijn, maar ook omdat er '*0,0 % kans is op besmetting'*. Andere respondenten geven aan dat ze een videozitting (voor een pro-formazitting) fijn vonden: '*Ik voelde me meer op mijn gemak*'.

Toch zijn ook veel respondenten uitermate kritisch op de videozittingen. Hoeveel dit er zijn wordt niet duidelijk uit de survey. In de opmerkingen die respondenten hebben gemaakt, zijn wel veel kritische uitlatingen te vinden. Meerdere respondenten vinden de videozittingen '*een groot drama*' en wijzen erop dat ze het vreemd en onpersoonlijk vonden: '*Ik heb dingen nu niet goed kunnen verwoorden of verduidelijken*'. Een enkele respondent gaf aan '*zich niet gehoord*' te hebben gevoeld, of voelt zich geschonden in zijn recht om in persoon voor de rechters te verschijnen. Voor een inhoudelijke hoorzitting zou een videozitting helemaal niet eerlijk zijn: '*Ik heb 70% niet kunnen verstaan en geen overleg met mijn advocaat gehad*'. Weer een ander denkt dat fysieke aanwezigheid '*beter voor je zaak*' is. Een respondent meent dat de tijdsdruk van de videozittingen kwalijk is:

> *'Hierdoor vind ik de onschuldspresumptie ernstig geschaad, en het staat niet in verhouding met de implicaties die een eventuele verlenging voorarrest heeft voor de verdachte zijn verdere leven. Max. 15 minuten voor een Raadkamer die vijf minuten later begint dan gepland is echt een kwalijke zaak en een blamage voor de rechtstaat en de geloofwaardigheid van de rechtbank. En als ik een uur had gehad, denk ik niet dat mijn voorarrest was verlengd, omdat 90% van de door mij aan te willen dragen persoonlijke omstandigheden niet besproken konden worden'.*

Figuur 4.3: Uitkomsten van de DJI-survey (N=100)[302]

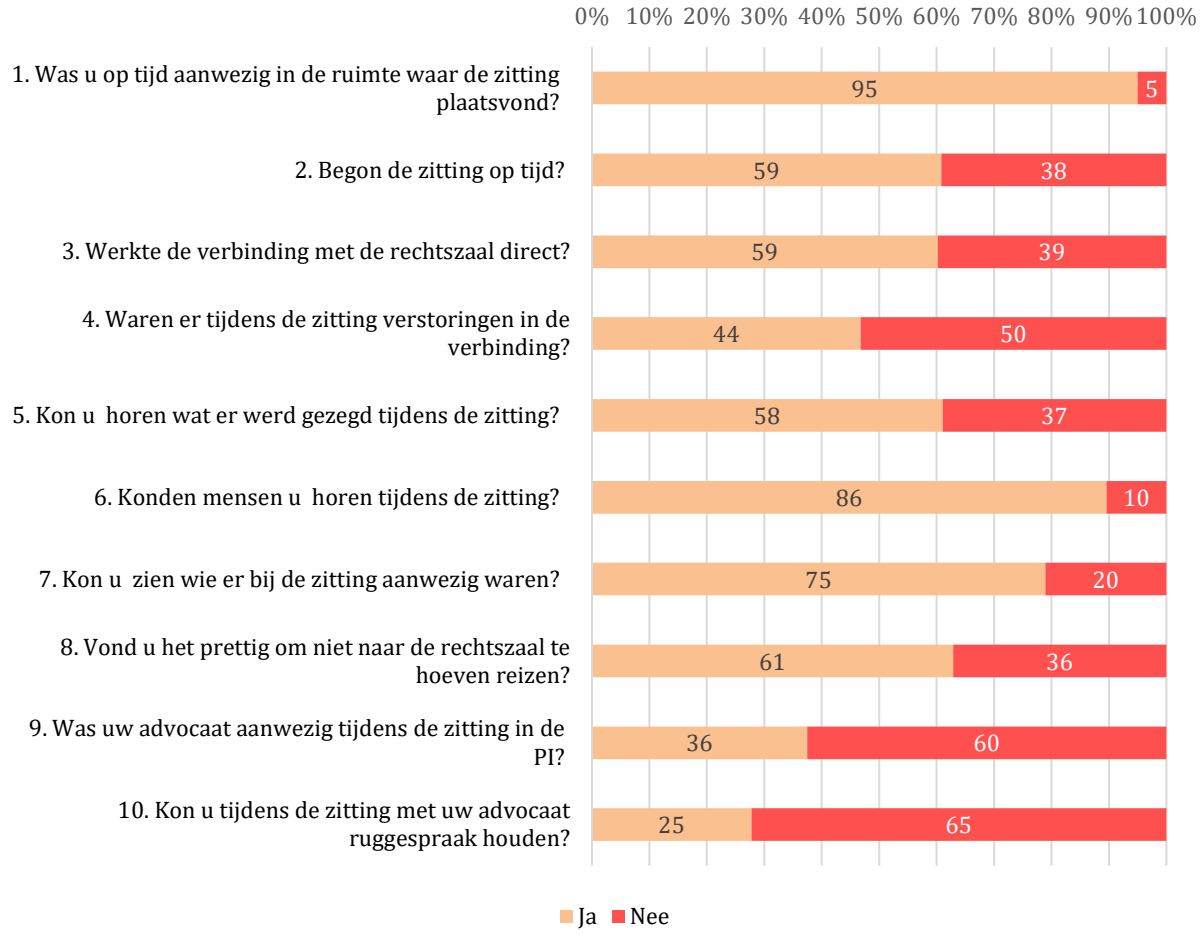

4.7.2 Survey 2021

Achtergrond

Om het perspectief van de rechtzoekenden in het onderzoek te betrekken was het plan om alle verdachten die vanaf maart 2020 een fysieke of online zitting hebben gehad uit te nodigen voor een online survey. Dit bleek niet haalbaar, omdat niet van alle verdachten online contactgegevens op de rechtbank bekend zijn en het plan de griffies van de rechtbanken te veel zou belasten. Daarom is ervoor gekozen om in PI's papieren vragenlijsten af te nemen bij personen die online zittingen hebben gehad in het kader van hun voorlopige hechtenis (verlengingen of pro-formazittingen), of die in een inhoudelijke zitting tot een gevangenisstraf veroordeeld zijn. De vragenlijst is opgenomen in Bijlage 4D.

Na toestemming van DJI startte de dataverzameling voor deze eigen survey in juni met een verspreiding van de vragenlijst in zes talen in drie grote PI's. Vanwege de coronamaatregelen konden de onderzoekers niet verder de PI in dan tot de portiers. Het is daarom onduidelijk hoe de gedetineerden benaderd zijn om aan het onderzoek deel te nemen. Omdat bijna 95% van de geretourneerde vragenlijsten in het Nederlands was ingevuld, zijn voor het vervolg van de dataverzameling om praktische redenen alleen Nederlandstalige vragenlijsten verstuurd naar

302 De percentages zijn berekend over het aantal respondenten dat de vraag beantwoord heeft.

nog eens 11 PI's. Ook in deze PI's is onduidelijk hoe, hoeveel en welke gedetineerden precies door de medewerkers van de PI benaderd zijn voor deelname aan het onderzoek.

Totaal zijn er 292 vragenlijsten geretourneerd. Van deze respondenten hebben er 59 geen zitting in coronatijd gehad en van 25 respondenten is onbekend wanneer hun zitting heeft plaatsgevonden. Omdat het onderzoek zich richt op de ervaringen met rechtspraak in coronatijd zijn deze 84 respondenten uit het databestand verwijderd. Er blijven dan 208 respondenten over die één of meerdere zittingen in coronatijd hebben meegemaakt.[303]

Negen op de tien respondenten zijn man en ruim de helft heeft middelbaar of hoger onderwijs genoten. De gemiddelde leeftijd is 38 (min=18, max=68, SD=11,2). Voor één op de drie respondenten was dit de eerste rechtszaak. De anderen hebben wel eerder een strafzaak gehad, van wie 92% die in de rechtszaal heeft bijgewoond. Ruim vier op de tien respondenten heeft of had zijn zaak bij de rechtbank in Amsterdam, Den Haag of Rotterdam lopen.

Videozittingen

Van de 208 respondenten die een zitting in coronatijd hebben gehad, hebben er 138 (66%) een videozitting gehad. Bij 80% was dat geen vrije keuze. 42% was het niet eens met de beslissing dat de zitting per video zou plaatsvinden.

Voordelen

Van de 138 respondenten die tijdens corona een videozitting hebben gehad, geeft 38% aan daar voordelen van te hebben ervaren. De 57 respondenten die een toelichting hebben gegeven benoemen bijna allemaal als voordeel dat ze niet op transport hoeven. Dat scheelt niet alleen reistijd *('In plaats van een hele dag weg was ik nu weer snel op cel'*), gedetineerden hoefden ook niet '*in de rotcellen van het Parket te wachten'* en kunnen gewoon meedoen aan de activiteiten zoals het ontvangen van bezoek of fitnessen. Vier respondenten benoemen als voordeel dat er door de videozitting een kleinere kans was op een coronabesmetting.

Nadelen

Van de 138 respondenten die tijdens corona een videozitting hebben gehad, geeft 58% aan nadelen te hebben ervaren. De nadelen die worden genoemd hebben vooral betrekking op het feit dat de respondenten:

a) te maken hadden met een slechte verbinding, waardoor zij niet goed konden zien en horen wat er in de zittingszaal gebeurde (38 keer genoemd);
b) de videozitting onpersoonlijk vonden, waardoor ze zich niet goed door de rechter gezien voelden (28 keer genoemd);
c) überhaupt geen verbinding kregen, of deze werd voortijdig afgekapt. Ze misten hierdoor (een deel van) hun zitting (10 keer genoemd);
d) Niet goed konden overleggen met hun advocaat (7 keer genoemd).

Enkele respondenten gaven aan dat zij non-verbale interacties onvoldoende konden waarnemen, en dat zij onvoldoende mogelijkheden ervaarden om hun eigen verhaal goed aan de rechters over te brengen, waardoor zij het gevoel hadden dat zij zich niet goed konden verdedigen.

---

303 Doordat de meeste respondenten meerdere zittingen hebben gehad, werd uit de antwoorden van de respondenten op het formulier vaak niet duidelijk of de ervaringen die zij rapporteren betrekking hebben op een pro forma, regie- of inhoudelijke zitting. Bij de bespreking van de resultaten kunnen deze typen zittingen daarom niet worden onderscheiden.

Aanwezigheid bij videozittingen

De advocaat was bij 107 respondenten (78%) tijdens de videozitting in de rechtszaal aanwezig, 8 keer was hij bij de gedetineerde in de PI, 2 keer was hij op het politiebureau, 10 keer deed hij aan de videoverbinding mee vanaf kantoor of huis, 4 keer deed hij telefonisch aan de zitting mee en bij 2 respondenten was de advocaat niet aanwezig. Ruim de helft van de respondenten (57%) geeft aan niet te hebben kunnen overleggen met de advocaat tijdens de zitting. Bijna een kwart gaf aan via de videoverbinding te hebben kunnen overleggen, en 12% kon telefonisch overleggen. Bij de opmerkingen die respondenten aan het einde van de vragenlijst konden maken, werd ook vaak als pijnpunt genoemd dat het bij een videozitting niet goed mogelijk was om te overleggen met hun advocaat.

Overigens was overleg met de advocaat ook niet altijd goed mogelijk als de verdachte wel in de rechtszaal aanwezig was: '*Door de schotten kon ik niet fatsoenlijk communiceren zonder dat anderen meeluisterden*'. Een andere respondent '*had ook niet de beschikking over mijn proces-verbaal omdat mijn raadsvrouw zich van mij distantieerde door twee tafels verder te zitten*'.

Bij 12% van de respondenten was er een slachtoffer op de zitting aanwezig, bij 17% (ook) publiek, en bij 7% (ook) een tolk. Als andere aanwezigen wordt genoemd de pers, de griffier, bewaking, en bekenden van het slachtoffer of van de verdachte. Meerdere respondenten geven aan niet te weten wie er aanwezig waren, omdat ze dat niet konden zien. Een respondent meldde dat ook de OvJ niet in beeld was.

Bij bijna zeven op de tien respondenten kon tijdens de videozitting iemand anders meeluisteren met de zitting. Vier op de tien vond dat niet erg, 59% had daar wel bezwaren tegen.

Ervaringen met videozittingen

De videozittingen kenden niet altijd een goede start. Enkele respondenten misten (een deel van) hun zitting omdat zij te laat in de videoruimte waren, de verbinding niet of niet tijdig tot stand kon worden gebracht, of omdat zij bij de verkeerde zitting zaten. Daarnaast heeft een kwart van de respondenten die een videozitting in coronatijd hadden meegemaakt dat de zitting voortijdig werd afgebroken, omdat de gereserveerde zittingstijd erop zat. Een respondent gaf aan dat hij daardoor zijn recht op het laatste woord niet uit kon oefenen: *'Ik kreeg geen kans om mijn eindwoord te zeggen'*. Een andere respondent geeft aan: *'Ik werd tijdens mijn kans te praten onbeschoft afgebroken'*. Een andere respondent uit zich gefrustreerd: '*Ik kon gewoon niet snappen dat er in 2021 geen fatsoenlijke videoverbinding tot stand gebracht kon worden'*. Weer een ander zegt: '*We leven in 2021. Waarom moet de geluidsverbinding zo slecht zijn, als het in de eerste maanden al zeer slecht is. Waarom wordt het niet opgelost!!!!*'.

De ervaringen met de videozittingen lopen uiteen.[304] Vier op de tien respondenten vonden het makkelijk om de verbinding te maken, drie van de tien vonden het moeilijk. De kwaliteit van de verbinding werd door een derde goed gevonden en door een derde niet goed. Zes op de tien respondenten voelden zich niet goed geïnformeerd over hoe de videozitting zou verlopen, bijna vier op de tien wel. Vier op de tien had geen problemen met de verbinding, de helft had problemen met beeld of geluid en 4% had andere problemen. Als voorbeelden van problemen met het beeld noemt een respondent: '*Toen mijn advocaat zijn pleitnota voorlas, ging hij staan. Toen keek ik tegen zijn buik aan*'. Ook wordt genoemd dat de beelden onscherp waren, te klein waren, of '*slechts*

[304] Respondenten konden deze vragen beantwoorden op een 7-punts-schaal die van 'zeer mee oneens' naar 'zeer mee eens' liep. Voor de percentages die in deze paragraaf worden gepresenteerd zijn, zijn voor 'oneens' de categorieën 'zeer mee oneens' en 'mee oneens' opgeteld. Voor 'eens' zijn de categorieën 'zeer mee eens' en 'mee eens' opgeteld. De categorieën 'beetje mee oneens', 'neutraal' en 'beetje mee eens' worden niet besproken.

deelperspectieven weergaven, waardoor non-verbale expressies en interacties niet waarneembaar waren'. Problemen met het geluid bestonden er niet alleen uit dat stemmen wegvielen, ook storende achtergrondgeluiden maakten het moeilijk om te volgen wat er in rechtszaal werd gezegd. Een aantal respondenten noemen bijvoorbeeld dat het geluid van het typen van de griffier overheersend en storend was. Daarnaast wordt veel genoemd dat de verbinding weg viel, dat procesdeelnemers niet in beeld waren, of dat alleen de voorzitter van de rechtbank te verstaan was. Een respondent gaf bij de rechter aan dat het geluid zeer slecht was: '*De rechter zei: Kan ik ook niks aan doen'*.

Ruim een kwart van de respondenten geeft aan door de verbindingsproblemen hun mening niet duidelijk naar voren gebracht te kunnen hebben, ruim een derde kon de behandeling van de zaak niet goed volgen en 7% kon niet aan het woord komen. Bij één respondent moest de zaak worden aangehouden. Die vond dat '*een aanfluiting. Ik voel en ervaar totaal geen recht*'. Een andere respondent geeft aan dat '*door de slechte geluidstechniek de zitting voor mij vrijwel onverstaanbaar was, waardoor ik het geheel amper volgen kon en mij pas na afloop door middel van een telefonische samenvatting door mijn advocaat duidelijk is geworden hoe het geheel verlopen was en wat de uitspraak van de rechter was. Ik heb hierbij ook aangegeven op geen enkele manier nog een zitting op deze manier te willen voltooien*'. Een andere respondent meent dat als het beeld en geluid niet in orde zijn, verdachten de keuze zouden moeten hebben om verder te gaan met de zitting, of om het op een ander moment voort te zetten.

Bij de opmerkingen die respondenten aan het einde van de vragenlijst konden plaatsen, werden nog een aantal andere negatieve percepties gedeeld. Een respondent noemt: '*Ik kon niet vertellen over mij als mens. Je wordt als een "nummer" behandeld'*. Nog een respondent zegt: '*Ik heb voor mijn gevoel niet goed mijn rechtszaak kunnen volgen en daarom zijn dingen verkeerd op papier komen te staan*'. Een ander vat zijn ervaringen samen: '*Alles snel, snel, snel, afhandelen, volgende!*'. Deze perceptie wordt gedeeld door anderen: '*Ik krijg het gevoel dat zaken afgerafeld worden'*. Een respondent meent dat er gezien de belangen van de verdachte die op het spel staan meer tijd voor een zitting moet worden uitgetrokken: '*en niet maar 15 min, en dan vervolgens 90 dagen later pas weer*'.

Weer een andere respondent meent dat een rechtszitting via een videoverbinding niet echt lijkt: '*Heel anders dan op de rechtbank en lijkt ook of dan niet belangrijk is wat je zegt en het gaat veel te snel'*. Een ander meent dat naar de rechtbank gaan beter is dan een videozitting: '*Je kan elkaar aankijken, beter verstaan, praten met je advocaat, als je iets niet snapt*'. Een ander vat zijn gevoelen samen: '*Videorechtspraak hoort niet!*'.

Toch zijn er ook respondenten die zich positief uiten over de videozittingen: '*Voor pro-forma's zijn videozittingen uitstekend*', en: '*Mensen zeiken te veel, alles is over het algemeen altijd goed geregeld*'.

Ervaren rechtvaardigheid van rechtszittingen tijdens corona

In de survey is verder aan de hand van twaalf stellingen gemeten hoe rechtvaardig de respondenten de mondelinge behandeling van hun rechtszaak hebben ervaren.[305] Respondenten konden op een zevenpuntsschaal aangeven in hoeverre zij het eens waren met stellingen als 'De rechter behandelde mij met respect' en 'Ik kon de zitting goed volgen'. Figuur 4.4, die de resultaten

[305] Deze stellingen zijn gebaseerd op onderzoek van Van den Bos 2007. De twaalf items om procedurele rechtvaardigheid te meten, hangen sterk met elkaar samen (Cronbach's alpha van .944). Dat betekent dat de interne validiteit van de schaal hoog is. Als een respondent het ene item hoog heeft gescoord, heeft hij andere items ook hoog gescoord.

weergeeft, laat zien dat de ervaringen uiteen lopen van respondenten die heel negatief zijn tot respondenten die heel positief zijn.

Figuur 4.4: Ervaren procedurele rechtvaardigheid (N=208) [306]

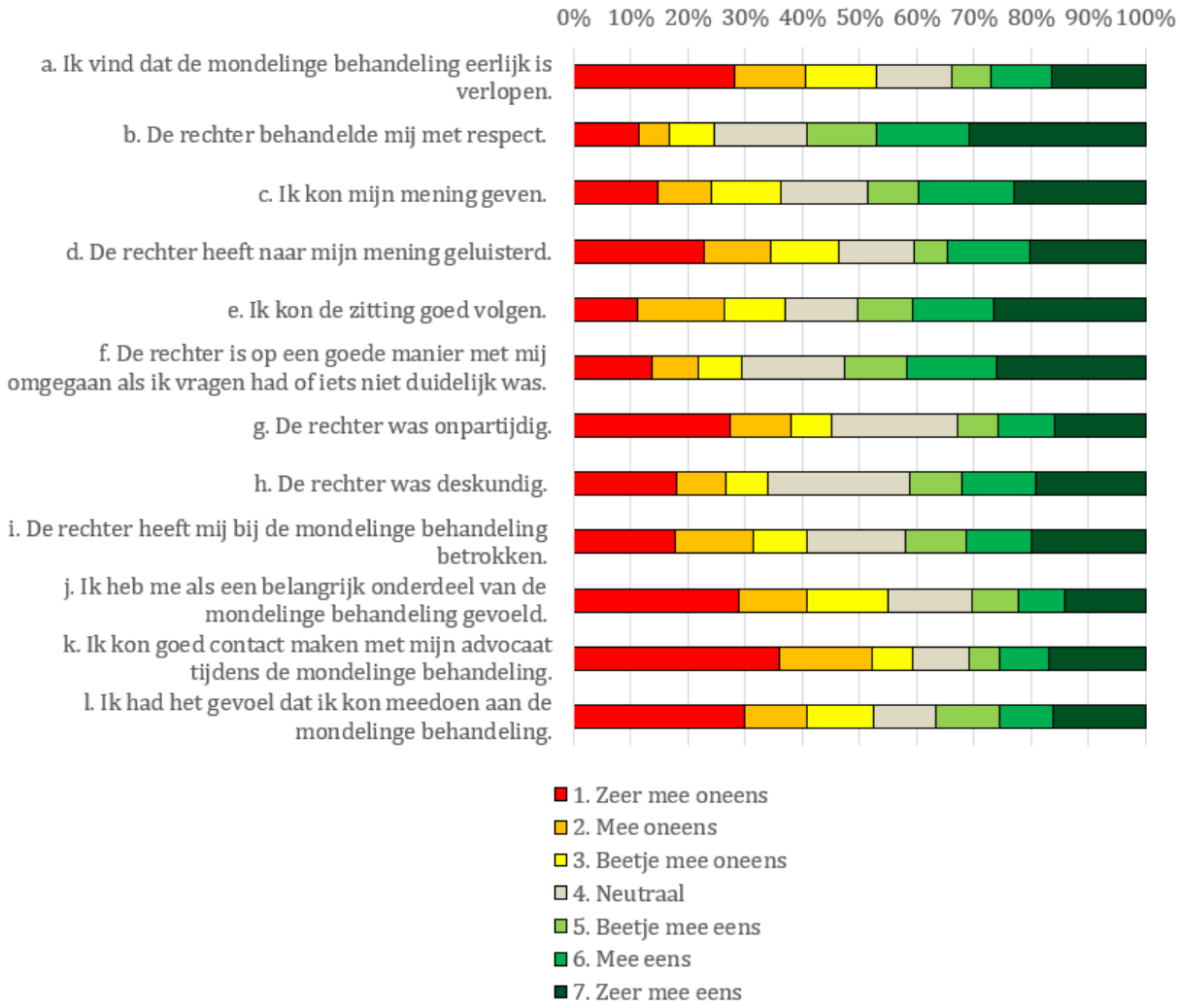

De gemiddelde scores voor op de twaalf verschillende stellingen zijn weergegeven in Figuur 4.5. De antwoorden op de twaalf stellingen zijn samengenomen om een gemiddelde score voor ervaren procedurele rechtvaardigheid te berekenen.[307] De 192 respondenten die een zitting in coronatijd hebben gehad en bij wie zo'n score berekend kon worden, hebben gemiddeld een 3,97 (SD=1,69) gegeven. Een score van 4 komt overeen met een neutrale score, dus de respondenten zijn gemiddeld neutraal.

306 De percentages zijn berekend over het aantal respondenten dat de vraag beantwoord heeft.
307 Deze totaalscore is berekend als er op minstens acht van de twaalf stellingen een antwoord is gegeven.

Figuur 4.5: Gemiddelde scores op de stellingen die procedurele rechtvaardigheid meten (N=208) [308]

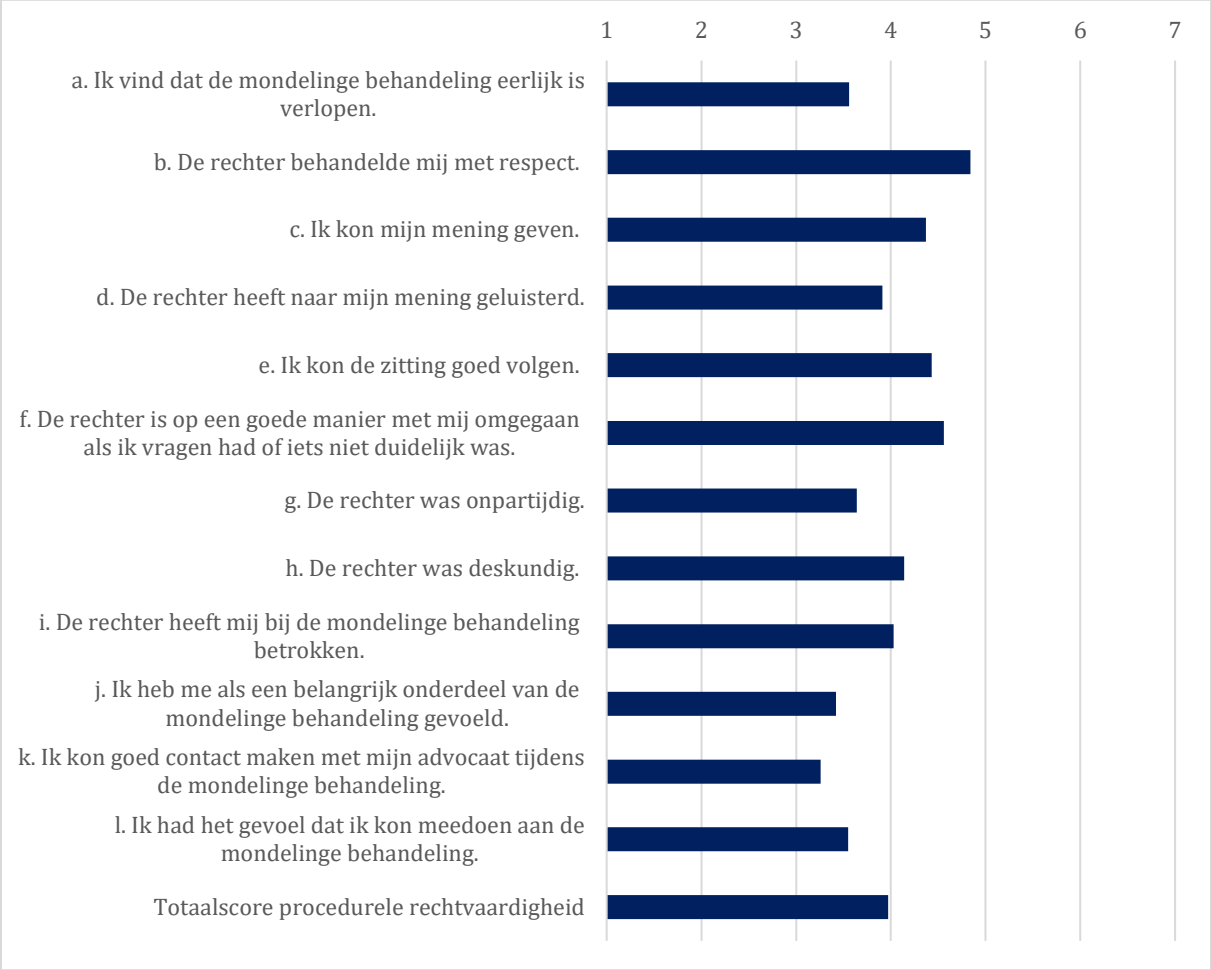

Van de 192 respondenten hebben er 127 een videozitting gehad. Bijlage 4E geeft de resultaten weer voor deze 127 respondenten. Zij rapporteren minder ervaren procedurele rechtvaardigheid dan respondenten die geen videozitting hebben gehad, maar dit verschil is niet statistisch significant.[309] Het maakt voor de totaal ervaren procedurele rechtvaardigheid dus niet uit of respondenten in coronatijd wel of geen videozitting hebben gehad.

Echter, als we kijken naar het moment waarop respondenten hun zitting hadden (zie ook Bijlage 4E), dan blijkt dat de 58 respondenten die in de eerste zes maanden van het coronatijdperk hun zitting hadden significant negatiever zijn (gemiddelde score van 3,55, SD=1,7) dan de 134 respondenten die hun zitting later hadden (gemiddelde score van 4,2, SD=1,6).[310] In de eerste zes maanden van het coronatijdperk was men vooral negatiever over de mate waarin men door de rechter bij de mondelinge behandeling betrokken werd en over de mate waarin de rechter naar de mening van de respondent heeft geluisterd. Maar aan het begin van de coronaperiode was men ook significant negatiever over de mate waarin men zich met respect behandeld voelde, de wijze waarop de rechter omging met vragen van de respondent, de onpartijdigheid van de rechter en

308 De percentages zijn berekend over het aantal respondenten dat de vraag beantwoord heeft.

309 De gemiddelde score van respondenten die een videozitting hadden is 3,85 (SD=1,66). Dat is lager dan de respondenten die geen videozitting hebben gehad (score van 4,21, SD=1,73), maar dit verschil is niet statistisch significant (t(190)=1,390, p=0,17).

310 t(190)=2,280, p=0,024.

over de mate waarin de respondent het gevoel had dat hij mee kon doen aan de mondelinge behandeling (Zie Bijlage 4E).

Aanvullende analyses, waarbij alleen gekeken wordt naar de 127 mensen die een videozitting gehad hebben, laten zien dat de respondenten die in de eerste zes maanden van corona een videozitting hadden minder tevreden zijn dan respondenten die later een videozitting hadden (een totaalscore van 3,1 versus 4,1).[311] In het eerste halfjaar van corona was men dus negatiever over de rechtszitting dan daarna.

4.8 Conclusie

4.8.1 Verbeteringen digitale infrastructuur

De Rechtspraak heeft diverse maatregelen getroffen om de zaken in coronatijd toch te kunnen behandelen. Daarbij is op grote schaal gebruikgemaakt van de inzet van digitale techniek ten behoeve van het horen van personen op afstand. Weliswaar bestonden er reeds voor corona mogelijkheden om te besluiten tot een videoconferentie, maar dit werd slechts op zeer kleine schaal toegepast en alleen ten aanzien van specifieke procesdeelnemers (getuigen en deskundigen). Ook ontbraken de praktische faciliteiten om dat op grote schaal te doen. Vanaf het begin van de coronacrisis zijn de ontwikkelingen op dit punt echter heel snel gegaan. Er zijn telehoorruimtes gebouwd bij de PI's en de kwaliteit van de verbinding is in de loop der tijd (sterk) verbeterd. Daarmee is er een (betere) digitale infrastructuur tot stand gebracht en heeft een forse innovatieslag binnen de rechtspraak plaatsgevonden. Dit strookt met resultaten van de survey onder gedetineerden: respondenten die hun zitting na oktober 2020 hadden waren positiever dan respondenten die hun een zitting in het eerste halfjaar van het coronatijdperk hadden. Dat geldt ook voor videozittingen. Wellicht is men bij recentere zittingen tevredener omdat met het verloop van tijd technische problemen minder vaak voorkomen.

4.8.2 Aanpassingen in wettelijke regelingen

Om de toepassing van telehoren op grotere schaal mogelijk te maken, moesten aanpassingen worden gemaakt in het wettelijk kader. In de Tijdelijke wet COVID-19 is de mogelijkheid gecreëerd om bepaalde zaken geheel schriftelijk of geheel langs digitale weg te behandelen of in hybride vorm vanuit de zittingzaal met (een deel van de) procesdeelnemers op afstand. Die laatste mogelijkheid bestond overigens al, maar werd flink uitgebreid, waarbij het instemmingsvereiste voor de gehoorde verdachte tijdelijk is komen te vervallen. Daartoe is ook het Besluit videoconferentie aangepast. Echter, de plannen om een ruimere toepassing te geven aan het Besluit videoconferentie (door de categorische uitzonderingen die in de coronacrisis tijdelijk buiten werking zijn gesteld, op te heffen), waren al vóór de corona-crisis in beweging. Zij maakten deel uit van het project Modernisering Strafvordering.[312] Dat geldt ook voor het introduceren van een schriftelijke ronde ter voorbereiding van de inhoudelijke behandeling.[313] Door de coronacrisis werden sommige plannen in het kader van de 'modernisering' van de strafrechtelijke rechtspraak versneld. De mogelijkheid tot het telefonisch horen was echter wel nieuw, net als de mogelijkheid die art. 28 van de Tijdelijke wet biedt om – behoudens een aantal uitzonderingen – een zitting

311 t(125)=3,027, p=0,003.

312 Zie voor de aanleiding tot het uitbreiden van de videoconferentie: 'Memorie van Toelichting Voorstel van wet tot vaststelling van Boek 4 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering: Berechting,' rijksoverheid.nl, p. 217.

313 ibid, p. 17.

volledig online te behandelen. Van deze beide modaliteiten is in de onderzochte periode slechts (zeer) beperkt gebruik gemaakt.[314]

4.8.3 Ervaringen gedetineerde verdachten met telehoren

Wanneer we kijken naar de ervaringen van gedetineerde verdachten met het horen op afstand vanuit de PI's, dan levert dat een gemengd beeld op. Uit het survey-onderzoek blijkt dat een deel van de verdachten het prettig vond om via een videoverbinding aan de zitting deel te nemen, vooral omdat het veel reis- en wachttijd scheelt in vergelijking met het bijwonen van een zitting op de rechtbank. Echter, dit zegt mogelijk meer over hoe gedetineerden het transport naar de rechtbank en het verblijf in de ophoudkamers ervaren[315], dan over de kwaliteit van de videozittingen. Een aanzienlijk deel van de respondenten van de survey staat negatief tegenover videorechtspraak. De coronamaatregelen in de rechtspraak hebben ervoor gezorgd dat verdachten lange tijd niet meer fysiek bij zittingen aanwezig konden zijn, waarbij werd beslist over het voortduren van de voorlopige hechtenis of het verlengen van de tbs, terwijl daarvoor verdachten wel in de gelegenheid werden gesteld om bij dit type zittingen aanwezig te zijn.[316] Uit de surveys en interviews is verder gebleken dat veel verdachten die per videoverbinding vanuit de PI aan hun zitting hebben deelgenomen problemen ervoeren met het beeld en geluid, waardoor zij de communicatie ter terechtzitting niet goed konden volgen. Deze problemen met de kwaliteit van de verbinding bleken ook uit eerder onderzoek.[317] Daarnaast bleek uit de surveys en de interviews dat de tijdslots van de zittingen er soms voor zorgden dat zittingen werden afgekapt. Verdachten misten daardoor soms een deel van hun zitting. Tevens was het voor verdachten niet mogelijk om voorafgaand aan of tijdens de zitting vertrouwelijk met hun advocaat in de rechtszaal te overleggen, wat invloed heeft op de kwaliteit van de verdediging. Deze problemen van de tijdslots en de onmogelijkheid om vertrouwelijk met de advocaat te overleggen zijn ook in andere studies gesignaleerd.[318] Ten slotte hebben veel respondenten het gevoel dat een videozitting te onpersoonlijk was en dat ze zich niet goed gezien en gehoord voelden. Ook deze bevindingen worden gestaafd met resultaten uit andere studies.[319]

4.8.4 Rechtsgehalte van digitale rechtspraak

Nog afgezien van wat gedetineerde verdachten zelf rapporteren over hun ervaringen, komt uit ons onderzoek een aantal prangende kwesties naar voren met betrekking tot het rechtsgehalte van digitaal horen en online rechtspraak die voor het merendeel ook al benoemd zijn in andere nationale en internationale literatuur. Als belangrijke knelpunten worden met name genoemd: het niet of niet in volle omvang uitoefenen van het aanwezigheidsrecht, de kwaliteit van de verdediging, de communicatie met de raadsman en de vertrouwelijkheid daarvan, de communicatie tussen procesdeelnemers in het algemeen, maar met name die met kwetsbare verdachten en veroordeelden en de openbaarheid van de zitting.

---

314 Zie brief van de ministers van Justitie en Veiligheid en voor Rechtsbescherming van 19 november 2021, *Kamerstukken II,* 2021/22, 29 279, 686, p. 7.

315 Zie hierover ook het rapport van de Nationale ombudsman 'Onaanvaardbaar oponthoud: een onderzoek uit eigen beweging naar de duur en wijze van opvang van gedetineerden in ophoudkamers van het cellencomplex in een gerechtsgebouw' van 18 december 2017, waarin telehoren op p. 22 als mogelijke oplossing voor het lange wachten in gerechtsgebouwen wordt genoemd.

316 Zoals nog uit de grondrechtenanalyse zal blijken, valt aanwezigheid langs digitale weg niet gelijk te stellen met fysieke aanwezigheid, hetgeen ook reden vormde om de wettelijke regeling op dit punt aan te passen. Zie over het aanwezigheidsrecht in relatie tot de videoconferentie meer uitvoerig: *Kamerstukken II*, 2021/22, 29 754, 622.

317 Van der Ende *JV* 2011, af. 7, p. 51-55; Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44.

318 De Korte, *Sancties* 2020; Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44.

319 De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020; Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44.

Met betrekking tot het aanwezigheidsrecht en het daarmee samenhangende recht op een effectieve deelname aan het proces zijn bepaalde respondenten uiterst kritisch over het feit dat verdachten niet fysiek bij hun eigen zitting aanwezig konden zijn, terwijl andere procesdeelnemers wel in de zaal waren. Er wordt echter ook naar voren gebracht dat de inbreng van verdachten op de zittingen toch al beperkt was en het vaak de raadsman is die het woord namens de verdachte voert. De vraag is of dat dan vervolgens een steekhoudend argument is om de verdachte niet fysiek aanwezig te laten zijn bij zittingen waarbij wel belangrijke beslissingen over zijn persoon worden genomen. Een ander aspect van het aanwezigheidsrecht waarover de respondenten kritisch zijn, betreft de soms slechte kwaliteit van de verbindingen en de beperkte tijdslots, waardoor verdachten de behandeling niet altijd goed konden volgen dan wel niet de gehele zitting aanwezig konden zijn. Enerzijds lijkt het of de beperkte inbreng van de verdachte in raadkamer en op de terechtzitting een argument is om niet al te zwaar te tillen aan een beperking van het aanwezigheidsrecht, anderzijds hollen de maatregelen dat aanwezigheidsrecht en het recht op een effectieve deelname juist nog verder uit. In de grondrechtenanalyse in hoofdstuk 7 zal nader op deze rechten worden ingegaan.

Behalve het aanwezigheidsrecht en het recht op een effectieve deelname, is ook de kwaliteit van de verdediging in het geding. Daarop wijzen met name de door ons geïnterviewde advocaten op indringende wijze, ook al in een survey die eerder is gepubliceerd in het Advocatenblad[320] en in andere publicaties in de media en in vakbladen. Juist de stem van de advocatuur is maar in beperkte mate meegewogen in de beslissingen die zijn genomen naar aanleiding van de pandemie, blijkt uit onze interviews. Zo waren zij niet vertegenwoordigd in de ZM/OM-commissie die tijdens de coronapandemie de koers uitzette. Weliswaar werd de NOvA wel geconsulteerd over belangrijke beslissingen, maar vaak pas op een laat moment en hun kritische geluid werd volgens de respondenten van de NOvA vaak niet gehoord/opgepakt. In hun werkzaamheden liepen advocaten (vervolgens) tegen allerlei beperkingen aan. Uit de analyse van ons materiaal blijkt dat het voor de kwaliteit van de verdediging even belangrijk is dat de advocaat en verdachte zich in één ruimte bevinden op het moment van de zitting als dat de advocaat zich net als de andere procesdeelnemers tijdens de behandeling in de zittingszaal bevindt. Door de getroffen maatregelen komt de advocaat in een enorme spagaat die hij of zij maar zelf moet oplossen. Ook hier lijkt sprake van een tendens die al eerder is ingezet, namelijk het eenzijdig afwentelen van de verantwoordelijkheid voor tekortkomingen van het strafproces op de advocaat.[321] De raadsman moe(s)t zich als gevolg van de getroffen maatregelen extra inspannen om vertrouwelijk overleg met zijn cliënt te voeren en deze op zitting aanwezig te laten zijn.

Waar de digitale communicatie in het algemeen al een uitdaging is, omdat niet alle procesdeelnemers elkaar (continu) kunnen zien en daardoor bijvoorbeeld belangrijke non-verbale communicatie missen, geldt dat in het bijzonder voor verdachten en veroordeelden aan wie het toch al aan communicatieve vaardigheden ontbreekt. Genoemd worden verdachten en veroordeelden met verstandelijke beperkingen of psychische problemen, waaronder tbs-gestelden. Hoewel de meeste respondenten het erover eens zijn dat digitaal horen van deze categorie verdachten en veroordeelden vermeden zou moeten worden, is een bijkomend probleem dat die gebrekkige communicatieve vaardigheden pas vaak tijdens de zitting naar voren komen. Als dan al kan worden aangehouden, gaat dat vanwege het tijdverloop dat daarmee gepaard gaat, ook ten koste

320 Van Wingerden & Vanderveen *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44.

321 Voor een voorbeeld: Boone, Jacobs & Lindeman *DD* 2019, afl. 3. Voor een meer algemene beschouwing over de positie van de advocaat in het strafproces: Van der Meij & Bektesevic *Strafblad* 2021, afl. 1, p. 10-17 en de toegenomen verantwoordelijkheden van de verdediging: Van Kempen, *DD* 2016, afl. 5, p. 271-288.

van de betreffende verdachte of veroordeelde. Ook hier zou tijdig overleg met de advocaat uitkomst kunnen bieden.

Ten slotte blijkt uit ons onderzoek dat virtuele rechtspraak grote uitdagingen met zich brengt voor de openbaarheid van zittingen. Ook hier legt de coronacrisis overigens zwakke plekken van het strafproces bloot die al eerder werden gesignaleerd.[322] Waar onze respondenten vooral de beperkingen voor verdachten en slachtoffers belichten, wordt in eerder onderzoek ook de belemmeringen die de pers ondervindt indringend naar voren gebracht.[323] Ook hier spelen onbegrip over de keuzes die worden gemaakt en technische onvolkomenheden een belangrijke rol. Ook wordt gewaarschuwd voor het risico van het hellend vlak. Waar fysieke toegang tot de zittingszaal mogelijk is, zou dat de norm moeten blijven.[324] Digitale middelen bieden echter ook kansen en mogelijkheden voor de openbaarheid en toegankelijkheid van zittingen, waar nu ook al mondjesmaat mee geëxperimenteerd wordt. Publiek kan zich eenvoudig aanmelden voor het bijwonen van een online zitting, wat de toegankelijkheid van de Rechtspraak potentieel natuurlijk enorm vergroot. Dit brengt echter weer andere risico's mee, waaronder die van illegale opnamen en het niet kunnen waarborgen van de persoonlijke levenssfeer van procesdeelnemers.[325]

4.8.5 Schriftelijke afdoening en afschaling van zaken

Naast telehoren zijn er ook andere maatregelen getroffen om zittingen doorgang te laten vinden. Zo zijn bepaald type zaken gedurende de coronaperiode geheel schriftelijk afgehandeld. Dat betreft procedures waarin het niet primair draait om het inhoudelijke verwijt dat aan de verdachte wordt gemaakt, maar waarin andere zaken aan de orde zijn, zoals procedures gevoerd over beklag of schadevergoeding na ten onrechte ondergane voorlopige hechtenis. Ten aanzien van beklagzaken heeft de Hoge Raad geoordeeld dat een dergelijke afdoening alleen kan geschieden met (de expliciete) instemming van de betrokkene. Zaken waarin die toestemming ontbrak moeten over als de verdachte cassatie instelt. Naast een geheel schriftelijke afdoening is vaker gebruik gemaakt van een zogeheten schriftelijke ronde waarin voorafgaand aan de behandeling van een zaak alvast schriftelijk standpunten worden uitgewisseld. De ervaringen daarmee waren niet erg positief. Enerzijds omdat het partijen veel tijd kost, anderzijds omdat verdachten (helemaal) het idee krijgen dat de procedure over hun hoofd wordt gevoerd.

Een andere maatregel die is getroffen, is om meer zaken enkelvoudig in plaats van meervoudig af te doen of buiten de rechter om met behulp van een strafbeschikking, om langs die weg de achterstanden in te lopen en extra zittingscapaciteit te creëren voor meer complexe MK- zaken. Daarover zijn afspraken gemaakt tussen de ZM en het OM, aangezien de officier van justitie bepaalt of een zaak voor de rechter moet worden gebracht en daarbij het forum kiest. Door bepaalde zaken naar beneden 'af te schalen' werden zowel de MK- als de PR-zaken zwaarder met alle praktische en financiële consequenties van dien. Dit betekende onder meer dat extra personeel moest worden geworven en advocaten een hogere vergoeding moesten krijgen. Vooral in hoger beroep zijn veel meer zaken enkelvoudig afgedaan.[326] Respondenten verschillen van opvatting over de vraag of de toegenomen enkelvoudige behandeling nu een verslechtering is ten opzichte van de situatie zoals die was. Sommige respondenten benadrukken de toegenomen

322 Bijvoorbeeld De Werd *NJB* 2001, afl. 2, p. 67-74; Van Lent 2008.
323 Van Lent & Malsch *NJB* 2021, p. 1662-1668.
324 Van Lent & Malsch *NJB* 2021, p. 1662-1668.
325 Dordonat-Breeuwsma e.a. *Rechtstreeks* 2020, af. 3, p. 24-35; Zie over de beperkingen en kansen die virtuele rechtspraak meebrengt voor het openbaarheidsbeginsel en de spanning met de persoonlijke levenssfeer ook: Legg, *Federal Law Review* 2021, afl. 2, p. 161-184.
326 De verhouding van zaken die enkelvoudig en meervoudig worden afgedaan ligt in hoger beroep namelijk heel anders. Waar in eerste aanleg het leeuwendeel van de zaken enkelvoudig wordt afgedaan is dat in hoger beroep precies andersom.

zaakszwaarte en het belang van behandeling door meerdere rechters, terwijl andere respondenten wijzen op de mogelijkheid om de zaak te verwijzen als deze te complex blijkt en signaleren dat er voorheen ook zaken bij de MK werden aangebracht - omwille van de hogere vergoeding - die daar in feite niet thuishoorden. Enkelvoudige afdoening is voor verdachten niet per se nadelig omdat zij snel een mondelinge beslissing krijgen en een veroordeling door een PR minder zwaar weegt op de Justitiële Documentatie. Tegelijkertijd biedt meervoudige rechtspraak wel meer zorgvuldigheid doordat meerdere rechters een zaak bekijken en op die manier elkaar (kunnen) behoeden voor fouten.[327]

Bij de afschaling van zaken van de politierechter naar de strafbeschikking worden door respondenten enkele kritische kanttekeningen geplaatst, maar over het geheel genomen is men niet negatief. Advocaten zullen ook niet snel klagen als zaken via een strafbeschikking worden afgedaan omdat dit voor hun cliënt veelal gunstiger zal zijn. Daarbij is ook de rechtsbescherming voor de verdachte tijdens de coronacrisis versterkt, nadat daarop is aangedrongen door de advocatuur. In zaken waarin verdachte wordt uitgenodigd voor een hoorgesprek met de officier van justitie in het kader van een op te leggen strafbeschikking, geldt thans dat de verdachte het recht heeft op een gratis standaard consult met een advocaat, ongeacht of het een misdrijf of overtreding betreft. [328] Een dergelijke hoorzitting vindt echter alleen plaats als de officier van justitie voornemens een werkstaf, een ontzegging omtrent de rijbevoegdheid, een gedragsaanwijzing op te leggen of als het bedragen van € 2.000 of meer betreft.[329] In andere gevallen worden zaken schriftelijk afgehandeld.

Afdoening via een strafbeschikking is wel efficiënt en mogelijk in het voordeel van een verdachte omdat hij niet in het openbaar terecht hoeft te staan, maar het betreft hier wel zaken die voorheen op een openbare zitting ten overstaan van een rechter zouden worden behandeld. Bij afdoening via een strafbeschikking kunnen met name de belangen van het slachtoffer in het gedrang komen. De officier van justitie kan daar weliswaar rekening mee houden door een schadevergoeding op te leggen, maar dan moet het slachtoffer wel tijdig worden geïnformeerd over de OM-hoorzitting om zijn grieven kenbaar te kunnen maken. Uit de antwoorden op Kamervragen komt naar voren dat dit niet altijd tijdig geschiedt vanwege problemen bij het OM, waardoor slachtoffers niet op tijd de benodigde stukken kunnen indienen om eventueel geleden schade te onderbouwen.[330] Het slachtoffer is ook niet bij een hoorzitting aanwezig en heeft derhalve ook niet de mogelijkheid om spreekrecht uit te oefenen ten aanzien van strafbare feiten waarop speekrecht van toepassing is.[331] Dat is relevant nu meer zwaardere zaken door de officier van justitie worden afgedaan waaronder 'ernstige spreekwaardige delicten'.[332] De Nationale ombudsman heeft onlangs in een brief aan de Ministers van Justitie & Veiligheid en Rechtsbescherming aandacht gevraagd voor dit probleem en zijn zorgen geuit over de positie van het slachtoffer in dit type procedure.[333] Hij concludeert dat de toegang tot het recht voor slachtoffers bij vervolging van een strafzaak onvoldoende gewaarborgd is als het OM kiest voor afdoening via een strafbeschikking.

---

327 Zie ook eerder onderzoek naar een mogelijke verhoging van de competentiegrenzen voor de politierechter: Dijksterhuis, Jacobs & De Jongste, 2003, p. 46-47.

328 Sinds 1 april 2021 wordt daar door het OM in uitnodigingen voor een dergelijk verhoor ook expliciet op gewezen. 'Gratis standaard consult bij OM-strafbeschikking,' raadvoorderechtspraak.nl, 31 maart 2021.

329 Dat bedrag kan aan de orde zijn in het kader van een geldboete, schadevergoeding voor het slachtoffer of ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel.

330 Aanhangsel Handelingen II 2021/22, 730.

331 Als het een spreekwaardig delict betreft, dan vormt dat een contra-indicatie voor het opleggen van een strafbeschikking. Dan moet het slachtoffer wel hebben aangegeven van dat spreekrecht gebruik te willen maken.

332 Aanhangsel Handelingen II 2021/22, 730.

333 Brief Nationale ombudsman aan het Ministerie van Justitie en Veiligheid d.d. 16 december 2021.

4.8.6 Blik op de toekomst

De vraag is wat de Rechtspraak zal meenemen uit de ervaringen die zijn opgedaan in coronatijd. De tijdelijke wet blijft voorlopig nog van kracht, maar de Rechtspraak bezint zich reeds op de toekomst waarbij diverse organisaties reeds zijn geconsulteerd, zo blijkt onder meer uit de brief van de ministers van Justitie en Veiligheid en voor Rechtsbescherming van 19 november 2021.[334] Het blijkt dat er geen behoefte bestaat om na verval van de Tijdelijke wet de mogelijkheid tot het houden van geheel online zittingen te behouden, nu deze mogelijkheid ook in coronatijd slechts incidenteel is gebruikt. De mogelijkheid om telefonisch te horen is evenmin vaak gebruikt, maar overweegt wel om deze mogelijkheid voor noodgevallen te behouden voor gevallen waarin het niet lukt een geplande beeldverbinding tot stand te brengen, dan wel wanneer deze hapert. Dat wil men dan wel koppelen aan de instemming van de verdachte. De videoconferentie was als gezegd wel reeds voor de uitbraak van de coronapandemie wettelijk geregeld, maar werd slechts in een beperkt aantal gevallen ingezet. Diverse organisaties hebben de behoefte uitgesproken 'om videoconferentie ook in de toekomst blijvend in te zetten in bepaalde processituaties, bijvoorbeeld bij de inbewaringstelling en de raadkamer gevangenhouding'. Daarvoor zal over een aantal zaken moeten worden nagedacht. In de eerste plaats over het type zaken dat zich wel of juist niet leent voor videohoren. De keuzes die daarin zijn gemaakt ten tijde van de pandemie zijn vooral door praktische overwegingen ingegeven die samenhingen met wettelijke termijnen en het beperken van vervoersbewegingen en het besmettingsgevaar in penitentiaire inrichtingen. Zeker niet alle respondenten waren het eens met die keuzes en ook in de literatuur worden indicaties en contra-indicaties genoemd die afwijken van de keuzes die hier zijn gemaakt. Zo is men in diverse landen zeer terughoudend van videohoren gebruik te maken voor zittingen waar bewijs wordt gepresenteerd,[335] wat vragen oproept over de keuze om in Nederland bepaalde snelrechtzittingen digitaal af te doen en getuigen en deskundigen online te horen.

In de tweede plaats moet worden nagedacht over de wijze waarop de concrete besluitvorming moet plaatsvinden over het al dan niet inzetten van videohoren en hoe de diverse partijen in die besluitvorming worden betrokken. Nu blijkt uit onze interviews dat partijen, inclusief de officier van justitie, vaak verrast zijn door de keuze die daarin door de rechter wordt gemaakt. Dat leidt tot de situatie dat soms ook verdachten en veroordeelden voor de camera worden gehoord, waarvan iedereen achteraf vindt dat zij beter fysiek hadden kunnen verschijnen. Het instemmingsvereiste van de verdachte, zoals dat gold voor de vordering bewaringstelling en MK-zittingen en op het punt stond te worden uitgebreid in modernisering strafvordering, is voor de duur van de tijdelijke wetgeving komen te vervallen. Veel van de respondenten in ons onderzoek vinden vrijwilligheid een belangrijke voorwaarde om buiten crisistijd op een legitieme wijze gebruik te maken van de digitale mogelijkheden in de rechtspraak. Die instemming moet echter niet als zaligmakend worden gezien nu die voor veel verdachten en veroordeelden lijkt te worden ingegeven door de belabberde omstandigheden waaronder hun de mogelijkheid wordt gegeven hun zitting bij te wonen. De lange reistijden en het oncomfortabele verblijf in de cellen op de rechtbanken blijken voor velen een doorslaggevend argument om hun aanwezigheidsrecht op te geven. Die omstandigheden zijn voor veel van de door ons geïnterviewde respondenten een gegeven, maar de uitkomsten van onze survey zouden natuurlijk ook aanleiding kunnen zijn die te verbeteren.

Het meest heikele punt dat uit onze analyse naar voren komt, betreft de wijze waarop invulling kan worden gegeven aan het verdedigingsrecht en het contact tussen advocaat en verdachte wanneer gebruik wordt gemaakt van digitale middelen in de strafrechtspraak. Anders dan bij

334 *Kamerstukken II*, 2021/22, 22 279, 686, p. 7.
335 De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020; Legg, *Federal Law Review* 2021, afl. 2, p. 161-184.

fysieke zittingen, is er voorafgaand aan de zitting vaak geen vertrouwelijk overleg tussen de verdachte en de advocaat mogelijk wanneer zij zich niet op dezelfde plaats bevinden en ook tijdens de zitting, kunnen advocaat en verdachte niet vertrouwelijk en non-verbaal met elkaar communiceren. Uit onze gesprekken kwam naar voren dat verdachte en advocaat elkaar vaak niet eens konden zien. De positie van de verdediging is echter evenzeer in het geding als de advocaat niet fysiek op de zitting verschijnt, terwijl de officier van justitie, de rechter en mogelijke andere procesdeelnemers daar wel zijn. Hoe met deze heikele situatie om te gaan, zou in een rechtstaat uiteraard niet alleen het probleem van de advocatuur moeten zijn en soms kan wellicht alleen een radicaal andere inrichting van het strafproces hier een oplossing bieden. Zo is wel geopperd twee advocaten in te zetten in zaken waarin online horen niet wenselijk, maar wel noodzakelijk is, of de zitting te verplaatsen naar de inrichting waar de verdachte gedetineerd is.[336]

Ten slotte kan ook al aan veel van de genoemde bezwaren worden tegemoetgekomen als de zitting digitaal gewoon veel beter zou worden ingericht dan tot nu toe het geval is. Het lijkt bijna overbodig te zeggen dat de kwaliteit van het beeld en het geluid in ieder geval niet aan de kwaliteit van de inhoudelijke behandeling afbreuk zouden moeten doen en dat er op iedere plek (rechtszaal, gevangenis, persruimte) steeds voldoende technische assistentie aanwezig moet zijn om meteen in te grijpen als de techniek het toch laat afweten. Helaas hebben wij ons voor dit onderzoek minder dan we zouden willen verdiept in de technische middelen die zijn ingezet en de andere keuzes die daarin gemaakt zouden kunnen worden, maar uit de literatuur blijkt wel dat alleen al de keuze voor de wijze waarop procesdeelnemers in beeld worden gebracht en de achtergrond waartegen dat het geval is, heel veel verschil kan maken in de wijze waarop de zitting door de procesdeelnemers beleefd wordt.[337] Ten minste zouden alle deelnemers zichtbaar en in gelijke mate hoorbaar moeten zijn, een herkenbare plek in het beeld moeten hebben en op vergelijkbare wijze belicht moeten worden. Ook zou aandacht besteed moeten worden aan rituelen, zoals kleding, een symbolische beeltenis achter de vertegenwoordigers van het gerecht, de opening van de bijeenkomst en het welkom heten van de deelnemers.[338] Als alternatief voor de online deelname van een of meerdere partijen aan een traditionele zitting, wijst Legg op het concept van de '*distributed courtroom*', waarin alle procesdeelnemers een plek krijgen in de virtuele rechtszaal op een vergelijkbare manier als in de fysieke rechtszaal. Een experimentele studie laat zien dat dit het gevoel van een gelijk speelveld en ervaren rechtvaardigheid aanzienlijk kan vergroten.[339]

Uit de nog schaarse literatuur die over digitale rechtspraak is verschenen, blijkt wel dat niet zozeer de rechtvaardigheid van de strafrechtelijke procedure op het spel staat (empirische studies laten niet zien dat de rechter tot andere oordelen komt), maar wel de ervaren rechtvaardigheid, de wijze waarop de rechtspraak door procesdeelnemers en het publiek wordt beleefd. Er bestaat het risico dat juridische rituelen die altijd als cruciaal zijn beschouwd voor de rechtspraak gemarginaliseerd worden naarmate de fysieke verschijning van het gerecht meer uit het zicht raakt en daarmee ook het gewicht dat wordt toegekend aan de rechtspraak zelf, stelt Legg.[340] Gezien de grote belangen die op het spel staan, lijkt het streven naar efficiency en kostenbesparingen daarom niet de beste raadgevers om digitale rechtspraak vorm te geven. Dat beleidsmakers zich op dat punt niet rijk moeten rekenen, gaven ook al verschillende van onze respondenten aan. Een mooie bijkomstigheid van de mogelijkheid verdachten online te horen, is bijvoor-

336 De Hoon, Hirsch Ballin, Bollen, 2020.
337 Rossner, Tait & McCurdy, *Curr. Issues in Crim. Justice* 2021, af. 1, p. 94-110; Legg, *Federal Law Review* 2021, afl. 2, p. 161-184.
338 Rossner, Tait & McCurdy, *Curr. Issues in Crim. Justice* 2021, af. 1, p. 94-110.
339 Legg, *Federal Law Review* 2021, afl. 2, p. 161-184..
340 Legg, *Federal Law Review* 2021, afl. 2, p. 182.

beeld dat veel minder zaken bij verstek kunnen worden behandeld, maar dat leidt er uiteraard wel toe dat meer zittingscapaciteit nodig is. Het inrichten van zittingszalen en andere ruimtes waar digitale rechtspraak vorm moet krijgen op zo'n manier dat zo weinig mogelijk afbreuk wordt gedaan aan de waardigheid en ervaren legitimiteit van de rechtspraak, zal eveneens aanzienlijke kosten meebrengen.

Literatuurlijst

Boone, Jacobs & Lindeman, *DD* 2019, afl. 3
M. Boone, P. Jacobs P. & J. Lindeman, 'Alternatieven voor voorlopige hechtenis in Europa en Nederland: de advocaat als onterechte sleutelhouder', *Delikt en Delinkwent* 2019, afl. 3, p. 170-188.

De Hoon, Hirsch Ballin & Bollen 2020
A.M. de Hoon, M.F.H. Hirsch Ballin & S.G.J.M. Bollen, *De verdachte in beeld: Eisen en waarborgen voor het gebruik van videoconferentie ten aanzien van verdachten in het Nederlandse strafproces in rechtsvergelijkend perspectief,* WODC 2020.

De Korte, *Sancties* 2020, p. 273-278
A.J. de Korte, 'Wordt telehoren het 'nieuwe normaal' binnen het strafproces?' *Sancties* 2020, p. 273-278.

De Roos *TvCR* 2020, afl. 3, p. 282-289
Th. A. de Roos, 'De coronacrisis en de strafrechtspleging', *TvCR* 2020, afl. 3, p. 282-289.

De Werd, *NJB* 2001, afl. 2, p. 67-74
M.F.J.M. de Werd, 'De openbare uitspraak. Reconstructie van een verwaarloosd leerstuk,' *NJB* 2001, afl. 2, p. 67-74.

De Wilde, De Hingh & Lodder 2019
B. de Wilde, A. de Hingh en R. Lodder, *Digitale informatie in het strafproces. De noodzaak van aanpassing van strafvorderlijke wetgeving*, WODC 2019.

Dijksterhuis, Jacobs & De Jongste 2003
B.M. Dijksterhuis, M.J.G. Jacobs & W.M. de Jongste, *De compentiegrens van enkelvoudige kamers in strafzaken* (reeks Onderzoek en beleid WODC), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

Dordonat-Breeuwsma e.a. *Rechtstreeks* 2020, afl. 3, p. 24-33
J.M. Dordonat-Breeuwsma, R. van der Laan, B. Schellekens & J. Smits, 'Coronamaatregelen en fundamentele rechtsbeginselen: van noodoplossingen naar brede reflectie', *Rechtstreeks* 2020, afl. 3, p. 24-33.

Droogleever Fortuyn *Advocatenblad* 2020, afl. 6, p. 18-21
S. Droogleever Fortuyn, 'Zittingen in coronatijd: water bij de rechtstatelijke wijn,' *Advocatenblad* 2020, afl. 6, p. 18-21.

Droogleever Fortuyn, Dunk & Mebius 2020
S. Droogleever Fortuyn, S. Dunk & F. Mebius, 'Rechten verdachten en slachtoffers in het geding', *Website Advocatenblad* 2020.

Dubelaar e.a. *NJB* 2015, p. 2862-2869
M.J. Dubelaar, J.M. ten Voorde, S.G.C. van Wingerden & R. van Leusden, 'Afscheid van de pro-formazitting in strafzaken?', *NJB* 2015, p. 2862-2869.

Gibbs 2017
P. Gibbs, *Defendant on video-conveyor belt justice or a revolution in access*, London: Transform Justice, 2017.

Jensma *NRC* 2020a

F. Jensma, 'Eigenlijk wankelt het hele eerlijke proces', *NRC Handelsblad*, 9 mei 2020.

Jensma *NRC* 2020b
F. Jensma, 'Een strafproces 'op afstand' is te mager', *NRC Handelsblad*, 2 mei 2020.

Legg, *Federal Law Review* 2021, afl. 2, p. 161-184
M. Legg, 'The Covid-19 Pandemic, the Courts and online hearings: maintaining open justice, Procedural fairness and impartiality', *Federal Law Review*, 2021, afl. 2, p. 161–184.

OSCE/ODIHR 2020
OSCE/ODIHR, The functioning of courts in the Covid-19 pandemic, Primer oktober 2020.

Rossner, Tait & McCurdy, *Curr. Issues in Crim. Justice* 2021, afl. 1, p. 94-110
M. Rossner, D. Tait & M. McCurdy, 'Justice reimagined: challenges and opportunities with implementing virtual courts,' *Current Issues in Criminal Justice* 2021 (33), afl. 1, p. 94-110.

Rossner & Tait, *CCJ* 2021, p. 1-23
M. Rossner & D. Tait, 'Presence and participation in a virtual court'. *Criminology & Criminal Justice* 2021, p. 1-23.

Rowden & Wallace, *Int. J. Law Context* 2018, afl. 4, p. 504-534
E. Rowden and A. Wallace, 'Remote judging: The impact of video links on the image and the role of the judge', *Interntional Journal of Law in Context,* 2018, afl. 4, p. 504–524.

Schildkamp, *De Stentor* 2020
V. Schildkamp, 'Rechter 'not amused': Coronahoester duikt ineens op in de rechtszaal,' *De Stentor*, destentor.nl, 10 april 2020.

Serrarens *JV* 2021, afl. 2, p. 58-73
J. Serrarens, 'Over emancipatie en de rechtspositie van gedetineerden. Levensomstandigheden van gedetineerden ernstig verslechterd tijdens corona', *Justitiële Verkenningen* 2021, afl. 2, p. 58-73.

Steenhuis, *Trouw* 2020
D. Steenhuis, 'Dan maar milder straffen via het OM om de berg aan rechtszaken weg te werken', *Trouw*, trouw.nl, 16 mei 2020.

Stoker, *Volkskrant* 2020
E. Stoker, 'Vanuit de gevangenis kijkt de verdachte indringend naar de camera: 'Rechter, ik ben de liefde van mijn leven verloren', *Volkskrant*, volkskrant.nl, 12 april 2020.

Terry, Johnson & Thompson 2010
M. Terry, S. Johnson and D. Thompson, *Virtual Court Pilot Outcome Evaluation*. London: Ministry of Justice 2010.

Van den Bos 2007
K. van den Bos, 'Procedurele rechtvaardigheid. Beleving bij burgers en implicaties voor het openbaar bestuur', in: A.F.M. Brenninkmeijer, *Werken aan behoorlijkheid. De Nationale ombudsman in zijn context*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007, p. 183-198.

Van der Ende *JV* 2011, afl. 7, p. 51-55
M. van der Ende, 'De praktijk van telehoren', *JV* 2011, afl. 7, p. 51-55.

Van Kempen, *DD* 2016, afl. 5, p. 271-288

P.H.P.H.M.C, 'Aandacht voor de slechts beperkt capabele verdachte in voor- en hoofdonderzoek – aanbevelingen voor de wetgever', *DD* 2016, afl. 5, p. 271-288.

Van Lent 2008
L. van Lent. *Externe openbaarheid in het strafproces,* Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2008.

Van Lent & Malsch *NJB* 2021, p. 1662-1668
L. van Lent & M. Malsch, 'Gaten in de openbaarheid: rechtbankverslaggeving na één jaar corona', *NJB* 2021, p. 1662-1668.

Van der Meij & Bektesevic *Strafblad* 2021, afl. 1, p. 10-17
P. van der Meij & D. Bektesevic, 'Herwaardering van de strafrechtadvocaat', *Boom Strafblad*, 2021, afl. 1, p. 10-17.

Van der Star, *De Gelderlander* 2020
G. van der Star, 'Vermeende pyromaan Grave wacht nog steeds op plek in Pieter Baan Centrum,' *De Gelderlander*, gelderlander.nl, 18 mei 2020.

Van Wingerden & Vanderveen, *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44
S.G.C. van Wingerden & G.N.G. Vanderveen, Knelpunten bij videozittingen in strafrecht, *Advocatenblad* 2021, afl. 4, p. 40-44.

Wallace, Roach-Anleu & Mack, *Int. J. Legal Prof.* 2019, afl. 1, p. 51-67
A. Wallace; S. Roach-Anleu & K. Mack, 'Judicial engagement and AV links: Judicial perceptions from Australian courts', *International Journal of the Legal Profession* 2019, afl. 1, p. 51–67.

Zijlstra, *DvhN* 2020
R. Zijlstra, 'Pieter Baan Centrum op halve kracht vanwege anderhalve meter: meer vertraging in strafzaken,' *Dagblad van het Noorden,* 16 april 2020.

Wetgeving en jurisprudentie

- *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, 2837
- *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, 3222
- *Kamerstukken II* 2019/20, 24 587, 763
- *Kamerstukken II* 2019/20, 24 587, 771
- *Kamerstukken II* 2019/20, 24 295, 768
- *Kamerstukken II* 2019/20, 29 279, 601
- *Kamerstukken II* 2019/20, 35 434, 3
- *Kamerstukken II* 2019/20, 35 300-VI, 114
- *Kamerstukken II* 2020/21, 29 279, 614
- *Kamerstukken II* 2020/21, 29 279, 622
- *Kamerstukken II* 2020/21, 29 279, 686

- *Stb.* 2006, 610 (Besluit videoconferentie)
- *Stb.* 2019, 18 531 (Wijziging van het Besluit videoconferentie)
- *Stb*. 2020, 101 (Wijziging besluit videoconferentie)
- *Stb*. 2020, 126 (Tijdelijke algemene regeling COVID-10 Justitie en Veiligheid)

- Tijdelijke algemene regel zaaksbehandeling
- Tijdelijke regeling strafrecht (versie 3 april 2020)

- Tijdelijke regeling strafrecht (versie 11 mei 2020)
- Tijdelijke regeling strafrecht (versie 26 juni 2020)
- Tijdelijke regeling strafrecht (versie 19 augustus 2020)
- Tijdelijke regeling strafrecht (versie 1 september 2020)
- Tijdelijke regeling strafrecht (25 september 2021)
- Tijdelijke regeling strafrecht (versie 30 november 2021)

- Rb. Den Haag, 17 juli 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:7172
- Rb. Den Haag, 20 maart 2020, ECLI:NL:RBDHA:2020:2766
- Rb. Rotterdam, 30 maart 2020, ECLI:NL:RBROT:2020:2696

- HR 15 december 2020, ECLI:NL:HR:2020:2008, *NJ* 2021/114
- HR 15 december 2020, ECLI:NL:HR:2020:2037, *NJ* 2021/108
- HR 22 juni 2021, ECLI:NL:HR:2021:854, *NJ* 2021/249
- HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1568

Websites

- 'Advies inzake conceptvoorstellen in het kader van de modernisering van het Wetboek van Strafvordering,' rechtspraak.nl, 23 augustus 2018.
- 'Coronahoester zes weken gevangenis in: Uw dronkenschap is geen excuus!' omroepwest.nl, 25 april 2020.
- 'Coronamaatregelen tijdens pro-formazitting 6 mei in zaak Nicky Verstappen,' rechtspraak.nl, 22 april 2020.
- 'DJI treft preventieve corona-maatregelen,' dji.nl, 13 maart 2020.
- 'Gevolgen coronavirus voor de activiteiten van het NIFP,' nifp.nl, 26 maart 2020.
- 'Gratis standaard consult bij OM-strafbeschikking,' raadvoorderechtspraak.nl, 31 maart 2021.
- 'NJCM brief aan minister van Justitie en Veiligheid over zorgen om corona-maatregelen in de strafrechtspleging,' njcm.nl, 4 mei 2020.
- 'Memorie van Toelichting Voorstel van wet tot vaststelling van Boek 4 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering: Berechting,' rijksoverheid.nl.
- 'Mijn Strafdossier – digitaal stukken uitwisselen,' rechtspraak.nl.
- 'Slachtoffers gedupeerd door coronamaatregelen bij rechtbanken,' nos.nl, 8 mei 2020.
- 'Vanaf 11 mei weer meer zittingen,' rechtspraak.nl, 8 mei 2020.
- 'Videoverbinding met rechtbanken,' dji.nl.

Bijlagen

Bijlage 4A: Geïnterviewde respondenten

ID	Geslacht	Functie	Plaats
R1	M	Advocaat	Amsterdam
R2	V	Advocaat	Amsterdam
R3	M	Rechter Amsterdam	Amsterdam
R4	M	Directeur bedrijfsvoering van een parket	Den Haag
R5	M	Manager ICT (ICTRO)	
R6	M	OvJ (belast met wegwerken werkvoorraden)	
R7	M	Rechter Rb. Den Haag	Den Haag
R8	V	OvJ Den Haag	Den Haag
R9	V	OvJ Oost-Nederland	Oost-Nederland
R10	M	Rechter Rb. Amsterdam	Amsterdam
R11	V	Senior rechter Rb. Den Haag	Den Haag
R12	V	Senior rechter Rb. Amsterdam	Amsterdam
R13	M	OvJ Oost-Nederland	Oost-Nederland
R14	M	Advocaat	Eindhoven
R15	M	OvJ Den Haag	Den Haag
R16	V	Advocaat	Amsterdam
	V	Advocaat	Apeldoorn
R17	M	Advocaat	Harderwijk

Bijlage 4B: Topiclijsten interviews

Interview richtlijnen voor interviews met strafrechters

1. Introductie

- Doel onderzoek:
  - In kaart brengen welke maatregelen zijn getroffen
  - Fundamentele rechten
  - Leren voor de toekomst
- Anonimiteit
  - Informatie niet terug te brengen tot personen. Letterlijke citaten leggen we eerst voor
  - Informatie terug te brengen tot specifieke rechtbanken? DISCUSSIEPUNT

2. Achtergrond

- Hoe lang al strafrechter?
- Eerdere ervaring?
- Hoeveel ervaring heeft u met zittingen die geheel dan wel gedeeltelijk digitaal plaats-vonden?

3. Eerste indruk

- Op welke wijze werd u (voor het eerst) binnen uw werk geconfronteerd met de gevolgen van de coronacrisis?
  - Hoe bent u daarmee omgegaan/werd daarmee omgegaan op uw afdeling/in uw team?
- Wat is uw algemene beeld van de rechtspraak tijdens de coronacrisis (eerste reactie)?
  - Wat is uw beeld van de rechtspraak in uw eigen sector?
- Wat voor gevolgen hebben de maatregelen volgens u voor de rechtzoekenden gehad? (Eerste reactie peilen)

4. Wat heeft er plaatsgevonden?

- Welke mogelijkheden voor het horen van verdachten (getuigen, slachtoffers) op afstand waren er voor de coronacrisis al beschikbaar?
  - Hoe vaak werd daar voor de crisis gebruik van gemaakt?
- Op welke wijze hebben zittingen tijdens de coronacrisis doorgang gevonden? Kunt u differentiëren in het type zaken? (Inhoudelijk, pro forma, raadkamer gevangenhouding, andere raadkamers, voorgeleiding RC)?
- Op elke wijze zijn bij die keuze de rechten van rechtzoekenden betrokken?
- In de beginperiode van de coronacrisis gingen alleen urgente zaken door. Hoe werd bepaald of zaken zeer urgent of urgent waren?
  - Door wie werd bepaald of zaken zeer urgent of urgent waren?
  - Wie hebben inspraak? (Rechtbanken/rechters/**rechtzoekenden**)
  - Konden de zeer urgente zaken tijdens het hoogtepunt van de crisis steeds doorgang vinden?
- Vond (vaker dan anders) schriftelijke uitwisseling van standpunten tussen partijen plaats voorafgaand aan de zitting?
- Hoe verliep die schriftelijke uitwisseling?
  - Wat werd er uitgewisseld?
  - Verliep dit anders dan voor de coronacrisis?

5. Soorten zittingen

Zittingen op afstand (Niet in de zittingszaal, alle deelnemers thuis, m.u.v. de rechtbank)

- Voor welk type zaken werden/worden (nog) zittingen op afstand gehouden?
  - Heeft/had u inspraak in die keuze?
    - Zijn er zaken waarvan u geweigerd heeft ze op afstand te behandelen?
  - En de rechtzoekende/verdachte?
    - Kon deze de gevolgen van die keuze steeds voldoende overzien?
  - Hoe ziet een zitting op afstand eruit?
    - Hoe maakte u contact, op welk scherm, kon iedereen meekijken?
  - Wat ziet u als u online een verbinding heeft?
- Tegen wat voor (technische) problemen bent u aangelopen bij zittingen op afstand?
- Ondervindt u problemen met betrekking tot communicatie bij een zitting op afstand? Zo ja, welke?
- Zijn er aspecten die u mist bij een zitting op afstand ten opzichte van een fysieke zitting? (Non-verbale communicatie, uitwisseling van stukken, andere)
  - Wat zijn daarvan de gevolgen?
    - Voor de waarborging van fundamentele rechten?
    - Voor de (ervaren) rechtvaardigheid van betrokkenen?
  - Zijn er extra maatregelen genomen om de positie van (kwetsbare) rechtzoekenden te waarborgen?
- Vindt u dat procespartijen voldoende kunnen participeren tijdens zitting op afstand? Waarom wel/niet?
- Op welke wijze participeren advocaten tijdens zittingen op afstand?
  - Hebben zij voldoende mogelijkheden (vertrouwelijk) met hun cliënt te communiceren?
  - Wat zijn de belangrijkste verschillen met een normale zitting?
- In welke mate/op welke wijze participeren andere procespartijen? (Getuigen/ deskundigen/tolken)
  - Wat zijn de belangrijkste verschillen met een normale zitting?
- Waren de zittingen toegankelijk voor het publiek/de pers? Op welke wijze?
- Cases (vraag om voorbeelden/consequenties)
  - Wat doet u als zich technische problemen voordoen? (Slechte verbinding)
  - Wat doet u als de rechtzoekende/verdachte niet kan inloggen of een slechte verbinding heeft?
  - Wat doet u als de advocaat niet kan inloggen of een slechte verbinding heeft?
  - Wat doet u als een getuige of deskundige niet kan inloggen/een slechte verbinding heeft?
  - Wat doet u als een tolk niet kan inloggen/een slechte verbinding heeft?
  - Wat doet u als u geen beeld/geluid heeft?
    - Kunt u voorbeelden geven?
    - Hoe bent u daarmee omgegaan/hoe heeft u dat opgelost?
    - Zou u dat nog steeds zo oplossen?
    - Wat zijn de consequenties geweest?

5.2 Hybride zittingen (waar het zwaartepunt ligt op zitting)

- Wij onderscheiden 4 typen hybride zittingen:
  1. De situatie dat alleen de rechter(s) en de OvJ in de zittingszaal zijn (advocaat en verdachte zijn er beide niet, omdat advocaat liever bij cliënt is)

2. De situatie dat alleen de rechter(s), de OvJ en de advocaat in de zittingszaal zijn (maar de verdachte niet)
3. De situatie dat een van de rechters de zitting vanuit huis volgt
4. De situatie dat de rechter(s), de OvJ, de advocaat en de verdachte in de zittingszaal zijn, maar dat andere cruciale partijen online worden gehoord (getuige, deskundige, reclassering)

- Met welke typen hybride zittingen heeft u te maken gehad? Tijdens/buiten coronatijd?
  - Heeft u inspraak in die keuze?
    - Zijn er zaken waarin u geweigerd heeft ze in een hybride vorm te behandelen?
  - In hoeverre heeft de rechtzoekende/verdachte inspraak in wie er wel/niet op zitting verschijnt?
    - Is deze voldoende geïnformeerd over de gevolgen van die keuze?
  - Via welk medium konden afwezige personen worden gehoord/konden zij deelnemen? (Met/zonder beeld)
- Welke typen problemen doen zich voor met betrekking tot hybride zittingen?
  - Met betrekking tot de equality of arms?
  - Met betrekking tot het contact en de vertrouwelijkheid tussen verdachten en hun advocaten?
  - Met betrekking tot de kwaliteit van het OTT/ondervragingsrecht van verdachten en hun advocaten?
  - Welke gevolgen hebben die problemen?
    - Voor de waarborging van de fundamentele rechten
    - Voor de ervaren rechtvaardigheid van betrokkenen?
  - Zijn er extra maatregelen genomen om de positie van (kwetsbare) rechtzoekenden te waarborgen?

5.3 Fysieke zittingen

- Welke typen zaken gingen nog fysiek door?
- In hoeverre zijn fysieke zittingen anders dan voor de coronacrisis?
- Waren de zittingen toegankelijk voor het publiek/de pers? Op welke wijze?

6. Wat gebeurt er nu op dit moment?

- Zijn bepaalde maatregelen/methoden die in het voorjaar zijn ingezet nu/in de loop van de tijd verder ontwikkeld/verbeterd?
  - Zo ja, welke en in welk opzicht zijn deze verbeterd?
- Bestaan nog steeds dezelfde knelpunten als in het begin? Zo ja, welke?
- Wat vindt u ervan dat meer zaken door middel van een strafbeschikking worden afgedaan?
- Wat vindt u ervan dat meer zaken via de enkelvoudige kamer worden afgedaan?

7. Ervaringen

- Hoe denkt u dat rechtzoekenden de zitting/het proces hebben ervaren? (Hebben ze het gevoel dat ze serieus worden genomen/gehoord worden?)
  - Hoe denkt u dat dit was bij zittingen op afstand, hybride zittingen en fysieke zittingen?
  - Denkt u dat het uitmaakt of het een zitting op afstand, een hybride zitting of een fysieke zitting was? Waarom?
- In hoeverre heeft u het gevoel dat een zitting op afstand of een hybride zitting uw beslissing beïnvloedt?

    - Door de (andere/beperkte) indruk die u van de rechtzoekende/verdachte krijgt?
    - Voordeel van de twijfel of juist niet?
    - Type straf? (In de gevangenis corona, dus taakstraf)
- Wat voor gevolgen hebben de maatregelen volgens u voor de rechtzoekenden gehad? (M.b.t. de rechten van rechtzoekenden)

8. Wat kunnen we hier in de toekomst van leren/mee doen?

- Welke maatregelen/mogelijkheden die nu zijn gebruikt, zouden ook in de toekomst in stand kunnen blijven?
    - Waarom?
    - Wat zijn de voordelen?
    - Onder welke voorwaarden?
- Zijn er bepaalde zaken waarbij u een zitting op afstand zou prefereren boven een fysieke zitting?
    - Zo ja, wat voor soort zaken wel en wat voor soort zaken niet?
- Zijn er bepaalde zaken waarbij u een hybride zittingen zou prefereren boven een fysieke zitting?
    - Zo ja, wat voor soort zaken wel en wat voor soort zaken niet?

9. Afsluiting

- Zijn wij nog belangrijke vragen vergeten?
- Wilt u nog iets zeggen/vragen?
- Informatie over voortgang en resultaten onderzoek
- Dank

Bijlage 4C: Codeboek interviews

Gegevens respondent

- Functie

Eerste indruk

- Eerste confrontatie
- Reactie (persoonlijk en/of vanuit de organisatie)
- Impact op rechtzoekenden (algemene indruk)

(Voorafgaand aan) de zittingen

- Beschikbare mogelijkheden voor coronacrisis
- Selectie zeer urgent/urgent (criteria, proces)
- Betrokkenheid/inspraak van verdachten/rechtzoekenden
- Schriftelijke uitwisseling van standpunten
- Afschaling van zaken (strafbeschikking, politierechter)
- Technische voorbereiding en ondersteuning
- Avondzitting
- Wie waren op afstand?
  - Reden keuze
- Weigeren mogelijk
- Technische en logistieke problemen
  - Tijdslots/logistiek
  - Haperende of geen verbinding
  - Beeld/geluid
- Communicatieproblemen
  - Kwetsbare verdachten
  - Procesdeelnemers onderling
  - Advocaat – cliënt
  - Advocaat – rechter
- Cameraopstelling (wie was in beeld en hoe groot)
- Aanhouding zaak (technische problemen/verdachte wil erbij zijn)
- Toegankelijkheid publiek/pers
- Ontbrekende aspecten/verschillen met normale zitting
- Invloed op inhoudelijke beslissing
- Specifieke procedures
  - Toetsing door de rechter-commissaris (vh)
  - Raadkamer gevangenhouding
  - tbs-verleningen
  - Andersoortige procedures
- Beleidskeuzes (wetgeving)
- Verschillen tussen gerechten/OM-locaties/Verschillen tussen rechters
- Verschillen fysieke zittingen met voor de pandemie
- Ervaring rechtzoekenden
- Tolk
- Tijdlijn
- Taskforce/Commissie
- Opstartfase

- Opschaalfase
- Voorraad
- Veilig Mailen
- Straftoemetingsbeslissing
- Toegang tot procesdossier
- Slachtoffer
- Nieuwe initiatieven

Eerlijk proces

- Recht op toegang tot de rechter
- Recht op een rechtsmiddel
- Recht op een zitting
- Toegang tot procesdossier
- Equality of arms
- Redelijke termijn
- Recht op zorgvuldige bestuurlijke besluitvorming
- Openbaarheid rechtspraak
- Effectieve rechtsbijstand
- Verdedigingsbeginsel
- Day in court
- Hoor en wederhoor

Verbeteringen sinds uitbreken crisis

Toekomst

Bijlage 4D: Survey

Universiteit Leiden

Introductiebrief

Onderzoek naar uw ervaring met uw strafzaak tijdens de coronapandemie

Door de getroffen maatregelen van het coronavirus kunnen sommige rechtszaken anders verlopen dan normaal. Er moet een afstand van 1,5 meter worden aangehouden en in sommige gevallen nemen mensen alleen deel aan het proces via een audio- of videoverbinding. Deze vragenlijst gaat over het verloop van uw strafzaak tijdens de coronapandemie. We willen graag weten hoe u uw proces tijdens de coronapandemie heeft ervaren en hoe uw contact met de strafrechter en de advocaat was.

Het delen van uw ervaring is erg belangrijk om het rechtssysteem voor mensen zoals u te verbeteren. Met het invullen van de vragenlijst levert u hier een belangrijke bijdrage aan.

Het onderzoek wordt uitgevoerd door de Universiteit Leiden. Er worden geen namen of adressen verzameld of gebruikt. Uw antwoorden blijven volledig anoniem en worden niet met anderen gedeeld. Het invullen van de volledige vragenlijst duurt tussen de 10 en 15 minuten.

Deelname aan dit onderzoek heeft geen enkele invloed op de uitkomst van uw zaak.

Voor vragen of opmerkingen kunt u contact opnemen met Miranda Boone via m.m.boone@law.leidenuniv.nl.

Hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst.

Uw antwoorden worden gebruikt voor onderzoek naar de impact van de corona-maatregelen op het rechtssysteem. Deelname is **vrijwillig** en **anoniem**. Antwoorden worden alleen gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek.

Als u akkoord gaat met deze voorwaarden en de vragenlijst wilt invullen, vink dan het vakje naast 'Ik geeft mijn toestemming' hieronder aan.

☐ Ik geef mijn toestemming dat mijn antwoorden anoniem gebruikt worden voor onderzoek naar de impact van de corona-maatregelen op het rechtssysteem.

Hartelijk dank voor uw deelname.

De impact van de coronamaatregelen op de ervaring van procedure bij de strafrechter

Let op: onderstaande vragen hebben betrekking op uw ervaringen met een mondelinge behandeling

Deel 1: Demografische gegevens

Kruis bij de volgende vragen aan wat voor u van toepassing is.

1. Wat is uw geslacht?
- ☐ Man
- ☐ Vrouw
- ☐ Overig

2. Wat is uw hoogste opleiding?
- ☐ Basisonderwijs
- ☐ Voortgezet onderwijs (LBO, VMBO, MAVO, HAVO, VWO)
- ☐ Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
- ☐ Hoger beroepsonderwijs (HBO, WO)

3. Wat is uw leeftijd?

☐ Jaar

4. Heeft u vóór Corona ook al wel eens een strafzaak gehad?
- ☐ Nee
- ☐ Ja, toen was ik in de rechtszaal
- ☐ Ja, toen was ik niet in de rechtszaal

Deel 2: Mondelinge behandeling en uitkomst

Uw rechtszaak

Uw zaak is tijdens een mondelinge behandeling door de rechter met u besproken. De volgende vragen gaan over deze mondelinge behandeling. Als u meerdere keren gehoord bent mag u zelf kiezen over welk verhoor u de onderstaande vragen wilt beantwoorden.

5. Bij welke rechtbank is uw zaak behandeld? (Bijv. Rotterdam, Groningen, etc.)

6. Wanneer is uw zaak behandeld? (U kunt meerdere antwoorden aankruisen

- ☐ Voor corona (voor maart 2020)
- ☐ Maart 2020
- ☐ April 2020
- ☐ Mei 2020
- ☐ Juni 2020
- ☐ Juli 2020
- ☐ Augustus 2020
- ☐ September 2020

- ☐ Oktober 2020
- ☐ November 2020
- ☐ December 2020
- ☐ Januari 2021
- ☐ Februari 2021
- ☐ Maart 2021
- ☐ April 2021
- ☐ Mei 2021
- ☐ Juni 2021
- ☐ Juli 2021
- ☐ Augustus 2021
- ☐ September 2021
- ☐ Oktober 2021

7. Om wat voor type zaak ging het?

- ☐ Inhoudelijke behandeling
- ☐ Pro-forma zitting (gaat vooraf aan inhoudelijke behandeling, bijvoorbeeld over het wel of niet toelaten van bewijs in uw zaak)
- ☐ Verlenging voorlopige hechtenis

8. Bent u tijdens uw detentie via video gehoord in het kader van uw strafzaak?

- ☐ Ja
- ☐ Nee, ga naar vraag 24

9. Mocht u zelf kiezen of uw zaak behandeld werd via video?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

10. Was u het ermee eens dat het verhoor via video zou plaatsvinden?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

11. Had het voordelen voor u om via video gehoord te worden?

- ☐ Ja, namelijk:

- ☐ Nee

12. Had het nadelen voor u om via video gehoord te worden?

- ☐ Ja, namelijk:

- ☐ Nee

13. Mijn advocaat was:

- ☐ In de zittingszaal
- ☐ In de penitentiaire inrichting
- ☐ Ergens anders, namelijk:

- ☐ Ik had geen advocaat

14. Hoe kon u tijdens de zitting met uw advocaat overleggen?

- Mijn advocaat was in dezelfde ruimte als ik
- Per telefoon
- Per videoverbinding
- Ik kon niet overleggen met mijn advocaat
- Ik had geen advocaat

15. Konden andere mensen meeluisteren?
- Ja, maar dat wilde ik niet
- Ja, maar dat vond ik niet erg
- Nee

16. Bij de mondelinge behandeling waren, behalve de rechter, verder in de rechtszaal aanwezig: (U kunt meerdere antwoorden aankruisen)
- Mijn advocaat
- De officier van justitie
- Het slachtoffer
- Een medeverdachte
- Een tolk
- Publiek, bijvoorbeeld familie
- Anderen, namelijk:

17. Mijn tolk was:
- In de rechtszaal aanwezig
- Aanwezig via telefoon
- Aanwezig via videoverbinding
- Niet aanwezig
- Ergens anders, namelijk:

- Ik had geen tolk

18. Werd de videoverbinding verbroken voordat de zitting was afgelopen?
- Nee
- Ja

Eventuele toelichting:

19. Geef bij de volgende twee stellingen aan in hoeverre u het ermee eens of oneens bent.

	Zeer mee oneens						Zeer mee eens	n.v.t.
De verbinding kon makkelijk worden gemaakt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De kwaliteit van de verbinding was goed	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

20. Ik was door de rechtbank goed geïnformeerd over hoe de videozitting zou verlopen:
☐ Ja
☐ Nee

21. De videozitting verliep (U kunt meerdere antwoorden aankruisen):
☐ Zonder grote technische problemen (ga door naar vraag 24)
☐ Er waren problemen met het beeld
☐ Er waren problemen met het geluid
☐ Er waren andere problemen, namelijk:

22. De problemen met de verbinding (U kunt meerdere antwoorden aankruisen):
☐ Waren snel verholpen
☐ Duurden lang
☐ Waren niet zo storend
☐ Waren erg storend

23. Door deze problemen met de verbinding (U kunt meerdere antwoorden aankruisen):
☐ Heb ik mijn mening niet duidelijk naar voren kunnen brengen
☐ Ben ik niet aan het woord gekomen
☐ Kon ik de behandeling niet goed volgen
☐ Moest de mondelinge behandeling worden stopgezet/uitgesteld
☐ Ik heb geen nadelige gevolgen ondervonden
☐ Anders, namelijk:

Deel 3. Ervaringen

Verloop van de mondelinge behandeling

24. Geef bij de volgende stellingen aan in hoeverre u het ermee eens of oneens bent.

	Zeer mee oneens						Zeer mee eens	n.v.t.
Ik vind dat de mondelinge behandeling eerlijk is verlopen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De rechter behandelde mij met respect.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik kon mijn mening geven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De rechter heeft naar mijn mening geluisterd.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik kon de zitting goed volgen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De rechter is op een goede manier met mij omgegaan als ik vragen had of iets niet duidelijk was.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De rechter was onpartijdig.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De rechter was deskundig.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De rechter heeft mij bij de mondelinge behandeling betrokken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb me als een belangrijk onderdeel van de mondelinge behandeling gevoeld.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik kon goed contact maken met mijn advocaat tijdens de mondelinge behandeling.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik had het gevoel dat ik kon meedoen aan de mondelinge behandeling.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. Heeft u nog vragen of opmerkingen over de procedure bij de rechter die u graag zou willen delen?

26. We zouden u mogelijk een aantal aanvullende vragen willen stellen of u om toelichting willen vragen in de vorm van een gesprek. Staat u hiervoor open?

☐ Ja, ik ben te bereiken op het volgende mailadres:

☐ Ja, ik ben te bereiken op het volgende telefoonnummer:

☐ Nee

Bijlage 4E: Tabellen over de resultaten van de survey

Tabel 1: Ervaren procedurele rechtvaardigheid naar periode en gebruik van video

					Videozitting			Coronaperiode			
		N	Totaal	SD	Nee	Ja	Ver-schil	mrt-sept '20	okt '20 - nov '21	Ver-schil	
		n	(192)		(65)	(127)		(58)	(134)		
a.	Ik vind dat de mondelinge behandeling eerlijk is verlopen.	195	3,56	2,23	3,55	3,56	0,01	3,08	3,76	0,68	
b.	De rechter behandelde mij met respect.	191	4,84	2,05	4,87	4,83	-0,04	4,31	5,08	0,77	*
c.	Ik kon mijn mening geven.	191	4,37	2,13	4,63	4,24	-0,39	3,95	4,55	0,60	
d.	De rechter heeft naar mijn mening geluisterd.	188	3,91	2,26	3,45	4,14	0,69	3,28	4,19	0,91	*
e.	Ik kon de zitting goed volgen.	189	4,43	2,15	5,28	4,02	-1,26	***	4,21	4,52	0,31
f.	De rechter is op een goede manier met mij omgegaan als ik vragen had of iets niet duidelijk was.	184	4,56	2,10	4,71	4,48	-0,23	4,04	4,79	0,75	*
g.	De rechter was onpartijdig.	182	3,64	2,18	3,87	3,53	-0,34	3,11	3,89	0,78	*
h.	De rechter was deskundig.	177	4,14	2,09	4,30	4,06	-0,24	3,89	4,25	0,36	
i.	De rechter heeft mij bij de mondelinge behandeling betrokken.	181	4,03	2,15	4,12	3,99	-0,13	3,41	4,31	0,90	***
j.	Ik heb me als een belangrijk onderdeel van de mondelinge behandeling gevoeld.	184	3,42	2,14	3,52	3,37	-0,15	3,12	3,56	0,44	
k.	Ik kon goed contact maken met mijn advocaat tijdens de mondelinge behandeling.	184	3,26	2,31	4,03	2,90	-1,13	***	2,87	3,42	0,55
l.	Ik had het gevoel dat ik kon meedoen aan de mondelinge behandeling.	191	3,55	2,24	3,94	3,36	-0,58	3,04	3,77	0,73	*
Totaalscore Procedurele Rechtvaardigheid		192	3,97	1,69	4,21	3,85	-0,36	3,55	4,15	0,60	*